

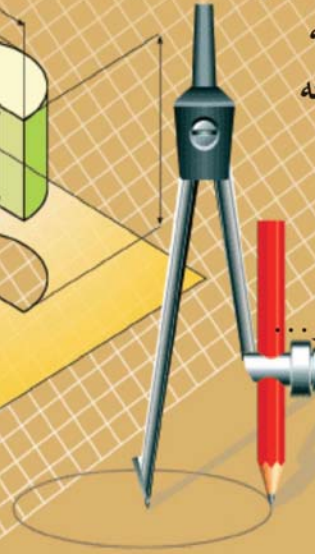
د پښتو شعر

هندسي جوړښت

غزل
څلوريزه
قطعه
بوللـه
دويزه
درېيز
مستزاد
څلوريز
پنځه ييز
شپږيز
او نور...

لنډۍ
سروکي
کاکړۍ غاړې
د اتڼ نارې
بيولاله
چاربيته
بدله
بگتۍ
لوبه
او نور...

محمد اسماعيل يون

۱۳۸۷ ل کال

Ketabton.com

د پښتو شعر هندسي جوړښت

ليکوال

محمد اسماعيل يون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د پښتو شعر هندسي جوړښت	د کتاب نوم:
پوهيالی محمد اسمعيل يون	ليکوال:
يون کلتوري يون	خپرنډوی:
۱۰۰۰ ټوکه	چاپشمېر:
۱۳۷۷ل کال	لومړی چاپ:
۱۳۸۷ل کال	شپږم چاپ:
	د ليکوال
(۱۳)	پرله پسې نومره:
	د خپرنډوی
(۱۳)	پرله پسې نومره:
ضياء الرحمن ضياء	کمپوزر:

نیولیک

مخ	سرلیک	گڼه
۱	ددې چاپ سریزه	۱
۴	د لیکوال په باب خو خبرې	۲
۷	د پښتو شعر هندسي جوړښت، یو...	۳
۱۱	دلارښود استاد نظر	۴
۱۳	سریزه	۵
<h3>لومړی څپرکی</h3>		
۱۹	گلې شعري فورمونه	۶
۱۹	غزل او ډولونه یې	۷
۳۸	څلوریزه (رباعي)	۸
۴۳	قطعه	۹
۴۵	بولله (قصیده)	۱۰
۶۰	دویزه (مثنوي)	۱۱
۶۸	درېیز (مثلث)	۱۲
۷۱	مستزاد	۱۳
۷۴	څلوریز (مربع)	۱۴
۷۸	پینځه ییز (مخمس)	۱۵
۸۵	شپږیز (مسدس)	۱۶
۸۹	اووه ییز (مربع)	۱۷
۹۳	اته ییز (مثنی)	۱۸
۹۶	لسیز (معشر)	۱۹
۱۰۱	ترجیع بند	۲۰

۱۰۵	ذوالقافیتین (ترکیب بند)	۲۱
۱۱۲	تول قافیز	۲۲

دویم خپرکی

۱۱۲	پښتو ازاد شعر	۲۳
-----	---------------	----

درېیم خپرکی

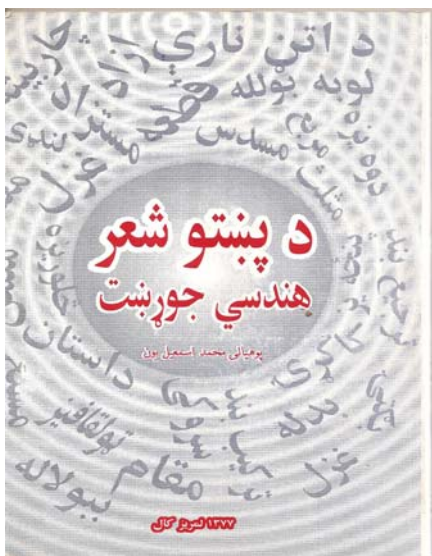
۱۳۸	د پښتو ولسي شاعری یا نظم فورمونه	۲۴
۱۳۸	لنډی	۲۵
	سروکی (نیمکی)	۲۶
	۱۴۰	
۱۴۷	کاکړي غاړې	۲۷
۱۴۹	اتن نارې	۲۸
۱۵۵	ببولاله	۲۹
۱۵۹	چاربیته	۳۰
۱۷۴	مقام	۳۱
۱۷۸	بدله	۳۲
۱۸۲	لوبه	۳۳
۱۸۴	داستان	۳۴
۱۹۰	بگتی	۳۵

خلورم خپرکی

۱۹۳	د پښتو ولسي شاعری یا نظم ځینې نور فورمونه	۳۶
۲۰۲	پایله	۳۷
۲۰۸	اخځونه	۳۸
۲۱۴	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۳۹

د دې چاپ سرريزه

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنپياړۍ علمي رتبې لپاره زما تېزس و. د څو کلن تدريس په بهير کې چې کله ما هم پښتو نظم او د هغه بېلابېل ډولونه تشرېح کول او يا مې له محصلينو څخه د هغو د

تعريف پوښتنه کوله، نو زيات شمېر به په کې ټکنې کېدل، د وخت په تېرېدو سره ما پر تشرېح سربېره د هغو شکلونه هم ورته پر تخته رسمول، بيا به مې ترې پوښتنه کوله، نو دوی به د هر فورم شکل سم رسموه، خو په گړني يا

ليکني تعريف کې يې بيا هم ستونزې لرلې.

له دې څخه ماته ښه پته ولگېده، چې هر وخت د يوه شي جسم مجسم شي، نو ذهن ته ژر لاره پيدا کوي. همدا وجه وه چې د پوهنپياړۍ تر فيع لپاره مې همدا موضوع ثبت کړه. له خانگې

څخه زما دا موضوع په ښه ډول پاس شوه، د پوهنځي علمي شورا هم په کې څه ستونزه راولاړه نه کړه، خو کله چې د پوهنتون علمي شورا ته لاړه، نو د طبيعي علومو پوهنځيو يو شمېر استادانو، له هغې جملې څخه هم يو دوه تنو، چې د هر چا په علمي ترفيع کې به يې خنډ راولاړوه، سخت مخالفت وکړ، ويې ويل چې: شعر له هندسې سره څه اړه لري؟ او همدارنگه ځينې نور دلایل، خو کله چې زه ورپسې لارم او ددې اثر په اړه مې معلومات ورکړل، نو د هغوی هم نه يوازې قناعت حاصل شو، بلکې ماته يې وويل، چې دا زموږ لپاره هم جالبه موضوع ده. په پای کې دې اثر د ترفيع ټول پړاوونه ووهل. تر هغې وروسته مې د چاپ تکل وکړ. په امريکا کې زما يو دوست ښاغلي وزيرگل پښتونيار يې مالي لگښت پر غاړه واخيست او دا اثر چاپ شو. تر چاپ وروسته هم چا چې لوستی و، خوښ شوی يې و، څرنگه چې د پښتو نظم تشریح د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانگو يوه مهمه موضوع ده، نو محصلينو ته د يو درسي مرستندوی کتاب کار يې هم ورکړ. زياتو محصلينو واخيست، نو ځکه يې د بيا بيا چاپ څو ځلي اړتيا پيدا شوه، تراوسه پورې دا اثر پنځه ځلي چاپ شوی، خو زه فکر کوم، چې نورو چاپونو ته يې هم اړتيا ده. که څه هم ما غوښتل چې يو څه نور تغيرات هم په کې راوړم، خو اوسمهال راته دا مجال پيدا نه شو. له نورو ادبپوهانو څخه مې هيله ده، چې هم دا اثر کره

کړي او هم يې لاپسې وغځوي. له قدرمنو محصلينو څخه مې
هم هيله ده، چې د لوستلو او ددې اثر د کارولو په حالت کې، که
له کوم ابهام او ستونزې سره مخامخېږي او يا هم د نورې
اسانتيا لپاره څه وړاندیزونه او نظرونه لري، په ليکلې بڼه دې
ماته راولېږي، چې په راتلونکو چاپونو کې يې په کې ځای پر
ځای کړو.

نور نو دا کتاب او دا هم تاسې قدرمن لوستونکي.

په درنښت

د پوهنيزو مرکزونو د پياوړتيا په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارگ، د جمهوري رياست ودانۍ

د ۱۳۸۷ ل کال د کب ۲۲ مه نېټه

کابل - افغانستان

د ليکوال په باب خو خبرې

ما لپاره د ډېرې خوښۍ ځای دی، چې د کابل پوهنتون ځوان استاد او د پښتو زیارکښ ليکوال او ښه شاعر پر ما گران محمد اسمعیل یون د کابل په ډېرو سختو شرایطو کې د یو بل نوي کتاب په ليکلو بريالی شوی دی او زیاته خوشالي لا په دې کې ده، چې اوس یې چاپ ته آماده کړی او چاپېږي.

ده مهرباني وکړه او له مانه یې وغوښتل چې خو کرښې د سریزې په توگه پرې وکارم، خو زه په دې سریزه کې ددې اثر د ښاغلي ليکوال په باب خو خبرې کوم.

د شپېتمو کلونو په اوایلو کې لا ښاغلی محمد اسمعیل یون پوهنتون ته نه و شامل شوی او د خپلو منځنیو زده کړو وروستي کلونه یې تېرول، خو ما به دی لیده چې په ډېر ذوق او شوق یې د کابل مطابعو ته منډې رامنډې کولې او اثار یې چاپول. د کابل له ځینو جریدو سره یې همکاري کوله، په مشاعرو کې یې برخه اخیستله. ده هڅو او استعداد دی په خپلو همزولو ځوانانو کې ښه وځلاوه. ده د هغه مهال په ځوانانو کې ښه موقف او نوم پیدا کړ. د ليکوالو ټولني او د کابل پوهنتون فرهنگي شوری ته یې لاره پیدا کړه او له دغو دوو فرهنگي موسسو سره یې ښه د مزې همکاري وکړه.

دا مهال ده خپلې پوهنتوني زده کړې پای ته رسولې، د زده کړو تر څنګه یې خپلې فرهنگي هڅې لا پراخولې د پوهنتون د ځینو ځوانانو په مرسته یې په کابل کې د یوې فرهنگي ټولنې د جوړولو لپاره کار پیل کړ.

پر دې مشرانو فرهنگیانو وګرځېد او زمينه یې دې ته مساعده کړه چې زموږ مشران، کشران، فرهنگیان سره کېني او د خوشال فرهنگي ټولنه جوړه کړي.

له دې ټولنې او ددې ټولنې له بري او د کارونو له پرمختګ سره یې اورنۍ مینه وښوده او دا مینه تراوسه ورسره پالي او د ټولنې خپرني ارګان شمشاد مجله د زړه په وینو چاپ ته آماده کوي او خپروي.

وروستي شپږ کلونه زموږ د هېواد او خلکو لپاره د ویر او ماتم کلونه وو، دېرو لږو خلکو دغو ویرونو او ماتمونو ته زړه ونيولی شو، زیاترو فرهنگیانو هېواد پرېښود، اما ده دغو ټولو ناخوالو، ستونزو، تنګسو او کړاوونو ته ځان ټینګ کړ او په خپل هېواد کې پاتې او فرهنگي کار سره یې مینه تر پخوا لا زیاته شوه. د خپلې همدې مینې پر اساس اوس یې یوه پښه په پېښور کې وي او یوه په افغانستان کې، دلته په پېښور کې په خورا لوړ همت او بې ساري زیار کېنسی د هیله مجله چاپوي، کتابونه چاپوي او بیا یې افغانستان ته رسوي او په کابل کې یې پر هغو پاتې فرهنگیانو وېشي.

دی اوس نه یوازی د چاپ او خپرولو په کار بوخت دی، بلکې له
ډېرو مصروفیتونو سره سره په لیکلو او تالیف هم بوخت دی.
مقالې، سرمقالې رسالې او کتابونه لیکي، هغه هم په داسې
شرایطو کې چې د هېواد دننه نه د خپرنې لپاره شرایط برابر دي او
نه منابع او ماخذ میسرېږي.
زه دده ټولې فرهنگي هڅې ستایم. د لا زیاتو بریالیتوبونو لپاره
یې دعا کوم.

په درناوي
سرمحقق زلمی هېوادم

د پښتو شعر هندسي جوړښت يو هنري او ښکلاييز نوښت

د هند د نيمې وچې په ادبي اسمان کې د علامه شبلي نعماني د ((شعرالعجم)) (که څه هم ادبي تذکره هم ده) د لمر وړانگو د پارسي شعر و شاعري، کړلېچونه دومره وځلول او دومره يې د پارسي شاعري، مراندي رانښکلي چې نن هم د پارسي ژبې او ادب کېردي، پرې نېغه ولاړده. ان چې د لس اتو لسيزو د ادبي پرمختيايي بهير له چټکتيا سره سره دومره څوک پيدا نه شول او يا به يې د شعر العجم پر تلپاتېښي دومره باور وي چې پر شويو بديعي او صنايعي تعريفاتو باندې يې د بيا کتنې اړتيا ونه انگېرله او د اغېزمنې اندازه يې له دې نه هم لگي چې ايرانيانو يې بېرته پارسي ژباړه اړينه وگڼله.

په پښتو کې هم د شعر العجم په څېر يوه اثر ته چې عربي او دېواني ادبي صنايع (غزل، رباعي، قطعه، قصيده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، مثن، معشر، ترجيح بند، ترکيب بند او...) راوښيي اړتيا وه. که څه هم د شعر العجم په څېر منظم او اوډلي څه رامنځته نه شول؛ خو پښتو ليکوالو بيا هم خورې ورې هڅې وکړې او د ادبي فنون، روح ادب، د ادب مناره، قافيه، خوره شپېلۍ، بديع او بيان، لیتکۍ، بديع او د

پښتو شعر، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، پښتو غزل او ... په څېر ځینې اثار رامنځته کړل، چې دې هر اثر پر خپل وخت د ځانگړو صنایعو په پېژندنه او سپړنه کې په زړه پورې ونډه واخیسته؛ خو په خپله د پښتو د ولسي او فولکلوري شاعرۍ د ځانگړو او ځېلونو د پېژندنې اړتیا ته په پاملرنه لومړنی لیکوال چې د یوې تخصصي او ځانگړیزې (مسلكي) اړتیا په توگه یې د پښتو شعر د رغښت او سکښت اړتیا وانگېرله، هغه د پښتو ژبپوهنې نوبستگر او زیارن استاد پوهاند ډاکتر مجاور احمد زیار و، چې د شاعرانه او ژبنيو ازمېښتونو په رڼا کې یې ((پښتو شعر څنگه جوړېږي؟)) نومي اثر رامنځته کړ او د خپلې څېړنې او ازمېښتونو له کوچ او نچوړ یې دا راوايستل چې په پښتو شعر کې تر هرو درېو څپو وروسته څلورمه څپه خجنه (فشاري) راځي او یوازې په پښتو شعر کې نه، بلکې دده دا سپړلی دود پر هغو شعري چوکاټونو هم سور راځي، چې له عربي ژبې نه ورته راغلي دي.

د پوهاند زیار دغه نوبستۍ هڅه رښتیا چې د پښتو شعر رغونې پر موضوع د یوه ځانگړي ازمېښت لرونکې اثر و، چې په علمي او څېړنیزه جامه کې پښتو شاعرانو او د شعر مینه والو ته وړاندې شو. تر دوی وروسته که څه هم د ارواښاد استاد روحي ((شعر پېژندنه)) هم د شعر پر تیوري او منځپانگه باندې یو ارزښتناک اثر و، چې د ژوندۍ شاعرۍ او ژمنې شاعرۍ ټک و برید په گوته کوي.

بنايي د همدغو دوو استادانو د استادانه او نوبتگرانه روزنې او له دوی د وارو سره د همپشنې ناستې ولاړې اغېزو، چې د دوی وتلي او رښتین پتمن او مینه وال شاگرد د پښتو تنکی او هڅاند لیکوال او خوږ ژبی شاعر بناغلی محمد اسمعیل یون یې د پښتو د ولسي شاعری په بېلابېلو ځېلونو (ژانرونو) کې د یوه نوبت رامنځته کولو ته وهڅاوه او د شعر او نظم بدیعي تعریف ته یې داسې یوه سمبولیکه ژبه او یوه هندسي جوله ورکړه، چې په دودېدني سره یې د شعر د جولیز ارزښت یو عادي مینه وال هم له سر خوږوونکیو تعریفونو پرته په ډېره اسانۍ کولای شي، چې په دېوانی او ولسي شاعری کې د قافیې (c,b,a او نور...) ردیف (=)، مسره (—) له نښو نه په دې وپوهېږي چې د شعر قافیه، ردیف او نور لوازم کوم کوم دي؟

بناغلی یون د ټاکلیو نښو لپاره خپله ورکه له لرغونې نه نیولې تر ځوانې شاعری پورې لټولې ده، چې دا لټون او څېړنه په خپله یو ډول پرتلې ته یوه بلنه غوندې هم ده. دده د دغو سمبولونو یا قیمتونو په ټاکنه کې کېدی شي له تخنیکي او غریز پلوه څه کمزوری ترسترگو شي او هغه څنگه چې یو خو یې دومره درانه ژبني او شعري نوبت ته په یوازې ځان اوږه ورته کړې او بل دا چې له هر نوي گام سره کاواکي او د تیندک اندېښنه ارومرو ملگري وي. خوله دې سره سره خبره په لوی سر کې پر دغسې یوه نوبستي چار باندي دلاس پورې کولو او اوږې ورته کولو ده. زه په داسې ترڅ کې چې بناغلي یون

ته د هېواد د سياسي فضا په دغسې خړ پرتيا او دوند کې د داسې يوه
ستر نوبت په کولو پر مبارکۍ سربېره خانگوالو شعر پوهانو ته هم
بلنه ورکوم، چې ده ته په خپلو لورانډو لارښوونو او نغو تو د ځوان
کول په وده کې برخه واخلي. البته خپله دا يوه يادونه هم د ښاغلي يون
د هڅان فطرت د درناوي په ترڅ کې اړينه بولم چې که دی د خپل دې
زيار په وړاندې د ولولې د ځوانۍ په غوښتنه په ډېر لږ څه (پوهنپاڼې)
نه وای بسيا شوی؛ نو ما دده دغه زيار په گانده کې د ده د لوړو علمي
او پوهنتوني رتبو لپاره بسنده گانه، خوبيا هم ورته د مبارکيو د
وړاندې کولو او د نور پرمختگ په هيله خپله خبره د خوشال بابا په
دې هيله منه وينا رالندوم چې:

لا به ډېر گلونه واشي په داباغ کې

د گلزار د غوړ بدلويې اغازدی

نمانځنه

محمد آصف صميم

۷/۱/۱۳۷۷

پېښور

دلار بنود استاد نظر

له ډېرې مودې راهيسې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي په پښتو څانگه کې د پښتو شعر د شکلي جوړښت په باب د يو بشپړ علمي-څېړنيز اثر ليکلو ته اړتيا وه، له نېکه مرغه بناغلي محمد اسمعيل يون په خپل علمي هاند او هڅې سره دا علمي خلا ډکه او دا مهم ضرورت پوره کړ.

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنيار علمي رتبې لپاره د يون ټاکلې موضوع ده. دا موضوع خورا ډېره جالبه، ضروري او جامع ده. محمد اسمعيل يون په ډېر زحمت، زيار او زغم سره دا موضوع په هر اړخيز ډول څېړلې ده. گڼ اشار او منابع يې ورپسې کتلي او په پای کې يې له گڼو نويو او پخوانيو اخځونو نه په کې گټه اخيستې ده. اثر پر (۴) څپرکو وېشل شوی دی، په پيل کې سرريزه راغلې، چې د پښتو شعر پر شکلي سکښت او ددې اثر د ليکلو د اړتيا په باب خبرې کوي. ورپسې د نظم هغه بېلابېل فورمونه معرفي شوي، چې په پښتو او عربي ژبه کې دود دي، بيا د پښتو ازاد شعر په باب څېړنه راغلې ده، ورپسې د پښتو ولسي شاعري گڼ فورمونه معرفي شوي دي. تر دې وروسته په بل څپرکي کې د پښتو ولسي شاعري ځينې نور فورمونه معرفي شوي، په پای کې يو پايله (نتيجه) راوړل شوې، چې ددې کتاب پر ټول څرنگوالي او په عام ډول د پښتو شاعري پر شکلي رغښت باندې

رڼا اچوي. سره له دې چې تراوسه پورې د ښاغلي محمد اسمعيل يون يو شمېر نور علمي او څېړنيز اثار چاپ شوي او د (پوهنيار) علمي رتبې لپاره د ده هر يو اثر كفايت كاوه لكه: ((د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو كتابښود))، ((افغانستان ته اوبستي فرهنگي زيانونه)) او نور... پر هر يوه ده د (پوهنيار) علمي رتبه اخيستلاي شوه. خوده بيا هم د خپلې علمي ترقي لپاره د ((پښتو شعر هندسي جوړښت)) نوي موضوع وټاكله. په ډېرو سختو او تنگو شرايطو كې يې خپله دا هيله پوره كړه او هغه اړتيا يې هم له منځه يوړه چې په پښتو څانگه كې د داسې يو اثر د نشتوالي له كبله محسوسېدل. زه ((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) علمي څېړنيز اثر د ښاغلي محمد اسمعيل يون د (پوهنيار علمي رتبې) لپاره وړ، پوره او بشپړ گڼم او له اړوندو څانگو څخه هيله كوم، چې نوموړي ته د دې گټور علمي اثر له كبله د پوهنيار علمي رتبه تصويب او ورکړي.

په درناوي

پوهندوی محمد صابر خوشکی

د پښتو څانگې آمر

سریزه

تراوسه پورې په پښتو ادب کې یو شمېر داسې پوهنیز (علمي) اثار کښل شوي، چې په هغو کې د پښتو شعر پر جوړښت او رغښت باندې رڼا اچول شوې ده. دغه راز د پښتو شعر د مانیز او جولیز جوړښت په اړه ګڼ شمېر لیکنې شوي او یو شمېر بېلابېل شعري فورمونه (شکلونه) تر څېړنې او شننې لاندې نیول شوي دي. هر فورم په جلا جلا ډول څېړل شوی او ځانګړنې یې په ګوته شوي دي. له همدې کبله د پښتو شعر (نظم) شکلونه په ټولیز (عمومي) ډول پر دوو لویو برخو وېشل شوي دي: (۱)

۱- د شعریا نظم هغه فورمونه او چوکاټونه چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو دلته زموږ په ژبه کې دود دي، سره له دې چې دا شعري فورمونه له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو د پښتو ژبې د غریز جوړښت تابع دي. په دې مانا؛ د نظم هغه قوانین چې په عربي ژبه کې د عربي نظمونو لپاره دود دي هغه نه مني او د پښتو نظم خپل جوړښت یانې څپیز-خجیز (سېلاب-تونیک) سیستم پرې تطبیقېږي. (۲)

د غریز او څپیز خجیز جوړښت له مخې دا شعري فورمونه یا صنفونه هماغه قوانین مني چې د پښتو د نورې ولسي، ملي او یا لوستي شاعرۍ د نظمونو پر بېلابېلو فورمونو تطبیقېږي.

په دې شعري چوکاټونو کې په ټوليز ډول د (۱۵) په شاوخوا کې شعري فورمونه موجود دي لکه: غزل، قطعه، قصيده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، ترجيع بند، ترکيب بند، معشر او... (۳)

۲- هغه شعري فورمونه يا د نظم چوکاټونه دي، چې هغه په خپله د پښتو شاعرۍ زېږنده دي او يا هم له پخوا څخه په دې ژبه کې باب دي. اکثره دا شعري چوکاټونه په نورو ژبو او په ځانگړي ډول د گاونډيو ژبو په شاعرۍ کې ليدل شوي نه دي. داسې ښکاري چې دا شعري فورمونه د پښتو ژبې د غږيز او اهنکين جوړښت پر بنسټ رامنځته شوي او خوند يې هم په همدې ژبه کې دی. د دې شعري فورمونو ځينې يې قافيې او ان رديفونه هم لري، خو ځينې يې بيا له دې قيد څخه هم ازاد دي، خو د غږونو او څپو داسې پرله پسې اوډنه او انتظام لري، چې د نظم هرې مسرې ته يو ډول ځانگړی ترنم او اهنک ورکوي او هغه خوند پوره کوي، چې څوک يې له منظوم کلام څخه اخيتسلاي شي. د يو منظم قانون له مخې د اهنک لوړوالی او ټيټوالی او د ژبې له غږيز جوړښت سره بشپړ پيوستون، د پښتو ملي او ولسي شاعرۍ ډېره خوندوره کړې ده. له همدې کبله خو دا شاعري زموږ د ولس د موسيقۍ له څپو سره ډېره ښه اوډلتيا مومي او کله چې بيا دا دواړه ښکلي هنرونه سره يوځای شي، نو بيا د دردمنو زړونو زنگ لري کړي.

د پښتو ژبې د شعر دا چوکاټونه هر یو بېل بېل شکل لري، د څپو د شمېر او د مسرو د څومره والي او څرنګوالي له پلوه یو له بله بدلون مومي، خو بیا هم د څپیز خجیز جوړښت له مخې پر ټولو یو قانون تطبیقېږي. یانې تر هرو درېو څپو وروسته څلورمه څپه خج (فشار) اخلي. د یادونې وړ ده، چې همدا نظام پر هغو شعري چوکاټونو هم د تطبیق وړ دی، چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي دي.

د پښتو شاعری خپل چوکاټونه لنډی، سروکی، لوبه، بګتی، چاربیته، بدله، نارې یا غږونه، کاکړي غاړې او نور دي. ددې ترڅنګ په پښتو ادب کې د ازاد شعریا د ازاد نظم یو بل ډول شعري فورم هم موجود دی. ځینې کسان دا شعري فورم له نورو ژبو څخه پښتو ته راغلی شعري فورم بولي، خو ځینې نور ادبپوهان بیا پر دې ټینګار کوي، چې دا هم د پښتو ژبې د نورو شعري چوکاټونو په څېر د پښتو شاعری زېږنده دی. دوی وایي د پښتو ولسي شاعري او ازاد شعر ترمنځ زیات ورتوالی موجود دی، د پښتو ملي شاعری ځینې فورمونه هم د قافیې او ردیف له قید و بند څخه ازاد دي او د مسرو اوږدوالي او لنډوالي لري او ازاد شعر هم، نو په دې وجه پښتو ازاد شعریا ازاد نظم له پښتو ژبې نه پردی شعري فورم نه شي ګڼل کېدی. ددې یادونه هم په کار ده، چې په پښتو ازاد شعر کې ځینې هغه قیدونه او قوانین، چې د پښتو شعر نور شعري چوکاټونه یې ثابت ساتلي او هغو ته یې یوه مشخصه بڼه

ورکړې، هم له منځه تللي دي. ددې شعري چوکاټونو ترمنځ ګډه او مشترکه وجه د وزن شتوالی او د څپيز خجيز قانون منل دي. ازاد نظم يا ازاد شعر لکه د لنډۍ، چاربيتې، غزل او يا هم نورو په څېر کوم ټاکلی شکل نه لري. لکه څنگه چې يې له نامه څخه بنکاري شاعر د خپل درد او اند د افادې لپاره کولای شي، خپلو ازادو شعرونو ته بېلابېلې بڼې ورکړي، خو (وزن) بيا هم تراوسه پورې د ازاد شعريو رغوونکي رکن (توک) دی.

لکه څنگه چې دمخه يادونه وشوه، تراوسه پورې په پښتو ادب کې د پښتو شعري فورمونو د تشخص لپاره ګڼ شمېر ليکنې شوي او يو شمېر کتابونه ليکل شوي دي. په دې ليکنو کې د پښتو شعر د تخنيکي جوړښت په اړه زيات معلومات او څرګندونې وړاندې شوې دي، خو بيا هم داسې يوې رسالې ته اړتيا وه، چې په هغې کې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي جوړښت ترسيم شي او د هغو د بدن سيستم افاده کړي.

دا اړتيا هغه وخت ډېره رامنځته کېږي، چې څوک عملاً په پوهنځي او يا بل روزنيز مرکز کې د پښتو شاعرۍ د جوړښت پر څېړنه، شننه او تشریح بوخت وي. هلته تشریح کوونکي مجبور دي، چې د محصل او يا پوښتونکي د ذهني قناعت د خړوب لپاره د شعر هندسي شکل پر تخته ترسيم کړي. زه چې عملاً له داسې يو تدریسي بهير سره مخامخ وم، نو د محصلينو د پوهېدنې لپاره مې په ازمېښتي توګه د هر شعري فورم هندسي بڼه هغو ته رسم کړه.

ددې عمليې تر تکرار وروسته دې کار مثبتته پایله ورکړه او محصلین د خپل ذکاوت په انډول له ډېرو هغو شعري فورمونو سره، یا په بشپړ ډول او یا په نیمه ډول اشنا شول، چې پښتو کې کار بدل. د نظم د هرې برخې او رکن د افادې لپاره بېلابېلې نښې نښانې او علایم وټاکل شول، لکه د قافیې د افادې لپاره (a) نښه، د ردیف لپاره (=) نښه او د مسرې لپاره کرښه (—) وټاکل شول. د همدغو علایمو او هندسي نښو په واسطه د یو شعر هندسي جوړښت لاسته راتلای شي. ددې امکان هم شته، چې په یو شعري فورم کې څو ډوله قافیې موجودې وي، نو د هغو بېلابېلو د افادو لپاره د قافیې څو نور شکلونه په دې ډول (c,b او d) وټاکل شول. خو دا ټولې نښې نښانې د ښوونکي او محصلینو ترمنځ د یوې قراردادې وسیلې په توګه، د خپل مشکل د حل او شعري جوړښت د هندسي شکل د افادې په غرض استعمالېدې، نه د مطلقو ټاکل شویو هندسي نښو په توګه.

اوس هم دا نښې د یو ازموینې او وړاندیز بڼه لري. د پښتو ژبې او ادب له درنو پوهانو او لیکوالو څخه په ډېره مینه هیله لرم، چې د پښتو شعر د هندسي ترسیم لپاره زموږ دا هیله پوره او بشپړه کړي؛ زموږ پر وړاندیز غور وکړي او په پای کې داسې یوه پایله لاسته راشي، چې د هغې په واسطه ددې امکان برابر شي، چې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي رغښت، اسکلیټ او جوړښت ترسیم شي.

مور به دلته لومړی پر هغو شعري چوکاټونو او د هغو پرهندسي
جوړښت خبرې وکړو، چې هغه له عربي څخه پښتو ته راغلي او دلته
زمور په ژبه کې دود دي او بيا به د پښتو پر نورو شعري فورمونو او
زمور د ولسي شاعرۍ پر شعري فورمونو رڼا واچول شي.

لومړی څپرکی

گله شعري فورمونه

۱- غزل:

په پښتو شاعري کې غزل يو له هغو شعري چوکاټونو څخه دی، چې ډېر عام مقبوليت لري. د پښتو اکثر و شاعرانو د غزل په فورم کې زيات قلم چلولی دی. په همدې وجه خو غزل په پښتو کې د ځينو نورو شعري فورمونو په انډول زيات ظرافت او لطافت ته رسېدلی دی. د غزل ښکلا او ظرافت په دې نور هم زيات شول، چې دې فورم ته د پښتني چاپېريال زياتې انځورنې وړدنه شوې، ځوانو پښتنو شاعرانو ته هم غزل داسې يو فورم دی، چې د دوی قلم په کې ښه ازمېښت کولای شي. اکثره ځوان شاعران په همدې فورم کې خپل وزن ښه پوخ کړي، پر قافيې، ردیف، څپو او د نظم پر ځينو نورو توکو ځان واکمن کړي، نو بيا نورو شعري فورمونو ته مخه کړي. پخوا به د غزل په فورم کې هغه مسایل راتلل، چې په ټوليز ډول يې غنايي او عشقي مسایل په خپله غېږه کې رانغاړل، وروسته بيا د غزل ځولې د ژوند له نورو رنگارنگ گلونو ډکه شوه او اوس غزل تر دې بريده رسېدلی، چې په يوه مسره کې يې ناخوالې او په بله کې يې د ژوند د خوږو رنگارنگي بيانېدلی شي.

په پښتو کې لومړنی شاعر چې دې شعري فورم ته یې پښتني
شال ورپه سر کړ، هغه لوی خان خوشال بابا و، چې د غزل په یوه
مسره کې یې توره او بله کې زلفې وځلولې:

توره چې تېرېږي خو گوزار لره که نه

زلفې چې ول ول شي خو خپل یار لره کنه (۴)

د غزل د دومره عام مقبولیت او زیات استعمال یوه وجه شاید
همدا وي، چې د یو مانیز پیوستون او تسلسل ترڅنګ د غزل هر
بیت په اصطلاح ځانته پاچا دی او په ځانګړي او خپلواک ډول ډېر
دروند مانیز بار پورته کولای شي.

غزل لکه چې له نامه څخه یې ښکاري عربي کلمه ده او له همدې
ژبې څخه پښتو ته دا فورم راغلی دی. له مانیز پلوه نورو هغو
شعرونو ته، چې غزلیز، عشقي یا غنایي مانیز بار لېږدوي، هم غزل
ویل کېدی شي، خو د فورم له پلوه بیا غزل ځانګړې بڼه او شکل
لري.

غزل معمولاً هغه شعري چوکاټ ته وايي، چې مطلع ولري، یانې
د سریت یې اکثراً مقفی وي او د بل هر بیت دویمه مسره یې قافیه
ولري او د مطلعې قافیه تعقیب کړي، د بیتونو شمېر یې له (۵-۱۵)
بیتونو پورې وي. د څپو شمېر یې معمولاً سره برابر وي. په ځینو
خاصو غزلو کې کېدی شي د غزل هغه مسرې چې قافیه نه لري، یوه
څپه تر قافیه والو مسرو څخه زیاتې شي. په پښتو کې له ۷ څپیز

څخه نيولې بيا تر ۱۵ څپيزو پورې غزلونه شته. قافيه په غزل کې اساسي توک دی، خو ردیف اختياري دی. هر کله که په مطلع کې تر قافيې څخه وروسته ردیف راوړل شو، د همغه ردیف راوړل په ټولو قافيه لرونکو مسرو کې حتمي گڼل کېږي. په پښتو شاعري کې د غزل فورم دا لاندې بڼې لري:

۱- بې ردیفه غزل:

همغه غزل دی، چې ردیف ونه لري او پر قافيه پای ته رسېدلې وي. لکه د پير محمد کاروان دا غزل:

په غرونو کې نښتروي او په کلي کې چنار
په زړه کې مگر خانگې خانگې وغځېږي يار

زلمي زلمي خوبونه دې په غېږه کې شيندم
که وخت دې چېرته وغځوي گونځې په رخسار

په سر کې لکه غريوسي گلونه د جلال
له کوم سر نه چې ول تاوشي د دار لکه دستار

راوغخوه لاس لکه د کوچو غوندي سپين
د تورو وينو دک زړگي مي دي پرهار پرهار

عجاز دي د نغمو گني نو خنگه به يي وړاي؟
دا دروند د غمو بار په نري تار تار د ستار

بېگامه مي توتکي جوړي جوړي په خوب ليدي
کېدي شي گد شم نن د تورو سترگو په بازار

نن خوند کوي چې سور سالدو اور بل کړي پرگودر
پرون خوند کړو اورونو د روسانو پر کتار

ورخه ورپسي راوله شبنم غوندي طيب
غزل دي شو کاروانه د نرگس غوندي بيمار (۵)

د پورتنې غزل هره مسره ۱۴ خپي لري: چنار، يار، رخسار،
دستار، پرهار، بازار، کتار او بيماريي د قافيي کلمې دي.
رديف نه لري. ددې غزل هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

په پښتو کې لومړۍ معلومه او لاسته راغلې منظومه ژباړه هم د
غزل له فورم سره سمون خوري. د پتېې خزاني په حواله ابو محمد
هاشم ابن زيد السرواني په (۲۲۳-۲۹۷هـ) کې د يو عراقي شاعر
محمد ابن خلاد يو شعر په پښتو ژباړلی دی (۲). د شعر پښتو
منظومه ژباړه داده:

ژبه هم بنه وينا كاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زرا او درهمونه

ژبور ورله ورځي وينا يې اوري
د درهم خاوندان تل وي په وياړونه

که درهم يې ځنې ورک سوسي نتلی
پر نړۍ يې وي په خړو پېژندونه

که بډای سوني وبولي خلک وايي
دا ويناده رښتياڼيه له رښتونه

که بېوزلی ووايي رښتيا خبره
نور ووايي دا خو سوني دي تېرونه

هو درهم بندي هر چاله لويه برخه
د درهم د خاوند هر ځای پرتمونه

درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي

ده وسله که څوک پرې کاندې قتالونه (۷)

د پورتنې شعر هره مسره ۱۲ څپې لري (وینه، درهمونه، ویاړونه،
پېژندونه، رښتونه، تېرونه، پرتمونه او قتالونه) یې د قافیې کلمې
دي، ردیف نه لري. هندسي شکل یې دادی:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

۲- ردیف لرونکی غزل: د غزل د فورم هغه بڼه ده، چې د قافیې
ترڅنګ ردیف هم ولري. ردیف هغه یوه یا څو کلمې دي چې تر

قافييې څخه وروسته په يوه شکل او تر ډېره زياته حده په يوه مانا
تکرار راځي، دا غزل وگورئ:

د وخت سالار زما تر بوردی اشنا
دا نوم مې ځکه د منصور دی اشنا

د مغولو الې انتها نه بنکاري
د وخت خوشال په رنځور دی اشنا

د اټک پلنه نه د اموتر غاړو
د زړه وطن مې ټول چور چور دی اشنا

ستا د نظر په تعویذو به رغي
ژوندون مې تا پسې رنځور دی اشنا

هغه چې ته به يې ټکور ته راتلې
د زړه ټپ هغسې ناسور دی اشنا

لوگی لوگی دې بېکسیار له کتو درتلی چې نه شي بس مجبور دی اشنا (۸)

د پورتنی غزل هره مسره ۱۱ څپې لري. تربور، منصور، رنتبور،
چور، انځور، ناسور او مجبور، په کې د قافیې کلمې دي. (دی
اشنا) دی اشنا) چې تر ټولو قافیو وروسته په یوه شکل او یوه مانا
تکرار راغلي، ردیف گڼل کېږي.
د پورتنی غزل هندسي بڼه داده:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a_____

ددې شکل بله بېلگه داده:

دا چې څرېرې مخامخ درته په دار سرونه
په دې وطن کې بس همدغه وو د کار سرونه

وږي يې هسې هم غاصب همېشه وږي په زوره
کاشکې دا ځل زموږ غنم وکړي د مار سرونه

زه خود مینې ارمانجن وم ما خو زړونه غوښتل
کړل دې د عقل طرفدارو را شمار سرونه

د سپینو ستورو په لیدو شي فرښتې رایادي
داسې ښکارېږي لکه وي چې يې هوار سرونه

تر سریتوب د زرو قدر یو په زره زیات شو
دروېشه نن سبا واره شول تردینار سرونه (۹)

د پورتنی غزل هره مسره ۱۵ خپې لري. (دار، کار، مار، راشمار، هوار او دینار) یې د قافیې کلمې دي. (سرونه، سرونه) په کې ردیف دی.

۳- دوه قافیز غزل: دا هغه ډول غزل دی، چې دوه بېلابېلې قافیې ولري. مانا دا چې د دوو مسرو د پای تر قافیې څخه دمخه او یا د مسرو په منځ کې بله قافیه موجوده وي. په مطلع کې دوه بېلابېلې قافیې موجودې وي. د نورو مسرو قافیې د مطالعې خپله خپله قافیه تعقیبوي، که چېرې تر هرې قافیې وروسته ردیفونه راغلي وي، نو تر هرې تعقیبونکي قافیې څخه وروسته د هغې خپل ردیف هم په هماغه بڼه تکرارېږي. لومړی به دلته هغه بېلگه راوړو چې څنګ په څنګ قافیې ولري:

که یم ډېر د حوادثو په کشال شل
خو درځم که مې رهبر شه باکمال مل

تا چې ځوان د دلبري د کرم عام کړ
درته جوړ شو د عاشق غریب د سوال ول

معشوقه چې د جبین غوټه خوره که
د عاشق د خاطر غوټه شي فی الحال حل

د جفا و فاسودا په خپل اختیار که
د خوبانو په دربار کې دی دلال لال

اوبنګې تېل صبر پنبه لري اور مینه
باري خدای ﷻ مې چراغ نه که د اقبال بل

د هنر د چاپک سوار لافه که ماته
چې اسمان نیلي راواخلي د خپل چال چل

خو چې ولید شي د مینې په ورشو کې
رقيبان که علي خان لکه شغال غل (۱۰)

په پورتنی غزل کې د کشال، باکمال، سوال، فی الحال، لال، اقبال، چال او شغال، د لومړۍ قافیې کلمې دي او (شل، مل، ول، حل، لال، بل، چل او غل) د دویمې قافیې کلمې دي. ردیف نه لري. هره مسره یې ۱۲ خپې لري. د غزل دا ډول په پښتو شاعری کې دومره باب نه دی. په پخوانیو دېوانو کې یې بېلګې شته. هندسي شکل او جوړښت یې دادی:

ba_____

ba_____

ba_____

ba_____

ba_____

ba_____

ba_____

ba_____

د دوه قافيه بيزو غزلو بل ډول دادی، چې لومړی قافیه د مطلعې
د مسرو په منځ کې راځي، ورپسې بيا ردیف راځي، ورپسې بيا بله
قافیه او بيا ورپسې ردیف. د مطلعې هره قافیه ځانته ځانته
ردیفونه او ځانته ځانته قافيې لري، يانې دا چې د وروسته مسرو
قافيې، په مطلع کې راغلې قافيې تعقيبوي. لکه د اسحق ننگيال دا
غزل:

خيبري تنده

ټول عمر درنه ده سپکېدو ته يې چې پرې نږدئ
خاوره پښتنه ده او پردو ته يې چې پرې نږدئ
پرېرېده خيبري تنده چې بيا په وينو ماته شي
گرمه معرکه ده سرېدو ته يې چې پرې نږدئ
سره چې وړي اورو نه په کمخو کې د پښتو ناوې
ښه ده چې لمبه ده لوگېدو ته يې چې پرې نږدئ
زلفو د جانان ته چې خو سرې وينې غوتی نه شي
لاره تکه سره ده وچېدو ته يې چې پرې نږدئ
نن مې د خوشال توره چې بيا هوس د شرنگ لري
تاوه په شرنگ ښه ده چوپېدو ته يې چې پرې نږدئ
گورئ چې اسمان کې ورېخ د ستورو د لار پل وهي
ورخ خولا اوږده ده تورو شپو ته چې يې پرې نږدئ
وړي يې چې غرور ته ثريا په جام د سترگو کې
نېغه مو شمله ده کړېدو ته يې چې پرې نږدئ (۱۱)

دا غزل دوه قافيې او دوه ردیفونه لري. په لومړۍ قافیه کې
(درنه، پښتنه، معرکه، لمبه، سره، ښه اوږده او شمله) د قافيې
کلمې دي. (ده، ده) يې ردیف دی او په دویمه قافیه کې (سپکېدو،
پردو، سرېدو، لوگېدو، وچېدو، چوپېدو، شپو او کړېدو) د
قافيې کلمې دي. (ته يې چې پرې نه ږدئ، ته يې چې پرې نه ږدي)
يې ردیف دی. ددې غزل هندسي جوړښت داسې انځورېدی شي:

=b _____ =a _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

_____ _____
=b _____ =a _____

۴- ماته غزل: (ماته غزل) ورته خککه وایي چې په منځه ملا کې
یې د هرې مسرې په منځ کې د اهنګ یوه وقفه راځي. په همدې منځ
کې د څپو د شمېر له مخې هر مسره پر دوو مساوي برخو وپشل
کېږي، لکه په لاندې غزل کې چې (گوره د زخمو غوتی) د مسرې
لومړۍ برخه او (خاڅي مې له سترگو نه) د مسرې دویمه برخه ده.
کله کله د اهنګ دا وقفه تر قافيې وروسته راځي او کله د ردیف یوه

برخه هم ورسره نيسي او بيا تر هغه وروسته وقفه او بيا نور ردیف
راخي. دلته به ددې ډول غزل يوه بېلگه وړاندې شي:

د تصور خپې

گورم د زخمو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
يار ته د كمخو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
نن چې دا تيارې كوڅې ټولې دي باغچې باغچې
جام جام د سپرلو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
پر بوتل له شونډو مې ستا د انگو گلان
گرانې د نشو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
مات مې شو د صبر جام بڼكل مې كړه مينوشه خوله
ماتي د توبو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
اوبڼكه د ليمو د باغ رغرې دې قدم پسې
گوره د اسرو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه
اوري د ننگيال پر سر ستا د تصور خپې
راغلي د خيالو غوتۍ خاخي مې له سترگو نه (۱۲)

دويمې مسرې تر قافيې وروسته ردیف راغلی وي، نو د نورو قافیه
والو مسرو ردیفونه هم همدا بڼه لري.
په پښتو لرغونې شاعری کې د شیخ رضی لودي او نصر لودي
ترمنځ شوی شعري سوال او ځواب هم له همدې فورم سره ورته والی
لري. د دې فورم یوه بېلگه داده:

هیله

چې خزان وهلی بن یې سور او شین کړم
د خیالونو دنیاګی ته مې نن راشه

د ګیلو مانو په شونډو ګوتې کېږده
درواری شمه یوه شېبه پخلا شه

چې غوتی زما دهیلو پې ساه واخلي
په سره څله کې پر خه د سبا شه

چې د مړاوو خاطر و سترگې يې بڼکل کړم
په ترخو شونډو مې يو وارې موسکا شه

د رنتبور د شپو دردونه مې هېرېرې
د غزل ذهن ته ننوزه ساه شه

په تپونو مې پټۍ د مينې کېرډه
يوه هيله ده پوښتنې له مې راشه

وينې (خه وي) په کې نه شته دي گيلې دې
د پيوند سپېرو زخمونو له دوا شه (۱۳)

په پورتنې شعر کې (دا، پخلا، سبا، موسکا، ساه، را او دوا) د
قافيې کلمې دي، (شه، شه) يې رديف دی. هندسي بڼه يې داده:

=a

=a

=a_____

=a_____

=a_____

=a_____

=a_____

۲- خلوریزه (رباعي):

رباعي هم هغه شعري فورم دی، چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی. دا فورم خلور مسرې لري، له ځینو استثنايي حالاتو پرته چې په هغه کې کېدی شي د درېیمې مسرې یوه څپه د قافیه والو مسرو تر څپو کمه یا زیاته شي، په ټولیز ډول د ټولو خلور وارو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د رباعي لومړی بیت مقفی وي، درېیمه مسره یې قافیه نه لري او د څلورمې مسرې قافیه

یې د مطلعې قافیه تعقیبوي. د غزل په شان په څلوریزه کې هم ردیف
اختیاري وي، خو کله چې د رباعي په مطلع کې ردیف راوړل شو
څلورمه مسره کې به ضرور بیا هماغه ردیف تکرارېږي.

په پښتو کې د بېلابېلو څپو په شمېر رباعي ویل شوي، خو لس
څپیزې څلوریزې په کې زیاتې دي. دا رباعي اکثره په تول تللې دي.
هغه رباعي چې لس څپیزې دي، هره مسره یې دا هنګ له مخې
تقریباً پر دوو برخو وېشل کېږي. پنځه څپې یې یوه خوا او پنځه یې
بله خوا په تول تللې وي.

د لوی خان (خوشال بابا) هغه رباعیات چې د یو ځانګړي کتاب
په بڼه د (خوشال رباعیات) په نوم د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوي
او شمېر یې تقریباً (۱۵۰۰) رباعیاتو ته رسېږي، تقریباً په سلو کې
۸۵ څلوریزې یې لس څپیزې دي.

پر اوسني وخت د څلوریزو بل بشپړ کتاب چې زموږ په لاس کې
دی، هغه د (پسته اور) په نوم د هېواد د نوميالي شاعر محمد
صدیق پسرلي د څلوریزو مجموعه ده. په دې اثر کې څه کم (یوزر)
څلوریزې راغلي، چې ټولې لس څپیزې دي. د استاد قیام الدین
خادم اکثره څلوریزې هم لس څپیزې دي.

یوه بله خبره چې د رباعي یا څلوریزو په باب د یاد وړ ده، هغه
داده، چې عام ولس او په ځانګړي ډول ځینې سندرغاړي رباعي
هغه ډول شعر یا نظم ته وایي چې معمولاً د پند، نصیحت او
اخلاقي مسایلو په باب ویل شوي وي او په موسیقي کې یې

سندرغاړي تر غزل او يا کومې بلې سندرې دمخه وايي او په همدې موقع کې د اورېدونکو د ذهن پاملرنه ځانته راجلبوي. دلته يوه تېروتنه رامنځته کېږي؛ هغه دا چې اکثره سندرغاړي تر اصل غزل او سندرې دمخه کم شعر لولي هغه اکثره د مانا د انتخاب له مخې وي، نه د فورم له مخې. څرنگه چې په رباعي کې هم د پېرزيات اخلاقي، ديني، او نور مسايل راځي، نو دوی اکثره هغو شعرونه چې دا موضوعات په کې بيان شوي وي، هغو ته رباعي وايي، سره له دې چې که د فورم له مخې هغه غزل هم وي. دلته ددې يادونه په کار ده، چې دا رباعي يا څلوريزه هغه رباعي نه ده، چې عام ولس يا سندرغاړي يې په کومه مانا او بڼه استعمالوي.

څلوريزه يا رباعي دا لاندې بڼې لري:

۱- هغه رباعي چې ردیف نه لري، لکه د استاد خادم دا څلوريزه:

که دا غفلت وي پښتو ورکېږي

چې پښتو لاره پښتون ډوبېږي

تللي خو تللي دي خیر به غواړو

په پاتې قام مې اوس زړه رپېږي (۱۴)

په پورتنۍ څلوريزه کې (ورکېږي، ډوبېږي او رپېږي) د قافيې کلمې دي. ردیف نه لري، هره مسره لس لس خپې لري. هندسي شکل يې دادي:

a _____

a _____

a _____

بله بېلگه:

د مار که نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر

دا دواړه توکه به زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په شهر (۱۵)

په دې رباعي کې (زهر، قهر، شهر) د قافيې کلمې دي. ردیف نه لري، هره مسره لس لس خپې لري.
۲- هغه ډول رباعي يا څلوريزې دي، چې تر قافيې څخه وروسته ردیف هم لري.
دالاندې څلوريزې وگورئ:

تن به تاوان وای که مينه نه وای
ژوند به حيوان وای که مينه نه وای

انسان به شه و دلاري دوره جهان به وران وای که مینه نه وای (۱۲)

په پورتنی څلوریزه کې (تاوان، حیران، او وران) د قافیې کلمې
دي. (وای که مینه نه وای) یې ردیف دی. هره مسره لس څپیزه ده او
د پښتو د اکثر و څلوریزو په شان، هره مسره په منځه ملا کې
نیمایي کېږي او تر لږې لفظي وقفې وروسته یې دویمه برخه لوستل
کېږي، دوه نورې بېلگې یې دا دي:

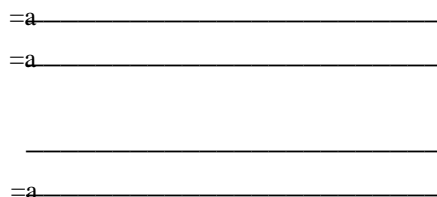
د باطل زړه کې خطر پیدا شو
تیارې بوگنېږي سحر پیدا شو

ضمیر موسکی شو د انسانانو
سترگې پیدا شوې نظر پیدا شو (۱۷)

په توره شپه کې شمع رنګا کا
ماوې: ماتم کا ماوې ژړا کا

که پتنگان دي ستي ايرې شول ماوې: پاکان دي عشق او وفا کا (۱۸)

هندسي شکل يې:

۳- قطعه:

قطعه هم په هغو فورمونو کې راځي، چې له عربي ژبې څخه راغلي او په پښتو شاعري کې باب شوي دي. قطعه لکه د څلوريزې (رباعي) په شان څلور مسرې لري، خو له رباعي څخه يې تفاوت دا دی، چې په رباعي کې لومړی بیت مقفی وي يانې دواړه مسرې يې سره قافيې لري او يوه شان قافيه تعقيبيوي او د دويم بیت دويمه مسره ورسره هم قافيه وي، خو په قطعه کې د لومړي بیت لومړۍ او د دويم بیت لومړۍ مسرې له قافيې نه ازادې وي او د دواړو بيتونو دويمې مسرې په خپل منځ کې يو شان قافيه جوړوي. قطعه هم په دوو ډولونو ده:

۱- هغه قطعه چې رديف نه لري لکه:

بياد ميوجام به مات كرم
چي خواني شي زما تيره

په خواني كي گناه خوند كړي
په پيري كي تقوا ډيره (۱۹)

۲- هغه چي رديف لري لكه:

د احساس دوزخ كي اوسم
په ارمان د يو جنت كي

مساوات دي بر ملا شي
شي انسان دي په عزت كي (۲۰)

هندسي جوړښت يې په دي ډول دي:

a

a

بل شكل:

=a

=a

کله کله ځینې لوستونکي، سندرغاړي او ان لیکوال (رباعي او قطعه) دوه بېلابېل شعري فورمونه یو بل سره مطالعه کوي، (څلوریزې) ته (قطعه) وايي او (قطعي) ته څلوریزه. دوی په دې تېروزي چې د دواړو د مسرو شمېر سره برابر دی، نو فکر کوي چې دواړه به یو شان وي. دې کې شک نه شته چې د مسرو شمېر یې سره برابر دی، خو د رباعي یا څلوریزې ټول بیت ضرور مقفی وي، یانې دواړه مسرې یې یو شان قافیه لري، خو د قطعي لومړی بیت مقفی نه وي. البته د لومړي بیت دویمه مسره یې قافیه واله وي، چې د دویم دویمه مسره هم همدا قافیه تعقیبوي. د اهنګ له پلوه هم دا دواړه شعري فورمونه توپیر لري.

۴- بولله (قصیده):

قصیدې ته په پښتو کې (بولله) وايي. خپله قصیده عربي کلمه ده. په لغت کې (قصد کړای شوي) ته وايي. په عربي اصطلاح کې هغه شعر و چې د بیتونو شمېر به یې تر ۱۲ یا ۱۷ کم نه و او دا نوم د قصد له مصدره جوړ شو، چې معنا یې استقامت او اتصال، سموالی، برابري او سوچه توب وو (۲۱).

دا هغه شعري فورم دی، چې د غزل په شان د سر لومړی بیت یې مقفی وي. د نورو بیتونو د هر بیت دویمه مسره یې قافیه ولري او د مطلعې قافیه تعقیب کړي. قصیده په شکل او جوړښت کې له غزل سره چندان توپیر نه لري، توپیر یې دادی، چې د غزل د بیتونو

شمېر له ۵ څخه تر ۱۵ پورې وي او د قصیدې بیا له ۱۲ څخه تر دوو سوو یا تر دې هم زیاتو بیتونو پورې دی. پخوانۍ قصیدې له مانیز پلوه هره یوه اکثره پر درېو برخو وېشل شوې دي:

د قصیدې لومړۍ برخې ته تغزل یا تشبیب وایي چې په هغې کې شاعر تر اصلي موضوع دمخه د طبیعت ستاینه کوي. د قصیدې دویمه برخه د هغې اصلي موضوع ده. دا برخه له تغزل یا تشبیب نه وروسته پیلېږي او په دې کې شاعر د خپل ممدوح ستاینه کوي. د قصیدې درېیمه برخه دعائیه بولي چې په هغې کې شاعر د خپل ممدوح لپاره د خدای (ج) له دربار نه د بښنې او هوساینې غوښتنه کوي.

په او سنیو قصیدو کې پورتنی نورمونه چندان په پام کې نه نیول کېږي. د غزل او ځینو نورو شعري فورمونو په شان، په قصیده کې هم ردیف اختیاري دی، خو که مطلع کې راوړل شو، نو په نورو دویمو مسرو کې یې راوړل حتمي کېږي. قصیدې دوه شکلو نه لري، یو هغه ډول دی، چې ردیف نه لري او بل هغه ډول دی، چې ردیف ولري. د پښتو لومړۍ معلومه لاسته راغلې قصیده په هغه شکل کې راځي چې ردیف نه لري. هغه قصیده داده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زموږ لوی هر گل چې خاندې په بهار
هر غټول چې په بیدیا غورېده وکا

رېژوي يې پانې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک خپېره شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ شي
د بېوزلو وينې توی کاندي خونخوار
چې له برمه يې زمري رپي ځنگلو کې
له اکوبه يې ډاري تيرو جبار
هم يې غشي سکني ډال د ژوبلورو
رستمان ځني ځغلا کاندي په ډار
چې يې ملاوې نه کرېږي په غبستليو
دا فلک پرې وکاڅه کاري گوزار
په يوه گردنست يې پرېباسي له برمه
نه يې غشي نه ليندی وي نه يې سپار
څه تيری څه ظلم کاندي ای فلکه
ستاله لاسه نه دې هېڅ گل بي له خار
په ويرژلو لورنه کرې په زړه کرارپه!
پرنتليو او روې د غم ناتار
هېڅ روغی مې په زړه نسته ستاله څوره

بېلوې په ژرا ژر مين له يار
له تېرېو دې او بڼې خاخي له اور پخو
چيني ژاړي په ورت ورت ستا له شنار
نه به لاس واخلي له خوره نه به لوري
نه به ملا کړې له بېوزلو له ترار
نه به زړه وسوځوي په هېچا باندې
نه به پرېوزې له گرد بنسته له مدار
نه به وصل کړې مين له بل مينه
نه به درملې تپونه د افگار
ستا له لاسه دي پراته ژوبل زگېروي کا
هر پلوت ته تپي زړونه په خار خار
کله غوڅې کاندې مراندې د زړگيو
کله تېر باسې وگړي هونبنيار
کله تکي واچوي پر نازوليو
کله خيري کړې گړپوان د نمځي چار
کله غورځوي واکمن له پلازونو
کله کښوي په خاورو کې بادار
زموږ پر زړونو دې نن بيا يو غشي وويشت

ودې ژوبلله په دې غشي هزار
پر سوريو باندي وير پر پووت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړې په بل دار
يو وار شو اسير په لاس د مير خمنو
انتقال يې وکړ قبر له بل وار
په سماووي يې ودان اهنگران وو
په تيکنه وپر درست جهان او خار
د محمود د ژوبلورو په لاس کنبوت
چې غزنه ته يې باتلي په تلوار
ننگيالو لره قيد مړينه ده ځکه
سه يې والوتله هسک ته پردې لار
تر نړۍ يې غوره خاورې هديره کا
د زمريو په بېړيو کله وي خوار
په دې ويرد غور وگړي تور نمري سول
په دې ويرر نياتياره سوله د بنار
گوره خاخي رنې او بڼې له دې غرونو
داکړونگي ساندي لي په شورهار
نه هغه زرغاد غرونو د بېديا ده

نه د زرکيو په موسادي کتههار
نه غټول بيا زرغونېږي په لښونو
نه بامې بيا موسپده کا په کهسار
نه له غرجه بيا راځي کاروان د مشکو
نه رادرومي غورته بيا جوپې د شار
د پسرلي اوره تودې اوښې توينه
مرغلرې به نيسان نه کړي نثار
دا په خه چې محمد ولاړ له نړيه
په ويرينه يې سو غور ټول سوگوار
نه ښکارېږي هغه سورد سوره ټو
نه ځلېږي هغه لمړېږي ديار
چې به نجليو په نڅا په کې خندله
چې به پېغلو کا اتني قطار قطار
هغه غور په وير ناتارد واکمن کښپوت
هغه غور سو د جاندم غوندي سوراړ
لاس دې مات شه اي فلکه چې دې وکا
محمد غوندي زمري د مړينې ښکار
شين زرگي فلکه ولي لا ولاړ يې؟

ای د غور غرونو په څه نه شوئ غبار
مخکې ولې په رېږدلو نه پرېوزې
لاندې باندې شئ چې ورک شي دا شعار
چې زمري غوندې واکمن ځي له جهانه
چې څوک نه کړي پر نړۍ باندې قرار
سخ په تا ای محمد د غرو لمروي
په نړۍ به نه وي ستاد عدل سار
ته پر ننگه وې ولاړ په ننگه مړ سوې
هم پر ننگه دې په ننگه کا ځان جار
که سوري دې په تگ ویر کاندې ویرمن سول
هم به ویاړي ستا په نوم ستا په تبار
په جنت کې دې وه تون زمونږ واکمنه
هم په تا دې وي ډېر لورد غفار (۲۲)

د شیخ اسعد سوري په دې قصیده کې (کوکار، بهار، تار، زار،
خونخوار، جبار، دار، گوزار، سپار، خار، ناتار، یار، شنار، ترار،
مدار، افگار، څار، هونبیار، چار، بادار، هزار، دار، وار، اوڅار،
تلوار، لار، څوار، تبار، شورهار، کتپهار، کهسار، شار، نثار،
سوگوار، دیار، قطار قطار، سوراړ، بسکار، شعار، قرار، سار،

جار، تبار او غفار) د قافيې کلمې دي، ردیف نه لري هره قافیه واله
مسره یې ۱۱ خپې او بې قافيې مسره یې ۱۲ خپې ده.
هندسي شکل یې دادی:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

(ترپايه)

د بنکارندوی غوري لرغونې قصیده هم دا بڼه لري.
د قصیدې بل شکل دا دی، چې تر قافيې وروسته ردیف هم
ولري.

د کابل زخمي سندرې

د زړه زخم مې د سرې مالګې کمردی
راختلی پرې د سپینو اوبنکو لمردی

د کابل زخمي سندرې یې رانه وړې
د باگرام (سروش) له مانه مروردی

د ښو او شونډو ياد هم رانه هېردي
جوړ غړل مې له خنجر او له پرهردی

د لمر پېغله د غربت زېري نیولې
سپین سحر مو زېر په شان د مازیگردي

پر مریو مو بلا چرې شوې پخې
قصابان د کلي وایي چې اختردي

چې په تبرد بتانو مغزي غوخ کړي
چا وې مور کې هم پیدا زوی د اذردي

مات کودرې يې له تاندو وینو ډک دي
د شهیدو پېغلو خه رنگین گودردی

مایې زړه اورېده دی مې چغې ناورې
هو د کاهو په غوړونو کون خیبردی

سپين لباس د پرنبتو ابليس اغوستی
جاهلان وایي وارث د پیغمبردی

پوروري يي د ژوند د سکو ډېردي
زموږ کلي ته راغلی سوداگر دی

کوټنی د ماشومانو شهیدانې
پرساحل راخورد وینو سمندر دی

کړې ږندي د تصویرونو مړو مړو او بنکو
تنبتېدلی له هندارو نه جوهر دی

مانوگان يي خرڅوي پر نهنگانو
د بي نوحه بېړۍ څه سپېره لنگر دی

د حسين او ذوالجناح وینې مباح دي
دلته هلته دا بیان د هر شمر دی

هراغزی رانه د وینو قلنگ غواړي
د تناکو په پنهو کې مو سفر دی

بې جرسه قافلې ته یې جرس کړ
مات مې زړه کې د ظالم د غشي سردی

خه سره توده پېرزو د یار اغیار ده
د یولاس کې زمهریرد بل سقر دی

گرځوم یې در په در چپرته یې کېږم
د ژوندون د مړي پېټی مې پر سردی

د ژوندون په هدیره کې یې ایسار کړم
یو اشنا راته نکیردی بل منکردی

هر دجال دي د همدې جامې اغوستې
په وطن راغلی بې نېټې محشر دی

پر گلونو باروتی خپسې ناستې
د وړموپه لمبو لولپه ځيگردي

یتیم ژوند ایسارد غشو په سیلی کې
تاوله ځانه یې د زخم سورڅادردي

د ایازڅنې د گورچینجی خوړلي
د محمود دربارې مشکو بې عنبردي

چې له هند به یې وړمې د چندن راوړې
د پښتون د طوطي مات هغه وزردي

بیایې کړی دی اودس د چاپه وینو
چې خطاب یې د وژنې پر منبردي

په خلوت کې به د تاک تیونه روی
په جلوت کې سوی لوی د کوثردي

د کاروان د وطن نوم په وینو لیکم ماتراشلی ورته روح لکه مرمردی. (۲۳)

په دې قصیده کې (کمر، لمر، مرور، پرهر، مازیگر، اختر، اذر،
گودر، خیبر، پیغمبر، سوداگر، سمندر، جوهر، لنگر، شمر، سفر،
سر، سقر، پرسر، منکر، محشر، ځیگر، خادر، عنبر، وزر، منبر،
کوثر او مرمرد) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) یې ردیف دی. د شعر
هره مسره ۱۲ څپې ده. جوړښت یې په دې ډول دی:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

تر پایه...

۵- دوه یزه (مثنوي):

دوه یزه (مثنوي) هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بیت یې په خپل منځ کې ګډه قافیه لري (مقفی وي)، د بیتونو شمېر یې ثابت نه دی. په ټولو قافیه والو شعري چوکاټونو کې مثنوي تر ټولو خلاص او لوی شعري فورم دی. شاعر کولای شي په دې شعري فورم کې خپل مقصد تر وروستي بریده بیان کړي، ځکه نو اکثره شاعران د لویو موضوعگانو د بیان په غرض دا فورم انتخابوي، لکه ابوالقاسم فردوسي چې د شاهنامې د لیکلو لپاره دا فورم وټاکه. په

مثنوي کې که شاعر په يوه قافيه کې له ستونزې سره مخ شي، نو بلې ته تللای شي. په مثنوي کې هر بيت ځانته قافيه لري، کېدی شي ځينې بيتونه يې ردیفونه ولري او ځينې يې ونه لري، خو د ټولو بيتونو وزن مشترک وي او د څپو شمېر يې سره مساوي وي. مانا دا چې مثنوي مقفی مشترک الوزنه او د مساوي څپو لرونکی فورم دی.

لکه دمخه چې مو يادونه وکړه په مثنوي کې کېدی شي ځينې بيتونه ردیف لرونکي وي او ځينې په قافيه ختم شوي وي، نو په دې صورت کې مثنوي دا شکل اختياروي:

a _____

a _____

=b _____

=b _____

c _____

c _____

همدا سې نور بيتونه

او يا هم دا شکل:

=a _____

=a _____

b _____

b _____

C _____

C _____

او همداسې نور بيتونه

دلته به د مثنوي يوه بېلگه راوړو:

ته به راغلي

په سترخوان به مې پرته وچه ډوډۍ وه
بل څه نه وو همپشه وچه ډوډۍ وه

ماشومان مې وو زلخوړي او خواتوري
شول پيکه يې د مخونو روښان ستوري

ما ويل چې بدلوم به دغه حال زه
ټولوم به په څه توگه زرا او مال زه

يوه شپه بيا توره شپه وه ډېره توره
زه په غلا پسې روان ومه له کوره

چي له ورايه شه رڼا په نظر راغله
يو طرف ته خپمه ستا په نظر راغله

چي خپمي ته دردننه شوم ژړا وه
گډه ستا په ماشومانو يو غوغا وه

سوځېدل واړه له لورې په سره اور کي
د خوړلو هېڅ شى نه و ستا په کور کي

بس يو دېگ و ستا و مخته په اور باندي
ايشولي دي په دغه دېگ کي سپاندي

ماشومان دي تېر ايستل په دي خبره
(چي کتغ دي پخپدونکي ژر تر ژره

ديوڅه ساعت لپاره صبر وکړي
بيا به واړه خپل ځانونه پرې ماړه کړي)

زما زړه کباب په دغه ننداره شو
ځان له دې کبله ټیټ راته بنکاره شو

چې په کور کې مې پرته سپینه ډوډۍ وي
په سترخوان مې همپشه سپینه ډوډۍ وي

خود شکر سبق بیا هم له ما هېر شو
فرق د حق او ناحق بیا هم له ما هېر شو

پرازغنه لاره باندي مې سفر و
سورد بیلو پښو په وینو مې هرپل و

لرې ځای ته وم روان له لرې ځایه
گله من ومه په دې سبب له خدایه

چې د پښو خپلی یې هم نه وې راکړې
تو دې ځمکې مې وې دواړه تلې وړې

په شنه زړه مې پرې کوله اوږده لاره
په عذاب ومه د ژوند له درانه باره

زړه مې غوښت چې زیاتي ساه اخیستل بس کړم
مات د ژوند دا زنگ خوړلی شان قفس کړم

خو چې ځان مې جوړاوه و دغه کار ته
هغه وخت وم نږدې شوی یوه ښار ته

ددې ښار په دروازه شوم وردننه
د آرام په اراده شوم وردننه

چې یو خو قدمه لارمه په وړاندې
برابري مې شوې سترگې په تاباندې

په خکېدو وې را روان زما په لوري
په بدن دې وو لاسونه او سرپوري

مگر پښې دې گوره چاوي قلم کړي
نيم ورنونه دې وو پاتې نيم يې وړي

زما زړه کباب په دغه ننداره شو
زما حال خراب په دغه ننداره شو

ما ويل چې له خپليو يم بېزاره
بيلې پښې مزل کولای شم په لاره

بنادې نه غواړم له پاکه خدايه نورې
زما پښې دې وي زما په جسم پورې

پر ما باندي همغه عجيبه وخت و
شپه او ورځ به مې په سر کې خيال د تخت و

په دې نيت مې ټولې کړې وې لښکړې
مست اسونه تېرې تورې کلکې زغرې

چي په زورد چا تخت ونيسم باچاشم
په دې توگه به تر هر چا سر بالا شم

هر يو لاس به ماته پورته په سلام وي
هر يو سر به ماته ټيټ په احترام وي

خو تر دې خبره وړاندې چې روان شم
په وطن د چا ورگډ لکه توپان شم

ته مې وليدې چې ټول په اوښکو لوند وي
در په دره وي په دواړو سترگو روند وي

خپله وپره پاچاهي دې وه بايللي
د وطن حکمران يي دې وه بايللي

هر څه هر څه وو خپل ورور له تا اخیستي
تاج و تخت يي و په زور له تا اخیستي

په دې خیال چې بیا د تخت دعوه ونه کړې
په ده باندي دوباره حمله ونه کړې

ستاله سره یې ستا سترگې وې ایستلې
په ډبره یې ستا سترگې وې ایستلې

زما زړه کباب په دغه ننداره شو
زما حال خراب په دغه ننداره شو

ما ویل داسې منصب دې خدای میرات کړي
چې د سردنمنان دومره د چا زیات کړي

چې خپل ورور یې هم کار اخلي له خنجره
دواړه سترگې یې په زور کاري له سره (۲۴)

په پورتنۍ دوه یزه (مثنوي) کې تاسو ولیدل، چې اکثره بیتونه
یې بېلابېلې قافیې لري. ځینې بیتونه یې ردیفونه لري او ځینې یې
نه لري. خو ټول یې یو ګډ وزن تعقیبوي او د څپو د شمېر له مخې
سره مساوي دي، خو په مثنوي کې کله کله داسې پېښېدې شي چې

د ټولو بیتونو د څپو شمېر کې یې یوه څپه زیاته یا کمه شي خو د هر بیت مسرې یې د څپو د شمېر له مخې حتمي سره مساوي وي.

۲- درېیز (مثلث):

هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند یې (درې مسرې) لري. درېواړه مسرې یې متحد الوزنه وي او یو شان قافیه تعقیبوي. په مثلث کې قافیه اساسي او ردیف اختیاري توکي وي. د مسرود څپو شمېر یې سره برابر وي. د سر بند درېواړه مسرې یې په خپل منځ کې گډه قافیه لري. یانې درې واړه مسرې یې قافیه لري، د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې او درېیمه مسره یې قافیه کې له مطالعې او یا د سر د بند له قافیې سره یو شان وي. په ټولیز ډول د دې فورم هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a _____

a _____

a _____

b _____

b _____

a _____

د مثلث د بندونو شمېر کېدې شي تر دوو زیات وي، خو که د بندونو شمېر یې هر څومره وي همدا پورتنۍ عملیه پرې تطبیقېږي. دلته به د مثلث یوه بېلگه وړاندې کړو، چې څلور بندونه لري:

خه اوبنکې ويني اوري په دې سپينو چنارو
يو شوردي پورته کېږي د ارواله منارو
ژرامې نه ودرېږي په خوږمنو ولولو

اورونه دي اورونه چې بلېږي په تقدير
بې وسې يو بې هيلې ددې ظلم په تدبير
خه مينه محبت رانه لاهو شول په اورو

د گل پانې مې شولې د جانان د مخ حيا
په تورو سترگو پاتې شوه له ما ټوله دنيا
خه سترې سترې لارې شوې د هيلو په مېرو

د گلوبه دې بيا هغه دوران کله راځي
د هجر په سوز تللي به ارمان کله راځي
خه تور مهرونه لگي له خدا په ډکو خولو (۲۵)

د پورتنې شعر په لومړي بند کې (چنارو، منارو، ولولو) د قافيې
کلمې دي، په دويم بند کې (تقدير او تدبير) د قافيې کلمې دي او
(اورو) د لومړي بند له قافيې سره يو شان ده. په درېيم بند کې (حيا،
دنيا) په خپل منځ کې د قافيې کلمې او (مېرو) د لومړي بند له

قافييې سره يو ډول ده. څلورم بند کې (دوران، ارمان) په خپل منځ کې د قافييې کلمې دي (کله راځي) ردیف دی (خولو) د لومړي بند له قافييې سره يوشان ده. هندسي جوړښت يې دادی:

a _____

a _____

a _____

b _____

b _____

a _____

c _____

c _____

a _____

=d _____

=d _____

a _____

۷- مستزاد:

((د رباعي، غزل يا قصيدې پر هره مسره باندې چې يوه لنډه غونډې مسره ورزياته شي، مستزاد گڼل کېږي. په دې لحاظ لومړۍ يا لويه مسره وړو کې مسرې ته د مانا له مخې احتياج نه

لري، حڪه چي ٿوله مانا په لومري مسره کي بشپره وي. جو رڻت يي
داسي دي، چي يوه مسره يي لنڊه اوبله اوږده وي. دلته به د بيلگي
په توگه د مفتي عبدالحنان لغماني يو مستزاد شعر ولولي:

شپه د دوشنبي ده چي نبي صاحب روان شو
تپر ترلا مڪان شو
شپه د دوشنبي وه ورتنه راغي جبرائيل
ويي کڙ قال و قيل
زه ييم رالپرلي په جلتی سره جليل
پاخڙه خليل
شاه نبي زموره لکه سروه خرامان شو
تپر ترلا مڪان شو

شاه نبي چي سپور شو په براق باندي له واره
ويي نيولسه لاره
سل زره ملڪي بل په لاس يي شعله داره
تلي به يوهواره
لاره تر اسمانه حاضر ماه تابان شو
تپر ترلا مڪان شو

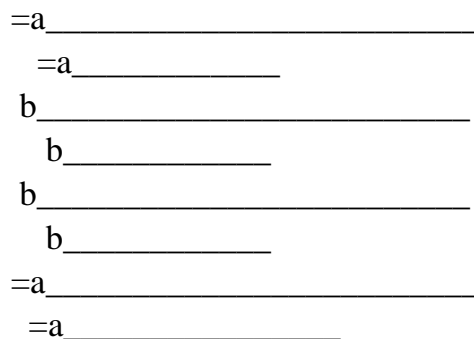
پاس په اسمانو کې چې به ته نبي عرب
شاه علي نصب
صف په صف ملک و به دده کاوه ادب
امرو در ب
پاتې په خپل ځای کې جبرائیل ورته حیران شو
تېر تر لامکان شو

اتلس کاله شپه وه د معراج و کره یقین
تللی نازنین
تاج یې د لولاک په سر ولهت شو د یاسین
راغی ماه جبین
ځکه په کې واړه سربلنده امتیان شو
تېر تر لامکان شو

ته ((عبدالحنانه)) د دنیا کارونه بس که
مینی ته هوس که
ځان دې د نبي اخر زمان په در کې خس که
بند دې دا نفس که
گوره هر غزل دې مشهور په درست جهان شو

تېرترلا مکان شو (۲۲)

هندسي شکل يې دادی:

د نورو بندونو جوړښت يې هم همدا سې دی.

۸- څلوريز (مربع):

مربع هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند يې څلور مسرې لري. د لومړي بند څلور واړه مسرې يې په خپل منځ کې همقافيه وي، يانې يو شان قافيه تعقيبوي. رديف په کې اختياري دی که د سر په مسره کې رديف راوړل شو، نو د لومړي بند په څلور واړو مسرو کې يې راوړل حتمي دي. د نورو بندونو درې مسرې سره په خپل منځ کې همقافيه وي، خو د څلورمې مسرې قافيه يې د لومړي بند د مسرو قافيه تعقيبوي او که لومړی بند رديف ولري، نو د نورو بندونو د څلورمې مسرو قافيه او رديف بايد همغه د لومړي بند

قافیه او ردیف تعقیب کړي. که شاعر هر څومره د بندونو زیاتول غواړي، نو پورتنۍ قاعده باید مراعات کړي. بله خبره داده، چې که چېرې د لومړي بند مسرې ردیف ولري، نو دا ضروري نه ده، چې د ټولو بندونو لومړۍ درې واړه مسرې دې هم ردیفونه ولري، بلکه د ټولو بندونو څلورمه مسره د لومړي بند د شکلي جوړښت یانې د قافیې او ردیف تعقیبولو ته اړه ده. بل ټکی دادی، چې اکثره د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي، خو په ځینو خاصو حالاتو کې کېدی شي د کوم بند د څپو شمېر د یوې څپې په اندازه زیات یا کم شي. ددې فورم هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

b _____

b _____

b _____

=a _____

دا بڼه هم درلودای شي:

a _____

a _____

a _____

a _____

=b _____

=b _____

$$\frac{=b}{a}$$

دلته به د مربع يوه بېلگه وړاندې شي:

درېغه نوی عجب وخت د نوبهار وای
شکوفه هر رنگ گلونه د گلزار وای
لاس تر لاس سره نیولی ما او یار وای
په مژه مژه خواږه ویل تکرار وای

یا واناست یا سره گرځېدی په باغ کې
معطره وای د گلپوه دماغ کې
دوه په دوه مو سره راز وای په فراغ کې
هم مانع په دواړو سترگو وړوند اغیار وای

دواړه سترگې تورې کړې په رنج وای
ملتانې نکریزې ایښي پر لاس وای
سره ناست غاړه غړې راز مو ورو ورو وای
شانه کړې تورې زلفې پر رخسار وای

راحت ناست په سياحي وای د سرو گلو
بل غوغا راباندې پاس وای د بلبلو
هم هنگام وای د سرو لبو د زبېنلو
می خوري وای د سرو لبو می تيار وای

تور کاکل يې پر تندي باندي وای کښاته
په دماغ کې د گلشن ناست وای مخ راته
سره گلان مې وای حيران و تماشاته
لاس مې ايښی پر اوږو د گلعدار وای

توري زلفي يې پر مخ شمال وهلای
غوريشی يې له رمنخي خلاصولای
ما يې پاس پر سينه خوله ورجوړولای
شرمولی بوی د اوښکو د تاتار وای

هر چې ما ورته ويلای دده هو وای
هم مطلب دده قبول زما پر ليمو وای
په خوښی وای نوبت تلی د غمو وای
زما خواست منات دده په خپل اختيار وای

په خوښی وای سره ناست غمونه بس وای
هم زانو پر زانو ایښی دسترس وای
پر سپین مخ مې لاس وهلی په هوس وای
بل په غاړه یې د سرو گلونو هار وای

خدايه تاته دي اسان که دغه وشي
تړی زړه به په وصال د یار او به شي
د ((جمعه)) د زړه ارمان به پاته نه شي
دده ورون د اشنا سر لاس پر رخسار وای (۲۷)

۹- پینځه یز (مخمس):

د مخمس او مربع عمومي جوړښت تقریباً یو شان دی، توپیر یې په دې کې دی، چې په مخمس کې تر مربع یوه مسره زیاته وي. یانې دلته هر بند پینځه مسرې لري. د لومړي بند پینځه واړه مسرې یوه قافیه تعقیبوي او د نورو بندونو څلور مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او د پینځمې مسرې قافیه یې د لومړي بند د قافیې تابع وي. تر لومړي وروسته چې نور بندونه راځي، د هر بند تر قافیې وروسته کېدی شي په څلورو مسرو کې بېل ردیف راشي. خو

پینځمه مسره په قافیه او ردیف کې د لومړي بند د قافيې او ردیف
تعقیبونه کوي. پینځه یزدا لاندې بڼې درلودلای شي:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

b _____

b _____

b _____

b _____

a _____

همداسې ترپایه

په یوه مخمس کې کېدی شي ځینې بندونه ردیفونه هم ولري، په
لومړي بند کې هم ردیفونه راغلي وي، خو ردیف بیا هم په مخمس
کې اختیاري دی، خو قافیه د مخمس اساسي برخه جوړوي. د مربع
په شان له ځینې استثنايي بندونو پرته د مخمس د ټولو مسرود
څپو شمېر سره مساوي وي. کېدی شي ځینې مخمسونه د ردیف د
لرلو له کبله داسې بڼه ونیسي:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=a _____

=c _____
=c _____
=c _____
=c _____
=a _____

او نور بندونه

دلته به د پینځه یز یوه بېلگه وړاندې شي:

د هجران له لاسه ناست یمه ویرژلی
لکه بت په غټو سترگو دم ختلی
بپه وده په صورت روغ په زړه نتلی
بپلتانه په مرگ حال یم رسولی
ربه راوړې اشنا په سفر تللی

ډېر مې وکړ د هجران په بلا صبر
هېڅ مې صبر سرور نه شه په دا جبر
که مې ولگېده سرد غم په قبر
ومې نه ژړل په حال د مهر ابر

نه شته ما غوندي هېڅوک په بخت کړلی

دا کوم شرم دی کوم درم دی یاری

دا پیوند دی بدنما تر ویزاري

چې مې یار په توده زمکه د خواری

کښېني پاڅي خوار حیوان له ناچاری

اوزه بنوی بېراره گرځم سپین سپېڅلی

یاله یار سره ولاړ وای په رکاب کې

یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې

یا وای ډوب مدام د اوبو په سېلاب کې

هسې پاتې شوم بې ابه مخ ناولی

تف زما په دا بې پته اشنایي شه

پف د برق و د برېښنا په روښنایي شه

لامې حال تر دا بتر په جدایي شه

صد رحمت زما د یار په دانایي شه

چې یې خام وم په دا غم کې پېژندلی

چې په مینه کې کوتاهه د چا قدم شي
مبتلا به لکه زه په درد وغم شي
په کلونو به جدا ځني صنم شي
په جرگه به د رښتینو هسې گرم شي
چې به ما غوندي بې شرمه گرځي غلی

که مې مینه په دروغ نه وي رښتیا وي
په اسيا کې د هجران تللی کسیا وي
که دا نه وي لېونی سر په صحرا وي
چې هېڅ نه شوم که مې خه شرم و حیا وي
له دې شرمه چاته پورته مه کتلی

هېڅ مې خوند نه شته د سترگو غړولو
دي مې کاني په تندي دورولو
هم مې پوست دی په وهل د لورولو
يم لایق د هر عذاب د کړولو
چې بې یاره کړم له خلکو کورو کلی

نورې چارې كړم همه ناتراشي لوارې
په مذهب د عاشقې وړانې ويجارې
كله كله مې كه اوبنې په مخ لارې
چې له غمه مې شي تويې په مخ لارې^(۱)

يو د يار د جدايي خوارې نيستي شوه
بله خپله بې پتي بې همتي شوه
يو پلود رقيبانو بدنيتي شوه
بل پلود تور طالع بې شفقي شوه
عشق په دا هومره بلايم ازمويلي

ر به مه گورې زما و بې پتي ته
ما و مه سپارې زما بې همتي ته
يا مې راولې د سترگو وويستي ته
نور مې مه نيسي د هجر و نپستي ته
وسوم ډېر لکه كباب په اور نيولي

^(۱) د حميد دېوان په كابل چاپ كې د دې بند يوه مسره له چاپه پاتې شوې ده.

د اشنا په بنکلي مخ مي سترگي وا کړي
په ناسور مي د هجران پورې دوا کړي
تللي يار راسره وصل خوا په خوا کړي
ژر په ژردا ناروا په ماروا کړي
که مي چيري له اخلاصه يي بللي

که هر خويار ته نږدې د زړه په ياد يم
په صورت چي ځني لري په هېواد يم
شپه او ورځ د خدای و داد ته په فرياد يم
په تش باد مي تسلي نه شي ناباد يم
که مي يار د سر په سترگو وليدلي

تور طالع برگشته بخت د عشق په کار کي
بد قسمت او بد شامت په دغه لار کي
بر ناحقه بدري خورم په سمه لار کي
نه شته ما غوندي هېڅوک په هېڅ ديار کي
په څه شوم زبون ساعت يم زېږېدلي

له هغه چې پوهېدلی په نښه بد یم
رسېدلی د پنجاه و پنج تر حد یم
مبتلا د بنکلي مخ په خال و خد یم
که د صدق شل سنده بنیم رد یم
یوه بنکلي په راستۍ نه یم منلی

که مې یو ځله اشنا له هنده راشي
په هوس ورته گلزار د غم صحرا شي
له هجرانه یې حاصله تېرا شي
فراغت د جدایي له چون چرا شي
نور ((حمید)) له اشنا یې لاس و کښلی (۲۸)

۱۰- شپږیز (مسدس):

هغه ډول شعري جوله ده، چې هر بند یې شپږ مسرې لري، د سر
لومړي بند شپږ واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي. ردیف
یې اختیاري دی.

د نورو بندو پینځه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او هره شپږمه
مسره یې په قافیه کې د لومړي بند د مسرود قافیې تابع ده. د
مسدس ځینې بندونه کېدی شي ردیف ولري او ځینې یې کېدی

شي رديف هم ونه لري، خو قافيه د هر بند د هرې مسرې لپاره ضروري ده. دغه راز ټولې مسرې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي وي او هم يې وزن مشترک وي. له مربع څخه يې دوه او له مخمس څخه يې يوه مسره زياته وي.

د مسدس هندسي جوړښت داسې ترسيمېدی شي:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

b _____

b _____

b _____

b _____

b _____

a _____

او همداسې نور بندونه

داسې شکل هم غوره کولای شي:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=a _____

او د رديف په تغير سره نور بندونه.
دلته به ددې شپږيز يوه بېلگه راوړو:

حيف په دا ژوندون شه چې له ياره يم مهجوره
هر نفس غوڅېږم د هجران په تېره توره
ژاړم پټ په زړه كې په خوله خاند م له ضروره
سترگې مې شوې دواړه په ژړا ژړا بې نوره
عقل له ما لار شه لېونى يم بې شعوره
دا قصه زما ده په تمام جهان مشهوره

لاس مې خپل كوتاه كړه د دنيا له هره كاره
غم الم مې نه شته له چا نه يم پروا داره
يار سره واصل شوم بې تلاشه بې ريباره
نن چې بهره مند يم زه له بوس و له كناره

سترگي ڇه رنگ نيسم د دلبر له ښه رخساره
تري و او بوت ته همپشه وي ناصبوره

ته په دا سرو سترگو چي افت پر ځان زمايي
ځان مي درقربان شه چي تر ځانه گران پر مائي
تش په دا ملال کاته له مانه هوش ربايي
زه رنځورد عشق يم ته ثاني د مسيحايي
حوري به زه څه کړم ملا! څه يي راته ستايي
ماوته تر حورو خپله کښلي ده منظوره

څه وايي ناصحه زه مريد د مي فروش يم
هر چي راته وايي زه د ده حلقه بگوش يم
پند کړه وهونبيار ته زه خو مست و باده نوش يم
خلک دي تهمت راباندي وايي زه خاموش يم
اوبني مي بهرې تر چشمي نه زيات په جوش يم
هم لرم له غمه سينه گرمه تر تنوره

نه ده د سرپو بقا زياته تر حبابه
خونه لا پخواله خپله مرگه کړي خرابه

سیند ده دا دنیا چي رغرول کا بی سبلا به
کام د اژدها دی دنیا هسک کره سر له خوابه
ولي ((معزالله)) په سقر درومي بي اسبابه
فکرد توبني کره همیانی کره خپله پوره. (۲۹)

۱۱- اوه یز (مسیح):

دا هغه ډول شعري جوله ده، چي هر بند يې اوه مسري لري، د لومړي بند اوه واره مسري يې په خپل منخ کې هم قافیه وي. د نورو بندونو شپږ مسري يې په خپل منخ کې هم قافیه خو اوومه مسره يې په قافیه کې د سرد لومړي بند د قافيې تابع وي. له مربع، مخمس او مسدس سره يې يوازې د مسرو په شمېر کې تفاوت وي. نور جوړښت يې سره ورته دی. دلته هم ردیف اختیاري دی، یانې دا چې کېدی شي ځینې بندونه يې ردیفونه ولري او ځینې يې ونه لري، خو که چېرې د لومړي بند مسرو تر قافیو وروسته ردیف درلود، نو د نورو بندونو وروستی مسره باید په قافیه او ردیف کې ضرور د لومړي بند د قافيې او ردیف تابع وي. دلته به د یو اوه یز (مسیح) بېلگه راوړو، چې هم ردیف لرونکي بندونه لري او هم بې ردیفه بند. هندسي جوړښت يې دادی:

=a _____
=a _____
=a _____
=a _____
=a _____
=a _____
=a _____

=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=b _____
=a _____

همداسې نور بندونه..

و ((ت)) له توره وکاره چې سپین شي
قاف و ((س)) ورسره و اچوه چې شین شي
په تحصیف سره یې مخ پریمینځه چې سین شي
معون یې دوه سولس که چې رنگین شي
نور دې ټوله په یوه نیم ځای شین شي
جوړ له دغه یوه نیمه به امین شي
بې له ((نه)) به و ذکي و ته یقین شي

خه په کار دي بي له ده که جهان ستاشي
بلد حکم قاف تر قافه پر هر چاشي
دقارون تر دنيا ډېره ستا دنيا شي
تر سخا دي د حاتم تېره سخاشي
بي بقا به تر مانیه د کسری شي
عاقبت به دي په خان پوري بلا شي
سخت مکان به دي د اور جوړ پر سجين شي

سرو مال واړه ده تر نامه جار که
شیرین خان يې توري خاوري د دربار که
تل پر خان باندي کندي د پنبولار که
خان له خاصو عاشقانو سره شمار که
خط پر خان دده د ميني په پرکار که
مه وځه له دغه خطه زړه قرار که
چي نامه در باندي جوړه د کمين شي

بنه تصديق باوري واړه په اقوال کره
موافق يې هر يو فعل پر افعال کره
خان نگهه له فسادونو د محال کره

کمالات حاصل دده د بنه کمال کره
په دا حال سره موجود دده وصال کره
زړه به چاود له ډېره غمه د لعین شي^(۱)

له اخلاصه دوست دارد چهاریار شه
پر بزرگیه د حضرت صدیق اقرار شه
پس له ده حضرت عمر دی خبردار شه
پس له دوی حضرت عثمان گنه هونبیار شه
کل و لیان دي ترده لاندې فهیم دار شه
تر دا هسې بزرگی جارد کرار شه
پیروي د دوی کوه چې ټینگ دې دین شي

مخالف چې خوک له دوی دي مخ یې توردی
کوم به زیات تر دوی گنې مکان یې اوردی
که بادشاه شي د اقلیم بنکاره سرتوردی
یا عادل تر نوشیروان شي هم منگوردی
یا مدام کړي سخاوت لعنت یې پوردی
عاقبت یې تنها تک د گور په لوردی

^(۱) یوه مسره کمه ده.

کی خلور طرفه لاندې ترنگین شي

ما ((جمعه)) په خپل قدر دي دوی منلي
موهبات دور موهبات چې دي راغلي
طبیعت در طبیعت یې راستولي
وراثت در وراثت چې دي ویلي
اصلي ولي مې پر زړه بنیستلي
بناخ د پانې مې تر تن ټوله وتلي
چې مې جوړ عین الیقین حق الیقین شي. (۳۰)

۱۲- اته یز (مثنی):

د نظم هغه ډول دی، چې هر بند یې اته مسرې لري، اته واړه
مسرې یې په خپل منځ کې یو شان قافیه لري. ردیف په کې اختیاري
دی. د بل هر بند او ه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او اتمه
یې د لومړي بند د مسرو قافیه تعقیبوي.
هندسي شکل یې دادي:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____
a _____
a _____
a _____

b _____
b _____
b _____
b _____
b _____
b _____
b _____
b _____
a _____

او که ردیف ولری، نو بنه یی یوازی د ردیف په برخه کې بدلون مومي نور چوکاټ همدا شان دی. د بندونو شمېر یی قید نه لري. بېلگه یی داده:

توره شپه شي ناليدونکي شان لاسونه
ان تر لمره راته زبېښي مې رگونه
له ډبرو را بهر شي خو لاسونه
تا ووي راته پر مخ مخ د بوالونه
تروږمې شي يو توپان شي سره تېغونه
پرېکوي تر سرو لاندې مړوندونه
وريځې وريځې شي زما د خولې اهونه

بيايي سيوري ته شي دمه ستا يادونه

يو په بله كاروان لار شي د سلگيو
يو سور لال راڅخه ورك شي له ككيو
په لمحي سيوري راپرېوزي د پېريو
په توپو په سر شكاوه شم له گريو
ستا د څنو په شرک باد شي په مستيو
ددې غره غوتې شي تېرې له پگريو
ملا شي ماته د زړو زړو څپريو
سترگې ډكې او لامده شي گربوانونه

ستا په لوري چې مې كله هم نظر شي
ماته وور څاڅكى د اوبنكو سمندر شي
پولى وپرسېري لويې لكه غر شي
هر يو گل مې راته مات مات په ډنډر شي
ستا په كور مې چې د خيال كله سفر شي
له ورنېمو به مخ جوړ د هر حجر شي
په لمن كې به مې كاني ټول مرمري شي
نه يې پلورم كه څوك راكړي پرې لالونه. (۳۱)

۱۳- لسيز (معشر):

هغه ډول نظم دی، چې هر بند يې لس مسرې لري، د لومړي بند لس واړه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او بې قافيې مسره په کې نه وي. د بل هر بند نهه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او لسمه مسره يې په قافيه کې د لومړي بند د مسرې له قافيې سره يوشان وي. د معشر ټولې مسرې يو واحد وزن تعقيبوي.

په معشر کې هم ردیف اختياري دی. که چېرې د لومړي بند تر قافيې وروسته ردیف راغلی وي، نو نور بندونه اختياري دي، چې ردیف ولري او که بې ونه لري، خو د هر بند وروستی مسره چې د لومړي بند قافيه تعقيبوي بايد ضرور د لومړي بند قافيه تعقيب کړي او که چېرې لومړی بند ردیف ولري نو بايد د هر بند وروستی مسره هم ردیف ولري. دلته يې هندسي جوړښت او يوه بېلگه وړاندې کېږي.

هندسي جوړښت يې دادی:

- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____

a _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

=b _____

a _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

a _____

او نور بندونه

معشر:

که راکوز شي مسيحا

اوبه راکاد بقا

غونبې راکاد عنقا

سم په صدق و په صفا

لاس که پورته په دعا
شپه او ورځ مې که دوا
دعا غواړي له هر چا
خو بڼکل نه کړم لبان ستا
هسې نه دی رنځ زما
چې شفا یې شي په دا

خوب مې نه شته دی کړمن یم
آه فریاد کوم درد من یم
په سودا د عشق سود من یم
یا مجنون یم یا کوهکن یم
په جمال یې چې مین یم
له خپل یاره روح او تن یم
په وطن کې بې وطن یم
که دا نه وي دروغ ژن یم
لکه میاشت په مرد وزن یم
ستا په عشق انگشت نما

زړه مې چوي ديار له غمه
دود مې درومي له قلمه
دوه مې سترگې دي پر غمه
غم زياتېږي دم تر دمه
راپيدا شي غم له غمه
قدم ږدم په غره په سمه
دلربا خوښه خرمه
زه په دا هومره ماتمه
چې جدا شوم له عالمه
سر مې ونيو په صحرا

همېشه شورو غوغا کړم
د ورېځ په دود ژړا کړم
نه يو ځله په بيابيا کړم
د غمونو دې سودا کړم
همېشه درته دعا کړم
ياد په شپه و په ورځ ستا کړم
دا چې ډېرې زه بلا کړم
د وصال په تمنا کړم

لکه ستا مینې رسوا کړم
مه شه بل هسې رسوا

چې دې باد د کوڅې راشي
پرې غنچه مې د زړه واشي
چې په کنبلیو مبتلا شي
شپه و ورځ په و او یلا شي
په وگړي کې رسوا شي
ملامت پرې د هر چا شي
چې حاصل یې مدعا شي
غم یې هاله انتها شي
معزالله چې په ژړا شي
ستا پرې پورې شي خندا. (۳۲)

۱۴- ترجیع بند:

دا هغه نظم دی، چې لومړی څو بیتونه وویل شي بیا ورپسې یو
مقفی بیت ورلوېږي او په دې ډول یو بند جوړوي، دغه راز بیا بل
بند پیلېږي او بیا ورپسې همدا مقفی بیت تکرارېږي. په ترجیع بند
کې د هر بند لومړی بیت مقفی وي لکه د غزل په شان او د بل هر بیت
لومړی مسره یې بې قافیه وي او دویمه یې قافیه لري او د مطلعې

قافیه تعقیبوي. د بندونو د بیتونو شمېر یې سره مساوي وي. ټولې
مسرې یو متحد وزن تعقیبوي. په ترجیع بند کې هم ردیف اخیستاري
دی. ځینې بندونه کېدې شي ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.
هندسي جوړښت یې داسې دی:

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=b _____

=b _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

c _____

=b _____

=b _____

د ترجيع بند يوه بېلگه داده:

ستا پر مخ پر تورو زلفوزه شيدايم
صبح و شام په آه فغان په واويلايم
په فراق كې دې تل خورم د ځيگر ويني
صبر و توان مې بې تانه شته مبتلايم
نن فلک راباندي تېغ د جور و كېښ
له سرو وینو ډك لرمون لكه حنايم
رقيببان راسره جنگ و جدل كاندي
په دربار كې دې د سپيو مدعايم
غزاله غوندي وحشي راخه مه شه
زه صياد دې د ديدن په تمنايم
كه شل كاله دې مانې وي له مایاره
بېگانه مې هنوز مه گنه اشنايم
له اشنا مه كره مانې بې وفايي ده

چې سپږې مين بې اوره جدایي ده

غمزان چې روغې چارې کړې ويجارې
خوار عاشق به څرنگ ستا په وصل ویاړې
چې احوال د فراق تپر ژبه راوړم
هغه دم مې وچوي په خوله کې لارې
د لاله په دود له عمره ځگر خونیم
په گوگل کې مې تل وینې دي ولاړې
یا شبنم دی چې ورپری په چمن کې
یا بلبل دی د سحر پر گل وژارې
گرد غبار دې د کوڅې یم ولې درېغه
خیال د وصل دې لمن راڅخه نغارې
که هر څو د تامانې دي نن پخلا شه
دل سوخته اشنا دې راغی عذر غواړې
له اشنا مه کړه مانې بې وفايي ده
چې سپږې مين بې اوره جدایي ده

راشه راشه ای زما د زړه مقصوده
ما غریب کړه په وصل سره خوشنوده

يو ديدن دي په سر غواړم که مينده شي
لاس پر سر یم پر دنیا له بله سوډه
د وصال قدر له مازده چې مشتاق یم
د اياز له قدره چا زده بي محموده
له ماتمه سیه پوښ لکه سکاره یم
تر لېمه مې او بڼې ځي د زړه له دوده
لکه زه یم تل دا ستا په درد و غم کې
بل څوک مه شه هسې شان په غم الوده
په ماني ماني پر څه زبیا ننگاره
پير محمد غوندي اشنا دي کړنا بوده
له اشنا مه کړه ماني بې وفايي ده
چې سپزي مين بې اوره جدايي ده. (۳۳)

د پورتني ترجیع بند په دویم بند کې د قافيې يو څه ستونزې او يا
هم پر قافيې لهجه يي تاثيرات او تحميلات ليدل کېږي.

۱۵- ذوالقافيتين ترکیب بند:

په دې ډول نظم کې څو مقفی مسرې سره يو بند جوړوي بيا
وروسته يو بل مقفی بيت ورلوېږي، چې د لومړي بند له قافيو سره

يې قافيې يو شان نه وي. وروسته بيا نور بندونه راځي او د هر بند مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او د بل بند له قافيو سره توپير لري او هم د بل هر بند په پای کې ځانته بېل بېل مقفی بيتونه راځي. د بندونو د مسرو شمېر يې سره مساوي او يو متحد وزن تعقيبوي. د بيتونو او هم د بندو شمېر يې ټاکلی نه دی، خو ټول بندونه د مسرو او څپو د شمېر له مخې سره برابر وي.

رديف په کې اختياري دی، ځينې بندونه کېدی شي رديف ولري او ځينې يې ونه لري. دلته به د حنان بارکزي يو ترکيب بند راوړو، چې د (ترجيع بند) په نوم راغلی دی. خو په نورو ځايونو او دېوانونو لکه د خوشال بابا په ارمغان کې دې ډول نظم ته ذوالقافيتين ترکيب ويل شوی دی. له ترجيع بند څخه يې توپير دادی، چې په ترکيب بند کې بيا دا مقفی بيت تر هر بند څخه وروسته يو شان نه تکرارېږي او بل توپير يې دادی چې د ځينو ترکيب بندونو د هر بند ټولې مسرې يې قافيه لري خو په ترجيع بند کې خبره داسې نه ده. هندسي جوړښت يې دادی:

د حنان بارکزي د ترکيب بند شکل:

- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- a _____
- b _____
- b _____

c _____
 c _____
 c _____
 c _____
 c _____
 c _____
 =d _____
 =d _____

او نور بندونه

د یادونې وړ ده، چې د ترکیب بند بل شکل هم شته. د خوشال په
 ارمغان کې داسې ترکیب بند هم شته، چې د هر بند ټولې مسرې یې
 مقفی نه دي، داسې وي لکه یو غزل چې یو بند جوړ کړي یانې له
 لومړي بیت پرته د هر بیت لومړۍ مسره له قافیې ازاده وي. کله چې
 بند پوره کېږي بیا یو ځانگړی او بېل مقفی بیت ورلوېږي. د حنان
 بارکزي ترکیب بند:

یارمې ولاړ شو په سفر له دې وطنه
 که ارواح و کوچ یې وکړ له بدنه
 که بلبل په اندوه والوت له گلشنه
 که وروستی دم و د مړي له دهنه
 چا بی کړې وي د سوي زړه پوښتنه
 چا بی ایښي وي ملهم پر زړه دننه
 دروغجن یمه په مینه کې هر گوره

اشنا ولاړ شوزه ونه وتم له كوره

چې خبريې د تلو وشو ناگمان
لكه تندرپرچا پرپوزي له اسمان
چې يوسف مې شو ملگري د كاروان
شو يعقوب زما د زړه پسې پرېشان
په ارمان ارمان به ژاړم له هجران
د ژوندون طمع مې وخته له ځان
چې ترې پاتې شوم په دا پېغور گنده يم
سترگې نه لرم په سر كې شرمنده يم

ورسره به څوك پرلارې وي ملگري
چې ويسا به يې په نه شي نژدې لري
له ستړيا به يې زړه نه غواړي خبرې
له ناكامه ترخولې تويې كه شكرې
د سرو لېو لعل به پرولي په كودري
اړوي به باندي تل د غموسري
عاشق نه يم اوس رښتيا شوه دا خبره

چې پر هر درباندي ژاړم بې اثره

خوب به نه ورځي مانده به تر حد تېروي
خوشالي هوا هوس به ځني هېروي
سپين رخسار به يې له فکړه په بل پېروي
له ستړيا به نيشکر ورته گنډه هېروي
په ديدن به يې درې دوه ملگري سپروي
پر هر ځای به لکه روي پر چار پېروي
چې ترې پاتې شوم په کومو سترگو گورم
پوزه نه لرم په درست جهان کې نورم

دی روان شوزه پر کور په دا حيران يم
چې نه مړ شوم نه مجنون سر په بيان يم
نه اسيا رنگه له غمه سرگردان يم
ملامت د هر هندو د مسلمان يم
دی پخوا را پوهېده چې دوزبان يم
رحمتونه دي دده پر زيرکۍ وي

لعنتونه دې زما پر خیره گۍ وي^(۱)

که مې مینه وای رښتیا سوی په اور وای
په نغري کې به د هجر لکه سکور وای
پښې مې بیلې کالي خیرې سر سرتور وای
په اندوه سره مې ترک د دنیا کور وای
له دې غمه مې تراوسه سر په گور وای
ښایي دا چې مخ مې تور او پر خره سور وای
صد رحمت دې وي ده پردانایۍ
صد لعنت دې وي زما پر اشنایۍ

یار مې ولاړ شو په سفر پسې زهیریم
له دې غمه تل اخته د خان په ویریم
ریشخندی د هر صغیر د هر کبیریم
چې په غم لاد قلیل و د کثیریم
زخمي کړی بېلتانه د غم په تیریم
همپشه د دغې چارې په تدبیریم
چې اجل مې عذرو که په عالم کې

^(۱) د نقل پر وخت یوه مسره پاتې شوې ده.

گنه ډېر بې آبه پاتې شوم په غم کې

په خپل فضل خواست قبول زما غريب كړې
د وصال بناډي مې يو وار په نصيب كړې
تللي يار راسره وصل عنقريب كړې
مشرف په دغه گل دا عندليب كړې
د هجران ناسور مې روغ په دا طبيب كړې
خوا په خوا راسره گرم خپل حبيب كړې
په گرم سره د خوږو زړو دوا يې
چې لار ورکه كړې هغه پرلارې بيابې

وسيله مې كړې مجاز او حقيقت ته
خاموشي مې كاميابي كړې معرفت ته
مشك مې ورك كړې له خاطره طريقت ته
راپه غاړه كړې زنجير ستا و قربت ته
كړې طامع مې ستاد وصل و شربت ته
بې پوښتنې مې لاهو كړې و جنت ته
غير خيال مې كړه له زړه څخه جارو ته

دغه زهر مې کړه ستوني کې دارو ته

د سکوت په تار مې خیرې زړه رفو کړې
رو برو مې ائینه د خپل زانو کړې
صبر را د نو خطانو له جادو کړې
فسادونه مې له زړه څخه جارو کړې
بې ویلو مې پوره هره ارزو کړې
ما حنان د بیم په اوبو کې لاهو کړې
که مې چپرې یې بللی له اخلاصه
په کرم مې کړه له غشو سینه خلاصه. (۳۴)

۱۲- ټول قافیز فورم:

دا هغه ډول فورم دی، چې هره مسره یې قافیه لري او ټولې مسرې یې یوه قافیه تعقیبوي. ردیف په کې اختیاري دی، خو که په لومړۍ مسره کې تر قافیې وروسته راوړل شي، نو په همدې بڼه په نورو مسرو کې هم راځي. د هرې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي وي او یو ټاکلی وزن تعقیبوي، د مسرو شمېر یې ټاکلی نه دی، دا ډول شعري فورم په پښتو کې د دود عربي فورمونو له بڼې سره یو څه توپیر لري. هندسي شکل یې دادی:

a _____

a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____
a _____

يادگارونه يادگارونه

ما درته ليکلي وای شعرونه او شعرونه
تا زلفو کي ايبي وای گلونه او گلونه
ما په وچو شونډو درنه کړي وای سوالونه او سوالونه
تا په زړه را ايبي وای زخمونه او زخمونه
ما ژوند ته نيولي وای دارونه او دارونه
ستا شونډو، خدا کړای غورځنگونه غورځنگونه
زړه کي زما بل وای سره اورونه، سره اورونه
ستا ژوندون ډيوې وای خراغونه خراغونه
دغسې وای هيلې او همداسې ارمانونه

ما ورتنه ژړلی تا خندلی ولونه ولونه
حسن به د تا و داستانونه، داستانونه
ژوند به ټول زما و یادگارونه یادگارونه. (۳۵)

د ټول قافیز دویم ډول:

په پښتو ژبه کې د دې ډول فورمونو ترڅنګ یو بل فورم هم
شته، چې د هر بیت لومړۍ مسره یې د بل بیت له لومړۍ مسرې سره
په قافیه کې یو شان وي او د دویمو مسرو قافیه یې په خپل منځ کې
سره یو شان وي، د غزل د سر لومړی بیت یې مقفی نه وي. هره مسره
یې ځانته، ځانته قافیه لري. یانې دا چې د هر بیت لومړۍ مسره له
لومړۍ او دویمه یې له دویمې سره په قافیه کې یو شان وي او
ردیفونه یې هم همدا شان وي. هندسي جوړښت یې په دې ډول دی:

=a _____

=b _____

=a _____

=b _____

=a _____

=b _____

=a _____

=b _____

=a _____

=b _____

دلته به د دې ډول فورم يوه بېلگه وړاندې شي:

له ستورونه خالونه

يو ځل مې د زړگي په وړان محل که گذر وکړې
قدم ته دې جانانه د لمدو سترگو گېلې ږدم
وعده راسره نن که د ما بنام په گودر وکړې
له ستورونه خالونه درته ټيک به د سپوږمۍ ږدم
کوچۍ ليلا که کلي ته موبيا ته سفر وکړې
د شپو په لويه دښته کې د لمر سپينه کېږدۍ ږدم
د ناز پېغلي وږمې! که پېښه زما په سهر وکړې
تالو کې د کمخو دې د پسرلي تاندې غوټۍ ږدم
په برنډو پښتنو دې که د پخواته نظر وکړې
د غره ورپښمينو څڼو نه پر سر لويه پگړۍ ږدم. (۳۲)

دویم څپرکی

پښتو ازاد شعر

په پښتو شاعری کې د ازاد شعر څو ډولونه تر سترگو کېږي. په دې مانا چې پښتو بشپړ ازاد شعر تر څو پړاوونو وروسته دې شکل ته رسېدلی دی. دلته به د ازاد شعر څو بېلګو ته اشاره وکړو.

۱- هغه ډول ازاد شعر، چې د دودیز شعري فورمونو په چوکاټ کې نه وي راغلي، په شکلي ډول په کې یو څه بدلون راغلی وي. ځینې مسرې یې له قافيې ازادې، لنډې یا اوږدې وي، په نورو اکثره مسرو کې قافیه راغلي وي، خو دا قافیه په مسرو یا بیتونو کې یو شان نه وي، څو څو مسرې یا څو بیتونه په خپل منځ کې مشترکه قافیه لري، بیا بېلې مسرې ورپسې لوبېږي او په دې ډول یو بند جوړوي. په دې ډول نظم کې اکثره مسرې تقریباً یو متحد وزن تعقیبوي. یانې له ځینو وړو مسرو پرته د نورو اکثره مسرو د څپو شمېر سره برابر وي. په دې ډول فورم کې د ځینو بندونو د مسرو تر قافيې وروسته کېدی شي ردیفونه راغلي وي او ځینې هم کېدی شي هېڅ ردیفونه ونه لري. په پښتو ژبه کې ټاکلي شمېر نظمونه او شعرونه په همدې او یا دې ته ورته فورم کې ویل شوي

دي. د نيمه ازاد شعر دا فورم يا ډول عام نه دی، بلكې د كارونې
ساحه يې ځانگړې او خاصه ده، دلته به د بېلگې په توگه د اسحق
ننگيال د شعريوه بېلگه راوړو:

بنكاري ته!

ای بنكاري اشنا! درته سلام كوم
پربرده چې دا بنكلې مرغی- والوزي
لاړې شي جوړه جوړه گلونه شي
بنلكې شي بنايسته شي امپلونه شي
واخلي په وزرونو كې تنكي بچي
وموښي سينو كې گلالې بچي
سپينې سرې منسو كې زر كني بچي
پام كوه!
پام كوه ماشې له گوتې مه وروړه!

ای بنكاري اشنا! درته سلام كوم
پربرده چې دا شنو جلگو كې وځغلي
پېغلي د هوسيو د دامان په لور
واړوي پيكي د شنه اسمان په لور
وخاندي راتاوي شي مستي وكړي

ورغړې نخرې وکړې خونبې وکړې
شپو د پېغلټوب ته خوشالي وکړې
پام کوه!
پام کوه ماشې له گوتې مه وروړه!

ای بنکاري اشنا! درته سلام کوم
پرېرېده د غونچو له لمن پرېوزي
زمور د کلي باغ کې د سپرلي بلبل
زمور د خمارونو شرابي بلبل
پرېرېده چې په سرو مینو کو وبولي
زمور د بام له پاسه د سپرلو سرود
بني ته د غوتيو د بنکالو سرود
خمکې ته د ورېخو بارانو سرود
پام کوه!

پام کوه ماشې له گوتې مه وروړه! (۳۷)

ددې ډول شعري فورم د هندسي جوړښت انځور امکان لري،
ځکه چې د مسرو شمېر او د بندونو شمېر يې نسبتاً ټاکلی او
خرگند دی. د دې فورم هندسي جوړښت داسې ترسيمېدی شي:

=a _____
=a _____
=b _____
=b _____
=b _____

=c _____
=c _____
=d _____
=d _____
=d _____

=e _____
=e _____

=f _____
=f _____
=f _____

دا ډول شعرونه يا نظمونه چې ترزياته حده د يوه قيد او سيستم تابع وي، د هندسي شکل ترسيم يې ډېر سخت نه برېښي، خود بشپړو ازادو شعرونو د هندسي شکل ترسيم بيا د هر شعر په خپل خپل جوړښت پورې اړه پيدا کوي.

۲- د ازاد شعر بل ډول دادی، چې له مسرو څخه قافيه لرې شوي وي، يو متحد وزن تعقيبوي، يانې د يو قراردادي وزن لرونکی وي. د مسرو د څپو شمېر يې سره مساوي وي، خو يوه ټاکلې موضوع تعقيبوي. ځينې پښتانه ادب پوهان له هغې جملې نه پوهاند ډاکټر مجاور احمد زيار دې ډول شعر (نظم) ته (موندی) (۳۸) شعر (نظم) وايي. دا هم د بشپړ ازاد شعر پر لوري يو گام دی. شاعر دلته د قافيه او ردیف له باره ځان ژغورلی دی، خو له غزلو او قافيه والو شعرونو سره يې توپير دا دی، چې دلته يوه ټاکلې موضوع تعقيبېږي. د شعر دوه مسرې کومه خپلواکه او مستقله مانا نه شي خندلای. د مسرو شمېر يې هم ټاکلی نه دی.

د ښکلا لمبې:

جوړ زما د نظر سيوری

ستا په دواړو انگو کې

دا چې ناڅي راته وايي

۳- ازاده منظومه: د ازاد شعريو بل ډول، ازاده منظومه ده، چې يوه اورډه موضوع او پېښه انځوروي. دا فورم داستاني بڼه لري، په پېښو کې نورې پېښې هم انځوروي، په دې ډول فورم کې قافيه او ردیف موجود نه وي، خو کله کله کېدې شي د خوند لپاره يو نيم ځای په کې قافيه او ردیف راشي. په دې فورم کې د مسرود څپو شمېر سره يوشان نه وي. په پښتو کې دا ډول منظومې ډېرې دي. د استاد بهاوالدين مجروح ځانځاني بنامار، نا اشنا سندرې هم دې فورم ته ورته دي، د پيرمحمد کاروان او ځينو نورو شاعرانو هم دا ډول منظومې شته. دلته به له دې ډول ازادو منظومو څخه د ځوان شاعر عبدالغفور لېوال د منظومو يوه بېلگه وړاندې کړو.

باد

کبرگل^(۱) کبروکر

او خدای (ج) له باغ څخه تبعید کړ او س په غره کې اوسي
باد راته تشه لپه بیا نیولې
ستا مینه ورو او په تمه اننگو ته زما له شونډو نه سلام غواړي

(۱) کبرگل يو ډول غرنی گل دی او د سرو سیمو په لوړو غرونو کې ټوکېږي، د سترگو په شان بڼه لري او جوله يې د غاټول ده، ډېر ښکلی دی، سر يې کښته څرېږي او اوبنکې ورڅخه تویېږي، د دغه گل په هکله فولکوریکې کیسې هم شته.

باد زما پر مينه مين نه دی

ستا ليدو ته درځي

باد د پلمو تړی دی

باد ډ پر هو بڼيار دی په کيسو کې راته خوب راوړي

غواړي په خوب کې زما له شونډو نه سلام غلا کړي

او باد کيسه کوي چې:

هلته جنت کې کبر گل پر يوې بڼلکې بڼا پېری، مين و

گل بڼا پېری، ته د هغې د بڼا يستونو د ستاينو کتاب

په خومره مينه د لېمو په ژبه ختم کړلو

خو د هغې په بڼکلو سترگو کې يې ټکي د باور و نه ليد

د بڼا پېری، ايمان پر خپل حسن هنداره غوښته

گل د باغچې پر سينه خوب پرېښوده

گل لېونی شو د غره کانو ته يې غېږ پرانيسته

چې بڼا پېری، ورنه خپل حسن ته هنداره غوښته

خو گل جنت کې د وړمو پر بڼيښه کبر وکړ

چې: زه مې بڼکلې ته غزلو نه ائينه جوړوم

نو ای د باغ شهزاده!

ولاړ شه د غرونو د کوڅو ملنگ شه

تر هغې ورځې چې شاعر شې

ترڅو مينه زده کړې
او گل همدا سې وکړل
چې لا تراوسه د ډبرو د اوبسانو په پيکي کې زانگي
چې لا تراوسه يې په زړونو کې غزل لټوي
اولاد اوبنکو په تار
د لمر د وړانگو پر ليک
د خپل شهيد گرځنده سيوري په نوم
پر خپلو پاڼو شنه توغونه ليکي
خو گل لانه دی شاعر
باد مې د کلي پر کوڅو پېښ شو
باد لکه سترې بقال
د خپل شاعر زړگي بوخڅې راته پرانيستي
د کيسو په بيه ما څخه سلام غواړي.

۲

يو بېر سري د پښو پر شونډو و بنکل کړې
د ډبرو د زخمي اوږو سپېرې شونډې
او هلته پاس يې د غره تور کاکل کې وليد د سپرلي شهزاده
څه دي کوچيه گله؟
ولې دې خپل خيري گربوان کې اشري. د اوبنکو

تر خپل قدم لاندې د ورک قسمت د کړنښو برج ته
لکه د پښت بابا پر پټه خزانه شیندې
او تش باڼه دې ورته نېغ لکه نېزې نیولې
مگر ته هم لکه مومند بابا د خپل مراد د مخ جلوه خپل زړه کې گورې
بس ببر سریه څوک یې!
او تاته چا ده درښودلې د گلونو ژبه
زما د زړه له راز نه چا خبر کړې؟
ماته شاعر ښکاره شوې
زه دې د سترگو د ایلبند له کومې پېغلې کوچۍ
د خپل ارمان پگړۍ ته گل وغواړم
زه مې د مینې د ښکلا قامت ته څه شي نه آینه جوړه کړم او ببر
سري ورته
لار د مینتوب وښوده...

۳

باد مې د عشق په غنم لور راغی
لکه لوگر مې د زړه لپمونه ستړی، ستړی سلام ربېي
او سره غرمه کې زما د روح د شنه توت سیوري ته د باد لوگر
کیسو ستړی کړ
چې د شنه باغ شهزاده

د تورو غرونو ملنگ
هالپونی گل خپل زلمی زرگی کوچی کړ
چې د مینې له بادونو سره کډه وکړي
او د شپېلی کوچگر او مست غریبی بیا
د بناپېری پر تور وریل وناخي
خوک له خپل شنه تخته راپاخي لالهانده شي کوچی شي
او گودروویني
خو شنه ویاله کې د خپل حسن انخوړ وپېژني
تر خو په مینه پوه شي
خو یې چې مینه کړي د تورو غرونو جېل کې بندي
او خود گل له شني اروا سره شي غاړه غړی
شپېلی پر شونډو یو کوچي د باران لار وهله
او ملایکو د اسمان پر دروازو ولیکل:
(د گل مین زرگی پردېس شو د اسمان کلي ته))

باد مې د اوښکو چم ته بیا راغلی
زما پر ستومانه ښو کاني تري
باد شو د مینې د سلام د شنو مرغیو ښکاري
باد د خوب باغ کې راته دام د کیسو بیا ایښی دی.

وخت د پېړيو غمي وپېيل د غرونو هار کي
او د زلمي کوچي کوډگري شپېلی
د بناپېری د شني اروا په غوتی
په خومره مسته مینه
د لېونتوب شني پرخي پڼ ولي
او بناپېری يې لالهاند کره کوچی شوه پر گودر پېښه شوه
يوه مینه کوچی
لکه گل خانگه کي شبنم او لکه اوښکه ښکلي
لکه پر شنه ځنگله خوره وره د ورېځو لړی
لکه د غره هسکه دره کي رنگه ښگه د باران گردله
کوچی دنيا ته راغله
خو د گل زړه بېرته راونه گرځېد
هو د زلمي کوچي خبر رانه غی
لکه د ورېځو له خاطر څخه هېر شوی د باران څاڅکی
لکه تاريخ څخه په جبر ويستل شوی اتل
لکه سرحد د نادري اورد سيخونو او پښتون سيدال د سترگو ترمنځ
لکه ميوند کي د ملالي د لنډی انگازي
لکه زما ميني نه وتلی جنون
لکه ستا سترگو څخه تللی غرور

کوچی دنیا ته راغله

خو گل هماغسي بي زړه پاتي شو.

باد شو لېمو کې د کيسو انځورگر

بيامې د خوب او وينتابه پر پوله ناست دی لکه ستړی ماښام

زما د مستې بېخودی لار کې يې ايښی نظر

خو مې له عقل څخه لرې د عشق کلي نه سلام غلا کړي

او ښايي باد دی چې په خوب کې مې اروا سره

د عرش مېلمه شو.

۵

او زما د خوب د پانو سترگې لا کوچې پېژنې

ها د شپېليو د کوډگرو سندرېزو ميو مست ساقې

هغه اروا د کبرگل هغه د عشق د بېخوديو پاچا

ها پر ښکلا د سپين باورد آينو سوداگر

ها له مجاز نه حقيقت پورې د تريو کاروانونو څاروان

ها د سهار پر اوږو ناست هغه د ورځې دليل

ها د ايمان په کروندو کې د شني مينې بزگر

ها د سپرلي عيسى چې زما د خوب صليب

بي پر اوږو بار دی

ها د شاعر د سترگو شپو کې تر معراجه تللی

ها را بېل شوی له اسمانه چې په خدای مین شو
ها له خپل آر نه د بېلتون له چيغو جوړ انځور
د بناپېری د مینې لاس نه د خدای مینې یو وړ
او د جنت مېلمه نه ځان هېر شو
چې څنگه پانې پانې ژاړي د اسمان لارو ته
چې یې بنکالو ته لا د غره په کانو سیوری کوي.

ماته د خوب شهزادگی غېږ پرانیستی
زه یې سینه باندې د غره د وړمو مینه کوم
د راته سترگو کې کیسې د بناپېریو کوي:

۶

د بناپېریو له تېر نه یوه پېغله کوچی
چې یې ورک کړی د خپل عشق د اوږد مزله ملگری
لکه د ورېځو د کوڅو بوږبو کې
لکه د گډو سترې فصل کې
له خپلې خېلخاني نه پاتې شوي لالهانده زانه
راغله د غرونو د کوڅو لیلا شوه
وخت د پېریو له باران نه لپې ډکې کړلې
پر گل د ډېرو کوچانیو کمیسونو د لمنو سیوري ورپېدل
گل یو ځل نه څو ځلې هسک شو پر کمڅو د پېغلو ونڅپده

خو نه گلو نه بنا پېری، پېژنده
نه بنا پېری، گلو نه و پېژندل
لکه رانده غاټول نه ورک د پسرلیو موسم
لکه له ترې چنار هېره د گودر غاړه
لکه شېبه د بېلتانه کې مروره سلگی،
لکه بېدیا کې له چینې نه سیند ته پته لاره
لکه زموږ د هرې ورځې د سپېدو له شونډو ورکه موسکا
ورکه همدا سې ورکه
خو گل لا خپل غزل ساتلی د کوچۍ قامت ته
مینځي یې هره ورځ په سپینو اوبنکو
او بنا پېری لا په دې نه پوهېږي.

مانه د خوب پرنښتې و الوتلي
لامې د سترگو د سپېرو مینو نغریو کې د خوب
د سبایي اورونه بل دي ما ترې کډه کړې
اوزه په برندو د گل سیوری وینم
چې لالهانده دی د خپلې مینې لارې څاري.

۷

اودا دی خپل یوازېتوب مې لاس نیولی ځم د غرو څوکو ته

هلته به گل ته د کوچی د کوچ کیسې وکړم
زما دا اروا په ماته چیغه کې به گل وویني
چې زړه یې څنگه د اسمان کوربه شو
چې بڼا پېری ورپسې څنگه لالهانده شوه،
کوچې شوه اوس پر غرونو گرځي
خو چې د بڼکلي گل پر هرې لېونې پانې
زما د خوب یو تاج محل جوړ شي
زه به کوچی ته کبرگل وښیم
خو مې غزل شي د رښتیا هنداره
خوب مې ساقی شي د راز جام به د کوچی ترې خاطر ته ورکړي
خو یې اروا د باد په پتو کیسو وپوهېږي
زه به وصلت شم بڼا پېری او گل به بېرته د جنت مېلمه کړم
هلته به عشقه ستا دربار ته په غرور درځم
هلته به مینې ستا د بڼکلي چم شاعر شم
لېونې به شم خو مینه زده کړم
دا دی کوچی درغلم!
او دا دی واوړه گله!
آه خدایه! دا څه وینم
باد مې سلام غلا کړی
باد رانه ژبه د گلونو وړې. (۴۰)

د ازادو منظومو هندسي جوړښت ټاکلی نه دی ځکه چې ټولې دا ډول منظومې یوه ټاکلې بڼه نه لري. سره له دې چې ازادې منظومې سره څه ناڅه ورته بڼه لري، خو بیا هم د یوې او بلې ترمنځ د مسرو د شمېر، د بندونو د څومره والي، د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له پلوه توپيرونه موجود دي، نو ځکه لکه د غزل، لنډۍ، څلوریزې او یا هم قطعې په شان د ټولو لپاره یوه ټاکلې هندسي بڼه نه شته، البته کېدی شي هره ازاده منظومه په جدا او بېله توګه ترسیم شي او د همغې لاسرلې منظومې شکل انځور شي.

۴- بشپړ ازاد شعر: بشپړ ازاد نظم هغه دی، چې په هغه کې یوه ټاکلې موضوع انځورېږي، د مسرو شمېر او اوږدوالي یې مقید او ثابت نه دی. قافیه او ردیف په کې مطرح نه دي، البته کله یو نیم ځای د خوند د زیاتون لپاره راځي، خو وزن تراوسه پورې د ازاد شعر په اساسي توکو کې راځي. لکه څنګه چې د ازاد شعر له نامه څخه ښکاري؛ د یوه ټاکلي او ثابت شکل قید نه زغمي؛ نو ځکه د ټولو ازادو شعرونو لپاره یو ټاکلی ثابت او کوتلی هندسي شکل نه شته، چې د ټولو ازادو شعرونو رغښت دې افاده کړي. البته په ځانګړي ډول د هر ازاد شعر د ځانګړي هندسي شکل د ترسیم امکان شته. یو ځل بیا یادونه کېږي، چې ازاد شعر د څپو او د مسرو د شمېر او د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له مخې ازاد دی، خو تراوسه لا د وزن له بند څخه، نه دی ازاد شوی او هم هماغه څپیز

خجيز جوړښت، چې د پښتو شاعرۍ پر نورو شعري فورمونو
تطبیقېږي، پر پښتو ازاد شعر هم د تطبیق وړ دی. دلته به د ازاد
شعر څو بېلگې وړاندې شي:

د مور لیک ته !

لیک مې د مور نه دی زده

چاته بې ویلي وي

چاته بې زاري کړي

چې راشه زما گران زوی ته

ولیکه !

زه روغه یم ته څنگه یې !

یاد خو به دې وي !

چې یوه شنه پاڼه

زموږ د کور له ونې نه

په زوره چا شکولې وه

ژړل به دې

تاتی، تاتی دې ډېره وکړه

ویده شولې

نو گرانه مینه گیر کی مې

لویه شوی بنایسته یی

مگره گوره:

ما دې خانگو ته

لا لاس در وړی نه و

تا د سرو منو د غله په نوم رسوا کړم!!! (۴۲)

هندسي جوړښت یې دادی:

=a _____

=a _____

د ازاد شعر بېلگه:

کب

بېچاره کب!

هغه تور نه پېژنې

او نه بی وروسته له دې وپېژنې

ځکه چې هر ځلې یې تور ولیده

بیا یې د سترگو کنگل

د اوبو مخ ونه لید. (۴۳)

هندسي جو پڻت بي په دي ډول دي:

درېم خپرکی

د پښتو ولسي شاعری یا نظم فورمونه

۱- لنډی:

لنډی په پښتو شاعری کې تر ټولو کوچنی شعري فورم دی، خو د مانا د ځواک او لېږد له پلوه نه یوازې په پښتو شاعری، بلکې په نړیواله شاعری کې یې ساری لیدل شوی نه دی. د لنډی کمال په دې کې دی، چې مجموعاً په ۲۲ څپو یا دوو مسرو کې دروند مانیز بار او ښکلا لېږدوي. د لنډی لومړۍ مسره ۹ او دویمه ۱۳ څپې لري، لنډی قافیه نه لري، خو د دویمې مسرې په پای کې یوه اهنګینه کلمه لري، چې د لنډی ټول اهنګ بشپړوي. هره لنډی باید د زور (ه) په واول یا غږن او از پایته رسېدلې وي. په پای کې دا زور (ه) رانه شي نو اهنګ یې نیمګړی پاتې کېږي. لنډی د پښتو ژبې د فونولوژیکي (غږیز) جوړښت تابع ده او د هغې پر بنسټ جوړېږي. په نورو ژبو کې د دې ډول شعر (البته په همدې وزن او اهنګ) څرک لیدل شوی نه دی او نه نورو ژبو ته د لنډی په ژباړه کې ددې اهنګ ساتل شوی دی.

پر ټولو لنډيو باندې يو قانون د تطبيق وړ دی، يانې دا چې د هرې لنډۍ لومړۍ مسره بايد حتمي ۹ او دويمه ۱۳ څپې وي. د هرې لنډۍ د لومړۍ مسرې څلورمه او اتمه څپه او د دويمې مسرې څلورمه اتمه او دولسمه څپه، خجنه وي. لکه:

امانتي مې گور کې کېږدئ

که يار خبر شي ما به خپل وطن ته ورينه

ددې لنډۍ څپيز- خجيز جوړښت په دې ډول دی:

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U - U U U

له مانيز پلوه لنډۍ پر بېلابېلو ډولونو وپشل کېدې شي. د پښتني ټولني د ژوند د ټولو ډگرونو انځورنه په کې کېدې شي او شوي هم ده، خو د شکل او جوړښت له مخې لنډۍ همدا يو ټاکلی شکل او قانون لري.

دلته به يو څو لنډۍ د بېلگې په توگه وړاندې کړو:

يوه وعده راسره وکه

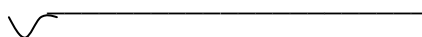
چې د صراط په پله به يوځای سره ځونه

ستا به واده زما به مرگ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته ورينه

ولې دې بد راسره وکړه زما همدغه هيله وه چې يار لرمه

څرنگه چې په لنډيو کې د وروستۍ مسرې وروستۍ کلمه
اهنگينه وي او د وروستۍ څپې اهنگ يې لوړ او ترهغې دمخه
څپې اهنگ يې لوېدلی شان وي (✓) نو دلته کېدی شي د
لنډۍ هندسي جوړښت داسې ترسيم شي:

لنډيو ته (ټيکۍ)، (مسرې) او (ټپې) هم وايي، چې دا هريو نوم
خپل ځانگړی تعبير او لهجه يې استعمال لري، خو ددې ډول شعر
عام او منل شوی نوم همدا (لنډۍ) دی.

۲- سروکی (نيمکۍ):

سروکی د پښتو ولسي سندرو يو ځانگړی ډول دی، چې
بېلابېل فورمونه يا شکلونه لري. ځينې پښتانه سروکی (نيمکۍ)
بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم يادېږي.
سروکی د پښتو ولسي سندرو د نورو اصنافو په څېر د پښتون
قام د زياترو کړو وړو انځورنه کوي او د خلکو د ملي، اجتماعي او
روحي ځانگړنو عکاسي په کې شوې ده.

سروکی معمولاً د لنډیو په واسطه بشپړېږي، داسې چې لومړی
سروکی ویل کېږي، بیا ټيکي (لنډی) وراچول کېږي. له سروکو
سره ټولې لنډی ویل کېږي، خو هغه لنډی چې د سروکي له موضوع
سره ارتباط ولري، خوندورې وي. لنډی وار په وار بدلېږي، خو
سروکی د هرې لنډی په پای کې مکرر راځي. لکه:

خانه راځه دلبره

ډکې لاری د جنکو لندن ته ځینه

د جنکو قدر یې کم که

امان الله ته دې خدای لونی ورکوینه

خانه راځه دلبره

ډکې لاری د جنکو لندن ته ځینه

سروکی کله یو بیتیز وي، یانې دوه مسرې لري، چې لومړی
مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي او کله یې دویمه مسره اوږده
او لومړی یې لنډه وي، کله درې مسرې، څلور مسرې او پینځه
مسرې هم وي، چې دلته به د هر یوه بېلگه راوړو:
دوه مسرې سروکی چې لنډی هم ورسره مله ده:

الایو غږ وشو

راغلي مه وای د جبو په میدانونه
د لمدار کمیس مېرمنې
الایو غږ وشو
اور له لمنې باروې ستي دې کر مه
الایو غږ وشو.

درې مسریزه سروکی:
پسې ورجگ کره سره لاسونه
لنډ کره د ټیکې مزي دې
خال به دې وړان شي.

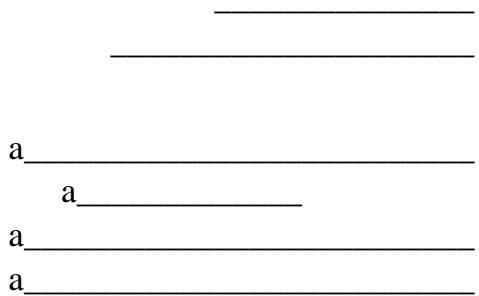
څلور مسریزه سروکی:

تورې سترگې خماری
درته کره ناله زاري
د زړه زخم مې کاري
شوم رسوا ستا په یاري

پینځه مسریزه سروکی:

بي بي شېرينې
 زېږې گلې
 راباندې واچوه
 يوه لونگۍ
 جوړه لاسونه

بناغلی زلمی هېوادمل ليکي: ((سروکی بېلابېل فورمونه لري چې ځينې يې ډېر زاړه دي او د اوستايي گاتونو له (هوخشتاتره) او (اهونار) سره په تول او وزن کې برابر خپري)). (۴۴)
 ددې ډول سروکوهندسي رغښت داسې انځورېدی شي. دوه مسريز سروکي لږ تر لږه دغه لاندې بڼې درلودلای شي:

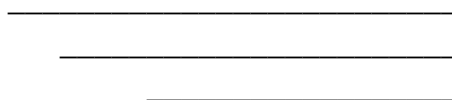
دويمه او درېيمه بېلگې يې دادي:
 شين کميس راوړی کمر بند مې دی تر ملا
 و غازي امان الله

مین چي شومه په گل بڼو

ستي يې کر مه په سرو لمبو (۴۵)

د درې مسریز سرو کی شکلونه:

یو ډول یې هغه دي، چې د سر لومړۍ مسره یې تر دویمې اوږده وي او دویمه یې تر درېیمې بل ډول یې دادی، چې د سر لومړۍ او درېیمه مسره یې د خپو د شمېر له مخې برابري وي او هم قافیه وي، خو دویمه مسره یې قافیه نه لري او هم لنډه وي. شکل یې دادی:

a _____

a _____

دویمه بېلگه یې داده:

پورې د جانان کډې بار پري

زم ورسره ځمه

کله مې مین زړگی صبر پري (۴۶)

څلور مسریز سرو کی:

هغه ډول چې ټولې مسرې يې قافيې ولري او د خپو شمېر يې سره مساوي وي لکه:

a _____
a _____
a _____
a _____

بله بېلگه يې داده، چې څلور واړه مسرې يې ټولې قافيه والې نه وي او هم يې د خپو شمېر سره برابر نه وي، لکه دا سروکي:

گودر غاړه اجاره

ما بې وروره مه کې

ورورې ما سره جوړه

شرنگ دې د بنگړو (۴۷)

د پورتنې سروکي شکل داسې دی:

a _____

a _____

د پينځه مسرېز سروکي يو شکل په دې ډول دی:

سربېره پردې د سروکو نور ډېر ډولونه هم شته لکه هغه سروکي
چې د بنځې او نارينه ترمنځ د سوال او ځواب په توگه وييل کېږي
لکه:

بنځه: جانانه راشه ديدن وکړه

خفه زړگي مې بڼه کړه

سبا بېلتون دی

نارينه: گلې سبا ته به درځمه

تانه خفه کومه

بنکلی ژوندون دی

بله بېلگه:

بنځه: خان دلاور خانه، توره دې لونگي شمله دې لازه کوينه.

نارينه: گلې بي بي گلې، تورې سترگې سره لاسونه لازه کوينه.

دغه راز يو شمېر ډول ډول سروکي هم شته، چې په بېلابېلو
سيمو پورې اړه نيسي، په لنډ ډول هغه د سر محقق زلمي هېوادميل
په وينا: ((د سروکو د فورمونو شمېر خورا زيات دی.))

۳- کاکړي غاړې (کاکړۍ):

کاکړي غاړې چې کاکړۍ لنډۍ یې هم بولي، د پښتو ولسي ادبیاتو یو خوږ ډول دی، چې راز راز موضوعات (رزم او بزم د پښتو ټولنیز، اقتصادي شرایط، کلتوري پابندي، دیني او عقیده یي مسایل، ساده ولسي افکار، ټوکې او ټکالي او د پښتني کلتور بېلابېل اړخونه، خویونه او رواجونه په خپله لنډه تنگه غږ کي رانغاړي.

کاکړي لنډۍ که څه هم له نامه څخه یې له کاکړو سره تړلې معلومېږي، مگر د ټولو پښتنو اصیل مال دی او په پښتنو کې داسې کام نه شته چې ددې لنډیو په جوړولو کې یې لږه یا ډېره ونډه نه وي اخیستې. دغه ډول له نورو ټپو څخه یو جلا او بېل شی دی، چې لومړی وار کاکړو نښلولي دي او ترننه به زیات و کم پنځوس زره کاکړي لنډۍ جوړې شوې وي.

کاکړي لنډۍ له دوو مسرو څخه جوړې وي، چې کله کله یې د دواړو برخو سېلابونه سره برابر او کله کله توپیر سره لري او د دواړو برخو وروستي توري یې سره یو رنگ وي. هغه کاکړي غاړې چې هره مسره یې اته سېلابه وي:

بنایستی که ستا رضا ده

ستا د قام بدې پر ماده

هغه غاړې چې یوه مسره یې اته او بله نهه سېلابه وي:

خوند نه کوي. بنځې هم په بناديو کې اتن کوي او نارينه هم. د نارينه
وود اتن نارې بنځې هم په خپل اتن کې وايي، خو بنځې ځانته بېلې
مخصوصې نارې هم لري، چې هغه نارينه په خپل اتن کې نه وايي. د
نارينه وود اتن نارې پر ډول ډول او بېل بېل وزن د اتن چيانو له
حرکاتو سره سمې ويل کېږي، لکه ورو اتن، يو بغله اتن، دوه بغله
اتن، درست اتن، د ايشلي اتن، د ناستې اتن د پروتې اتن، د پروتې
دوه بغله اتن، چپه وراسته اتن، غلی اتن او... (۴۹)

ددې هر ډول اتن له حرکاتو سره سم نارو له خپل وزن څخه اړوي
او په نوي وزن يې وايي.

د اتن نارې معمولاً درې او څلور مسرې لري، خو هم په درې
مسريزه او هم په څلور مسريزه نارو کې د مسرو د څپو شمېر سره
مساوي نه وي. په درې مسريزه نارو کې لومړۍ او درېيمه مسره سره
هم قافيه يا هم اهنګه وي، وروستۍ يا درېيمه مسره معمولاً لويه
وي او دويمه مسره يې تر ټولو کوچنۍ وي.

چټې چې په پنبو دې کړې چوتې

ځوانان دې لپوني کره

زاره خواران دې وايستل له گتې

په پورتنې نارو کې (چوتې، گتې) د قافېې کلمې دي. لومړۍ
مسره ۱۰، دويمه مسره ۷ او درېيمه ۱۱ څپې ده.

واورئ د هوا مرغانو واورئ

مسا پر مې دورې تللي

مرغانو په وزرو کې يې راوړئ

په دې ناره کې لومړۍ مسره ۱۰، دويمه ۸ او درېيمه ۱۱ څپې ده
(واوړئ او راوړئ) يې د قافيې کلمې دي. هندسي جوړښت يې
داسې انځور بدلای شي:

a _____

a _____

ددړي مسريزو نارو بل ډول دادی، چې د قافيې ترڅنګ ردیف هم
لري لکه:

کمیښ مې تر لمنې ګلاګل دی

د خیال کمیښ مې دادی

چې اورونه لګوي هغه لابل دی

په دې ناره کې (ګل او بل) د قافيې کلمې دي. (دی، دی) يې
ردیف دی. لومړۍ مسره ۱۱، دويمه ۷ او درېيمه ۱۲ څپې ده. هندسي
جوړښت يې داسې دی:

=a _____

=a _____

کله کله په درې مسریزه نارہ کې داسې هم پېښېږي، چې لومړۍ
او وروستۍ مسره د څپو شمېر له مخې سره مساوي وي. لکه په دې
نارہ کې:

هلکه چې سپین موتی دې چاره ده

ما به خولگی درکړه

هلکه خو ریباره دې میره ده

ددې نارې لومړۍ مسره ۱۱ دویمه ۲ او درېیمه هم ۱۱ څپې ده.

هندسي رغښت یې دادی.

=a _____

=a _____

د اتني نارو بل شکل دادی، چې څلور مسرې ولري، ددې هرې
مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي نه وي. لومړۍ او درېیمه
مسرې یې نسبتاً کوچنۍ او دویمه او څلورمه یې تر هغو دوو نورو
لویې وي. معمولاً لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې سره هم قافیہ
وي. لکه:

دله دله دله

کو تره یم راغلي له کابلہ

یا به کابل خپل کم

یا به راوړم د کابل ژپړه بلبله

لومړۍ مسره ۲ دویمه مسره ۱۱ درېیمه ۲ او څلورمه ۱۲ خپې ده.
(دله ، کابله او بلبله) د قافيې کلمې دي. بله بېلگه:

خانه زموږ خانه

دا ستا خاني دې خدای نه کي بېرانه

ملکونه دې رعیت کره

د دښمن کلا دې وکښه د میدانه

په دې ناره کې لومړۍ مسره ۲، دویمه ۱۱، درېیمه ۷ او څلورمه ۱۲
خپې ده. (خانه، بېرانه او میدانه) یې د قافيې کلمې دي، د لومړۍ
نارې هندسي شکل دادی. لومړی شکل:

a _____

a _____

a _____

دویم شکل:

a _____

a _____

a _____

دویمه بڼه:

د څلور مسریزو نارو بل ډول دادی، چې د قافيې ترڅنګ ردیف
هم لري. لکه:

څه کم د چا څه کم

پر خپل غولي ولاړه يم کاته کم

يار که مې نادان دی

د بل پر بنايستو به يې ورنه کم

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۶، دويمه ۱۰، درېيمه ۲ او
څلورمه يې ۱۱ څپې ده. (خه، کاته، ورنه) يې د قافيې کلمې دي.
(کم، کم) يې ردیف دی، هندسي شکل يې دادی:

=a_____

=a_____

=a_____

ولاړه (دوه څپې)

د څلور مسريزې نارې بله بېلگه داده:

پورنی مې ابې دی

له خياله مې غبرگ کړی پر تندي دی

مابه اتني وکړای

دا ستاد بابا کلی رڅخندي دی (۵۰)

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۷، دويمه ۱۱، درېيمه ۲ او
څلورمه ۱۱ څپې ده. (ابې، تندي او رڅخندي) د قافيې کلمې دي.
(دی، دی) ردیف دی.

هندسي رغښت يې داسې راځي:

=a _____
 =a _____

 =a _____

پر پورتنیو یادو شکلونو سر بېره د اتن په ځینو نارو کې د قافیې او څپو د شمېر په حساب لږ شان بدلون ښکاري، خو د پر عام نه دی. د اتن د نارو اساسي شکلونه همدا وو، چې پورته یې یادونه وشوه.

۵- بېولاله:

بېولاله د پښتو ادب هغه مخصوص شعري فورم یا سندره ده، چې د واده پر لومړۍ ورځ، کله چې د ناوې سر و غوروي او د واده پر مخصوص تخت یې کېږي، د ورا او د ناوې تر خوا ښځې گډې وډې شاوخوا سره کېږي او ناوې په منځ کې ناسته وي، نو دا ښځې دغه سندرې په گډه وايي.

کله کله د بېولالې له اصلي متن سره یوه بله مسره هم یوځای کوي او بیا یې په ترنم کې وايي، دا مسرې بېلابېلې دي، چې د خپلې مانا له مخې بېولاله هم د هغې په نامه یادېږي. لکه (دوه دوه تاره اخلي) (خور ښادي) او (ښه رورا)، بېلگې یې دا دي:

دوه دوه تاره اخلي
 گیسو ورو ورو یې بېلویه
 ناوکی موده ناندانه

تر غرمې مې يې ځنډويه

خور بنادي دې مه سه پاته

خور بنادي دې مه سه پاته

خور بنادي موده

د کمپلې ژۍ يې توري

د کمپلې ژۍ يې توري

خور بنادي موده

لالۍ پر تنگ مين دۍ

خېنې نه باسي سرتوري

خور بنادي موده

بڼه رورا بنادي دې وسه

شاه سلامتې دې وسه

شين بادرننگ او بورا وړۍ

شين بادرننگ او بورا وړۍ

چا په خوب نه دۍ ليدلۍ (۵۲)

ببولالې عموماً درې مسرې لري. د مسرود خپو شمېر يې سره
مساوي وي، د پښتو اکثره ببولالې د خپو د شمېر له مخې (اته)

خپې وي او دا قانون تقريباً پر ټولو بېولالو تطبيقېږي. کېدی شي د لنډيو په شان د بېولالو وزن هم ځانگړی وي، خو پر لنډيو بيا پر مطلق ډول يو قانون تطبيقېږي، خو په بېولالو کې يو څه شکلي بدلون شته.

په بېولالو کې قافيه شته. د بېولالو لومړۍ او درېيمه مسره په خپل منځ کې هم قافيه وي، خو دويمه يې له قافيې ازاده وي. يانې دا چې:

a _____

 a _____

دغه راز ځينې بېولالې تر قافيې وروسته ردیف هم لري چې دا بڼه غوره کوي:

=a _____

 =a _____

په ځينو استثنايي حالاتو کې کېدی شي دويمه مسره هم قافيه اختيار کړي او هم کېدی شي د څپو په شمېر کې کومه څپه زياته او يا کمه شي، خو د بېولالو عمومي شکل او جوړښت همدا دی، چې درې مسرې لري، هره مسره يې اته څپې لري، لومړۍ او درېيمه مسره يې هم قافيه وي، که د څپو په شمېر کې زياتی او کمښت راشي، نو له ورايه يې په وزن کې کمی احساسېږي. د ترنم او

موسیقی پر وخت د ببولو له مسرو سره (ها ببولاله لاله وای) یو
ځای کېږي او د شعر کمپوز برابرېږي؛ لکه:

اوبس ولاړ زنگون ترلی (ها) ببولاله
اوبس ولاړ (وای، وای) زنگون ترلی (وای)
تر هغو به یې خلاص نه کم (وای) ببولاله، لاله
خوما جان (وای وای) نه دی راغلی (وای) (۵۳)

دلته به د ببولو څو بېلگې وړاندې کړو:

پر کور سور زومبک څړېږي
هغه لور دې سترگې و خوري
چې د پلار په کور نازېږي

دمسرو شمېر یې ۳، د څپو شمېر یې ۸، (څړېږي) او (نازېږي)
یې د قافیې کلمې دي. هندسي رغبت یې داسې دی:

a _____

a _____

د همدې شکل بله بېلگه:

پر کور دوه زرغونه شاله
زما جان ورته ولاړ دی
لاس یې نه ورځي د خیاله

د ببولالې بل شکل دا دی، چې ترهماهنگو اهنگینو کلمو یا
قافیې وروسته بله کلمه یا ردیف هم ولري. دا یې بېلگې دي:

تر بالښت لاندې انار دی

داسې زوم مو دروستلی

چې نامتو د کندهار دی

بله بېلگه:

ناوکی گوتې د سرو دي

تر دسمال یې را ایستلي

چې سکه لېورونه خو دي (۵۴)

په لومړۍ ببولاله کې (انار، کندهار) او په دویمه کې (سرو او
خو) د قافیې کلمې دي. په لومړۍ کې (دی، دی) او په دویمه کې
(دي، دي) ردیفونه دي، هندسي بڼه یې داده:

=a_____

=a_____

۲- چاربیته:

چاربیته د پښتو ملي شعري فورمونو هغه ډول دی، چې هر بند
یې تر څلور مسرو څخه کم نه وي. زیاتره چاربیته په ملي موسیقۍ
کې ځانته په زړه پورې اهنگونه او خوږې نغمې لري او د دې لپاره
چاربیته بلل کېږي، چې بندونه یې یا له څلور بیتو او یا تر څلورو

مسرو څخه بېخي کم نه دي. په چاربيتته کې همپشه يوه اوږده
موضوع چې اکثراً عشقي او حماسي وي (لکه د قصيدې او مثنوي
په شان) افاده کېږي.

چاربيتته د فورم له مخې په عمومي ډول پر دوو لويو برخو وېشل
کېږي:

۱- ساده چاربيتته.

۲- زنځيري چاربيتته:

دغه دوه ډوله چاربيتې بيا په خپل وار سره د مسرو د شمېر
برابروالي اوږدوالي او لنډوالي له مخې پر ډېرو نورو ډولو وېشل
کېږي؛ لکه: د څلورو، پينځو، شپږو، اتو، نهو او لسو مساوي
لنډو يا اوږدو مسرو زنځيري چاربيتته.

له مانيز پلوه چاربيتته پر عشقي، تاريخي، رزمي او نورو برخو
وېشل کېږي. د ساده چاربيتې يوه بېلگه، دا چاربيتته د نونبار د
محمد دين ده.

مطلع: څوک به پيدا نه شي د فرهاد او شيرينۍ په شان
يوځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند:

يوځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنا پسې فریاد

وه يې کره خواري حکه حاصل يې شه مراد
کرې به يې خبرې د طوطا د بناړونۍ په شان

بند: کرې به يې خبرې د مجنون دا مشغولا وه نه
بل به يې څه نه وو خو په خوله به يې ليلا وه نه
وچ شه لکه دره د خاوند په دې رضا وه نه
بيا به گرځېده په دې پسې د لېونۍ په شان

بند: راغی قطب خان چې راروان له رانيزو نه شو
سر په ټيک ويده و حکه پاتې له مزو نه شو
پروت و لکه مړی سرو کار يې له نيازو نه شو
غوخ يې په ځيگر که لکه تورې ايراني په شان

بند: غوخ يې په ځيگر که چې رانجا عاشق په هير شو
تل يې سر تندي واهه همپش د خان په وير شو
مړ ملا بهادر نيمبول حکه دستگير شو
هلته ظلم نه شته دی شاگرده د خانۍ په شان (۵۵)

ددې ډول چاربيتې هندسي بڼه داسې انځور بدلای شي: مطلع:

=a _____

=a _____

بند:

b _____

b _____

b _____

=a _____

تر پایه

په دې ډول ساده چاربيته کې له ځينې استثنایي حالت پرته، د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د هر بند وروستی مسره په قافیه کې د مطلعې له مسرو سره يو شان وي.

د پښتو ولسي شاعری په باب ډېر ځله دا څرگندونه کېږي، چې په دې فورمونو کې وييل شوي شعرونه اکثره د نالوستو شاعرانو زېږنده دي. دا خبره مطلقه نه ده، په همدې فورمونو کې د هېواد يو شمېر نومياليو لوستو شاعرانو هم شاعري کړې ده، له هغې جملې نه د همدې چاربيتې په فورم کې په ساده چاربيته کې له پورتنی ډول پرته نور ډولونه هم راتلای شي. دلته به د ساده چاربيتې د يو بل ډول دوه بېلگې راوړو. لومړۍ بېلگه يې د جرار صيب ده:

د سترگو مخ مې وسو ياره ستا د مخ په نور	تک تور لکه ماغوت
تاو کړی په ماغوت کې خپل اشنا ته وږم ضرور	د سرو او بنکو يا قوت

که وایم ستا په مخ مې دا جوړه کسي ورپه دي تاثیر به د لمبې وي

دا تاو به د شغلي وي
دا زور به د حملې وي
معلوم به شي مزبوت (۵۷)

وېنسته د مخ له تاوه تار په تار سره پراته دي
حبشو ته حيران يم په فرنگ يې ورخاته دي
سپين مخ دې معرکه شو امتحان به کړي ضرور

په دې ډول فورم کې د سر لومړۍ او درېيمه مسره د خپو د شمېر له مخې په خپل منځ کې سره برابري دي او يو شان قافيه تعقيبوي. دويمه او څلورمه مسره بيا په خپل منځ کې د يو شان قافيې لرونکې او د خپو د شمېر له مخې سره برابري وي، د هر بند لويې مسرې په خپل منځ کې د خپو د شمېر له مخې سره برابري او په خپل منځ کې يو شان قافيه تعقيبوي او ورې مسرې يې په خپل منځ کې، خو د هر بند د پای لويه او وره مسره بيا د مطلعې د لويې او ورې مسرې د قافيې او شکلي جوړښت تابع ده. په ټوليز ډول ټولې لويې مسرې له لويو او ورې مسرې له ورو سره د خپو د شمېر له مخې برابري وي.

بڼه يې داسې انځور بدلای شي:

b _____
b _____

a _____
a _____

=d _____
=d _____

=c _____
=c _____

$$=d \frac{\quad}{b} \qquad =c \frac{\quad}{a}$$

دي ته د ورته چاربيتي يوه بله بېلگه هم راوړو. دا د ملا مقصود

چاربيته ده:

مطلع:

شپين خال دې په شمال ايښی د وروځو په پيوند
اوربل دې الول لکه بخمل دې بند په بند
خلمبري زرافشان
راپورته کړه چشمان
بند:

شپين خال دې په مشال ايښی د وروځو په مابين
نری پوزه الف خواړه دې دواړه شفستين
زنخ لري گبين خوله دې شيرين سره دې عنين
خوک څه لره گيلې کا
له ورايه تجلی کا
زرگی مې واويلا کا
* * *

جمال درکړی رب، لري نسب داسې څرگند
جمال راکړی رب لرم نسب د پاچايانو
عاجز غريب سړی بي ياري مه کړه د خوبانو
ته خپل مساوي گوره ستا دی ځوی د نادارانو
رايت دې که خاقان
روغ ځان ساته کمبخته
چې رانه شې بي وخته
لرمه طبعه سخته
ژوندی به دې پري نه ږدم زما خدای په نوم سوگند
ته واوړه دا بيان (۵۷)

زنځيري چاربيته: زنځيري چاربيتي ته اته مسريزه چاربيته هم

وايي، په دې باب يو ليکوال وايي:

هغه چاربيتي چې اته مسري لري هغې ته عوامي چاربيته ويلى
شو، ځکه چې د عامو شاعرانو په اصطلاح کې چاربيته وايي
همدې ته چې څلور بيته او اته مسري وي، په دې ډول چاربيتو کې د
سر دواړه مسري په خپل منع کې هم قافيه نه وي، بلکې اوله يې په

یوه قافیه وي او دویمه یې په بله او بیا د هر بند په پای کې چې کوم بیت راځي د هغه بیت د دواړو مسرو قافیه د مطلعې د دواړو مسرو له قافیې سره یوشان وي. عبدالحکیم اثر هم همدا راز د ۸ مسرو چاربیته پردې ډولونو باندې وپشي:

۱- یو قسم هغه ده، چې د هر بند اول درې بیتونه یانې شپږ مسرې یې په خپل کور کې سره په یوه قافیه وي او وروستی بیت د چاربیته له مطلعې سره موافق وي. ددې بېلگه داده:

مطلع:

شاگرده اول نص د الهی پروردگاردی
استاده بل حدیث د محمد نبی حضرت دی

بند:

شاگرده په جهان کې جبرائیل نومی ملک دی
استاده خاص مقام ده اووم اسمان فلک دی
شاگرده ټول وجود یې د زنجیر حدیده کلک دی
استاده سرتر پایه په وزرو باندې چک دی
شاگرده د رحمت په رب کې ډوب لکه سمک دی
استاده ما په دې خبره هم ویستلی شک دی
بې حده بنایسته د نور په شان شعله انگاردی
د باد په شان ته گرځي په هوا باندې اوچت دی

بند:

شاگرده زه يي نوم ويلى نه شم ويروول كا
استاده هغه دادى چي د روحو قبضول كا
شاگرده قبضول د گنهكارو په زلزل كا
استاده بختورو ته په پوزه بود گل كا
شاگرده غټ عذاب دى چي زورونه په گوگل كا
استاده په سختى د بدو روحو وبنكل كا
كمبختو گنهكارو ته په دغه شان قهار دى
چي سم يي په شرف يي مقرر ورله جنت دى

بند:

شاگرده زه ډوب شوى د غمونو په درياب يم
استاده زه د غره لاندې حصار په پيچ و تاب يم
شاگرده په تهمت باندې تك تورلكه غراب يم
استاده لاس مې مروړم په ارمان لكه ذباب يم
شاگرده زه غريب بنده د پاك غني وهاب يم
استاده شكر و ايم چي مسلمو كې حساب يم
مرگى مې رانېژدې شونن سباله مې رفتار دى

((مياگل)) د گتکي ژاړي چې په منځ کې مې قیامت دی (۵۸)

=a _____

=b _____

=c _____

=c _____

=c _____

=c _____

=c _____

=c _____

=a _____

=b _____

همداسې نور بندونه

په پورتنی فورم کې د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی. دسر لومړی بیت یا مطلع په خپل منځ کې د قافیې اختلاف لري. دواړو مسرو کې قافیه حتمي او ردیف اختیاري دی. د هر بند شپږ مسرې په خپل منځ کې یوه قافیه تعقیبوي؛ او مه او اتمه مسره یې په قافیه کې د مطالعې د لومړۍ او دویمې مسرې تابع ده.

۲- د اته مسریزې چاربیټې دویم ډول:

په دې ډول چاربیټه کې د سریو بیت، چې د مطالعې په توگه راځي. لومړۍ مسره یې ځانته قافیه لري، د دویمې مسرې په منځ کې یې یوه قافیه راځي، چې د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون خوري، خو د دویمې مسرې وروستی قافیه ځانته جلا او د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون نه لري. د هر بند لومړۍ، درېیمه،

پینځمه مسره، په خپل منځ کې هم قافیه وي او هم د دویمې،
څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلې قافیې هم د نوموړو
مسرو د قافیو بڼه تعقیبوي، خود دویمې، څلورمې او شپږمې
مسرې په پای کې نورې قافیې راځي، چې دا بیا د نوموړو مسرو
خپلمنځي قافیې گڼل کېږي، د بند اوم او اتم بیت د مطلعې د
شکلي سکنت تابع وي.

لکه په دې لاندې مثال کې:

د بنایست او از دې لارو په عالم کې لور په لور
زه دې سوی یم په اور، تیک دې کوز کره له جبینه
د بنایست او از دې لارو په کابل په هندوستان
ځکه ناست یمه حیران، رارسېږي یا نصیبه
عاشقي ده ډېره گرانه ځي د اوښکو مې باران
پرې مې لوند شولو گربوان، پوه نه شوم له ترتیبه
په هر چا باندې تېرېږي د فاني دور دوران
څوک راځي څوک ترې روان، کاندې یارو ته قریبه
بارې خپل دی که پردی دی راکوي راته پېغور
سترگې نه شمه نیولی گوره ډوب یم ستا په مینه.

بارې خپل دي که پردي دي راکوي راته تهمت
کتی نه شمه اوچت په یاری کې د بې ننگه

چېرې تا کتلی نه دي لکه سپي ته چې کړې ست
تاو چې راغی په صورت، ته له مانه کوي څنگه
جاړوتی نه شمه بېرته رب دي نه کا څوک عادت
د سرو شونډو په شربت، کیف يې زیات وینم له بنگه
په رڼې زني د پاسه دي خالونه درې څلور
ما پرې تل کړی دی زور، خوند يې زیات دی له گبینه

د نری زني له پاسه دي خالونه دي قطار
توري زلفي دي تار، تار دي پرته لکه ورېځي
په سینه کې دي پخ شوي دي د مینې دوه انار
ورته پروت یمه بیمار، دارو مې د مرض يې
رب دي نه کا څوک په رنځ کې ستا د مینې گرفتار
نن دي ځان کړلو سینگار، بېگامه مې په اور سوزي
کله زېر شي کله بم شي سره گنگري دي کوي شور
قدم اخلي په ټکور، بسا پېری راغلي له چینه. (۵۹)

a _____

b _____ a _____

c _____

d _____ c _____
 c _____
 d _____ c _____
 c _____
 d _____ c _____
 a _____
 b _____ a _____

او همداسې نور بندونه

د پورتنۍ چاربيتې د لومړي بند د وروستۍ مسرې په منځ کې (سترگې نه شمه نيولې گوره ډوب يم ستا په مينه) کې (سترگې نه شم نيولې) برخه کې قافيه خطا شوې، خو په نورو بندونو کې پورتنۍ شکل په پوره ډول تعقيب شوی دی. د يادونې وړ ده، چې په پورتنۍ ډول چاربيتته کې د مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي.

۳- د اته مسريزې زنځيري چاربيتې بل ډول دادی، چې ټوله مقفې وي او هربيت او هره مسره يې په خپل منځ کې قافيې لري. يوه بېلگه يې داده:

د ليلا په لېبو سور پېزوان لکه بښامار
 ترېنه ځي شغلې د اور نټکۍ نه يې باربار

راوځي ماسپڅين ژوندي زما صورت که
 زما زړه يې کر غمگين سرداره څه حکمت که
 گونگري يې کوي شور چې د اشي په رفتار

رفتار مې کوي خوند ورځمه مازيگر
 وربل مې بند په بند د سپين تندي په سر
 خراب به دې کړم ژوند کاته کړم په هنر
 شين خال مې ادم خور ذقن مې مزه دار (۲۰)

په دې ډول چاربيته کې له ځينو مسرو پرته د نورو اکثرو مسرو د
 خپو شمېر سره مساوي وي. په مطلع کې د لومړي او دويم بيت د
 لومړيو مسرو قافيې سره يوشان وي او د دويمو مسرو قافيې په
 خپل منځ کې يوشان وي. د هر بند د درېو بيتونو د درېو لومړيو
 مسرو قافيه يوشان او درېو نورو مسرو قافيه بل شان وي، خود
 څلورم بيت رغښت او بڼه د مطلع د بيت تابع وي. هندسي جوړښت
 يې په دې ډول دی:

مطلع:

b _____ a _____
 b _____ a _____

بند:

=d _____ c _____
 =d _____ c _____
 =d _____ c _____
 b _____ a _____

همدا سې نور بندونه...

د ډېرې قافيه لرونکې زنجيري چاربيتي يوه بله بېلگه داده:
 مطلع:

کله به راوړې دواړه بس دې دي رنگین شیرین
سپین دې جبین زریڼ مخ دې ځلېږي

بند:

کله به راوړې دواړه لب شات او ملهم صنم
مه کړه ستم هر دم په غضب بنوړي
سرې دې منگولي همپش وړې زړونه قلم قلم
اخلې قدم په چم سترگې دې توري
په در دې پروت يم همپش غواړم ستاکرم محکم
لرې کړه غم الم که رب ته گوري
نن دې په غاړه باندي زانگي لونگین رنگین
سپین دې جبین زریڼ مخ دې ځلېږي. (۲۱)

په دې ډول چاربيتې کې د سر لومړی بیت یا مطلع په لومړۍ
مسره کې يو شان دوه قافيې موجودې وي. د دويمې مسرې تر
نيمایي پورې بيا يو شان دوه قافيې چې د لومړۍ مسرې له قافيې
سره يو شان وي، راځي او د مسرې په پای کې اهنگينه کلمه راځي
چې له دې قافيو سره په جوړښت کې توپير لري.
د هر بند لومړۍ مسره ځانته يو شان دوه قافيه لري او د دويمې
مسرې په پای کې يوه ځانگړې قافيه؛ درېيمه مسره له لومړۍ
مسرې سره په قافيه کې يو شان وي څلورمه د دويمې په شان وي،

پینځمه د لومړۍ او شپږمه د دویمې په شان وي او هم د څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلي قافيې د بند د لومړۍ مسرې د قافيې تابع وي، اوومه مسره د لومړي بیت یا مطلع د لومړۍ مسرې په شان وي او اتمې مسرې د منځ قافيې د مطلعي د لومړۍ مسرې د قافيو تابع وي او پاتې برخه یې د مطلعي د دویمې مسرې پاتې برخه وي؛ د مطلعي د دویمې مسرې تکرار وي. په دې چاربيته کې د سربیت لومړۍ مسره ۱۴ او دویمه ۱۱ څپې ده. د بند لومړۍ، درېیمه، پینځمه او اوومه مسره هم ۱۴ څپې او دویمه، څلورمه، شپږمه او اتمه مسره ۱۱ څپې لري.

هندسي بڼه یې داسې انځورېدلای شي:

مطلع:

aa _____

aa

بند:

bb _____

c _____ ، bb _____

bb _____

c _____ ، bb _____

bb _____

c _____ ، bb _____

aa _____

aa

۷- مقام:

ځينې پښتانه يې رباعي هم بولي، پښتانه ولسي مجلسيان يې د مجلسونو په پيل کې وايي، مقامونه نسبتاً ورو، اوږده او په داسې تال او اهنګ ويل کېږي، چې ټول مجلس چوپ شي او پوره غوږ يې نيولی وي، کله چې مقام خلاص شي نو سندرغاړی سمدستي لوبه، چاربيتته او يا بگتۍ يا غزله پيلوي، چې اورېدونکي سم له لاسه له هغه آرام او غلي حالت نه راويښ او په شور او زوږ يې راوړي.

د مقامونو مضمون معمولاً ټولنيز او اخلاقي وي او د پند او عبرت بڼه مطالب لري، عشقي مقامونه هم شته، مقامونه لکه د دېواني غزلو داسې جوړښت لري، د لومړي بيت دواړه مسرې يې په يوه قافيه وي او د نورو بيتونو لومړۍ مسرې يې له قافيې نه ازادې او دويمې مسرې يې له لومړي بيت سره قافيه تړي. له درېو څخه نيولې تر پينځو او شپږو بيتونو پورې وي. د مقام هره مسره دولس يا يوولس څپې وي له دېواني غزلو سره يې توپير دادی:

يو څو يې ژبه ډېره ساده، عام فهمه او ولسي وي او بل د ولسي سندرو د قافيه تړنې پر اساس د سره ورته غږونه قافيه کول په کې عادي خبره ده، ځکه دغه سندرې په شفاهي بڼه منځته راغلي، نه په ليکنۍ بڼه. بل دا چې ويونکي يې ولسي شاعر وي، د سېلابونو شمېر يې يوولس يا دولس وي. دا چې د ولسي سندرو دغه فورم

ولې مقام بولي بايد وويل شي چې د مقام نوم ورسره په خو سببه وړ
دی:

۱- دا چې د مقام لغوي مانا (ځای) دی او دغه سندري د پښتو په
ادبي مجلسونو کې د چاربيتو، غزلو، بگتيو او بدلو څخه مخکې
ويل کېږي، په دې حساب نو مقام د مجلس پيل او د نورو ولسي
نظمو لپاره انتظام برابروي او خلک دې ته متوجه کوي چې خپل
ځايونه ونيسي او په کراری سره مجلس واوري.

۲- دا چې په مقام کې پندونه او نصيحتونه بيانېږي، نو کېدی
شي چې سړی د مقام پر موضوعاتو عمل وکړي او يو لوړ اخلاقي
مقام ونيسي، له دې کبله چې دا وروستی خبره سمه او مانا لرونکې
ده او نوم له نومول شوي سره برابری، دا سندري په دې نامه يادې
شوې دي، که چېرې دا سندري مقام وبولو، نو يوه بله گټه به مو هم
کړې وي او هغه دا چې د دېوانې سندرو له رباعي سره به مو د
مغالطې مخنيوی کړی وي. دلته به د ولسي شاعر گلستان يو مقام
چې په دغه مقام کې د (بحث) دکلمې عاميانه تلفظ (باس) له لباس
او خلاص سره قافيه شوی دی. د بېلگې په توگه راوړو:

د کم اصلو له یاری نه واخله لاس

مه غولېږه د هغو په تش لباس

د کم اصلو یارانہ د خره سورلي ده

عاقبت به دې په کنده کړي راخلاص

شامدام به درنه گرځي کوز او پاس

له کم اصلونه وفا کله مونده شي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې له لرې نه یې گوري ورنه تېسته
گلستانه ورسره مه کوه باس (۲۲)

هندسي جوړښت يې دادی:

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

a _____

يادښت: سره له دې چې زموږ يو زيات شمېر ادبپوهانو او
ليکوالو ((مقام)) يو ځانگړی جلا ادبي فورم بللی، خو زه چې دې
فورم ته گورم، له غزل سره يې په هندسي جوړښت کې کوم خاص

توپیر نه شته، نو ځکه ویلای شو، چې ((مقام)) یوه محتوا ده نه جلا ځانگړی فورم. تر هغه پورې چې زموږ ادبپوهان په مطلق ډول (مقام) یوه محتوا یې مسئله وگڼي نه شکلي، تر هغه پورې زه په دودیز ډول (مقام) د همدې فورمونو په چوکاټ کې محاسبه کوم، خو بیا هم زما نظر او وړاندیز دادی، چې مقام فورم نه دی، محتوا ده.

۸- بدله:

د پښتو په ځینو سیمو کې په عام ډول ټولې ولسي سندرې لکه: لنډې، سروکي، د واده سندرې، چاربيتې، نیمکې او نورې بدلې بولي، خو دلته زموږ مطلب د ولسي خاصو سندرو له هغه ځانگړي فورم څخه دی، چې پښتانه مجلسیان یې ملي غزلې یا ولسي غزلې بولي.

دغه سندرې هم لکه د ولسي سندرو د نورو فورمونو په څېر د عربي عروضو او بحرونو په شعري چوکاټ کې نه ایسارېږي او د اریایي ژبو د شعرونو په شان د سېلابونو او څپو پر بنسټ ویل کېږي.

بدلې عموماً شفاهي دي او مجلسیان یې خوله پر خوله یو بل ته سپاري خو د بدلو لیکلې او پخوانۍ بېلگې هم لرو؛ تراوسه زموږ په لیکلو اسنادو کې د شیخ بستان بړېڅ بدله له لومړنيو لاسته راغلو بدلو څخه ده، چې د لسمې پېړۍ په وروستی لسيزه کې تر زرم کال وړاندې ویل شوې ده.

بدلې له شكلي پلوه په لومړي سر کې پر ساده او سپرو بدلو وېشل کېږي او بيا يې هر ډول په خپل کور کې د مسرو د شمېر او مسرو د اوږدوالي لنډوالي او برابروالي پر اساس پر ډېرو نورو برخو وېشل کېږي. د بدلو هر بند اکثراً تر دوو مسرو زيات وي، چې کله يې هر بند درې مسرې، کله څلور مسرې او کله لا زياتې مسرې هم لري، چې د (خلکو سندرې) مولف په شكلي لحاظ بدلې پر پينځلسو ډولو وېشلي او که پلټنه وشي بنايي تر دې هم زيات ډولونه ولري.

ولسي بدلې لومړی يو کسر (مطلع) لري او ورپسې يې بندونه وي، کسر يې له يوې اوږدې او يوې لنډې مسرې څخه جوړ وي، چې بيا د قافيه يې تړون له مخې له هر بند سره قسماً يا ټول تکرارېږي. د ساده بدلې په بېلگه کې د شيخ بستان بړېڅ (۱۰۰۲ هـ کال مړ) د بدلې سر او يو بند راوړو:

مطلع:

اوبنکې مې څاڅي پر گره بان يو وار نظر که پر ما	راسه گذر که پر ما
بند:	
د خوږو زړونو له حاله ته يې ای باداره اگاه	يې د بېوزلو همراه
د خپل عزت په روی (بستان) ته کره مهر بنندل	کړي له گناه گوانبل
اوبنکې مې څاڅي پر گره بان يو وار نظر که پر ما	راسه گذر که پر ما

په دې ډول بدله کې يو ځل د سر لومړی بيت چې يوه مسره يې اوږده او بله يې لنډه، يانې تقريباً د هغې تر نيمايي وي. د بند هره

اوردده مسره يې تقريباً د لومړي بيت له اوردې مسرې او لنډه يې له لنډې سره برابره وي. د بند هر بيت په خپل منح كې هم قافيه وي او د بند په پای كې د بدلې لومړی بيت بيا تکرارېږي. هندسي شکل يې

داسې دی:

مطلع:

=a _____

=a _____

بند:

b _____

b _____

c _____

c _____

=a _____

=a _____

سپره بدله، د بدلې بل ډول دی، دې كې گڼ شمېر قافيې موجودې وي، دې ډول بدله كې هم د مسرو اوردوالی او لنډوالی موجود وي، خود سرد لومړي بيت د مسرو له اوردوالي او لنډوالي سره يې د بندونو د مسرو اوردوالی او لنډوالی برابر وي. دلته د بناغلي جرارد سپري بدلې كسر او يو بند وړاندې كېږي:

مطلع:

دادی جنگېږي د گوگل د پاسه هار که مار

چې لري زار په خوار کوي تاثیر

جوړښت خپلوي او کله بيا په وزن او رواني جوړښت کې لنډيو ته ورته بندونه لري.

ځينې کسان لوبې له بگتيو سره ورته بولي، په داسې حال کې چې لوبې د يوه ځانگړي شعري فورم په توگه له بگتيو سره يود ويلو پر وخت توپير لري او بل دا چې د لوبو د کسر مسرې اکثره وخت سره په يوه قافيه وي او بگتۍ ټول ټال دا شان نه دي. لوبې له نيمکۍ سره هم جوت توپير لري، ځکه په نيمکۍ کې لنډۍ کټ مټ راوړل کېږي او په لوبه کې په خپله لنډۍ نه راځي او بل دا چې لوبه د ولسي سندرو له عمومي برخې سره چې ويونکي يې معلوم وي، اړه لري. دلته به د لوبې يوه بېلگه راوړو چې ولسي شاعر محمد نور ويلې ده:

لوبه:

غمونه لرې کړه له ما عاجز غمگينه
راتاوشه لونگيه

ودې ويشتم روغه دې نه کړم

نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شونډو نټکۍ زانگي مينه

راتاوشه لونگينه

پاس په بامو گرځي کو ترې
 زما د خوږ زړگي دلبرې
 چې شال پر سر کړې څنگه بڼه بنکارې سنگينه
 راتاوشه لونگيه

د محمد نور فقيره بخته

څنگه راپرېوتې له تخته

بخت مې کوته شو اس مې لار سره له زينه

راتاوشه لونگينه (۲۳)

په دې ډول لوبه کې د سر لومړۍ مسره اوږده او دويمه لنډه وي.
 بيا د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې هم قافيه وي او هم
 يې څپې سره برابري وي. د بند درېيمه مسره د لوبې د سر بيت
 (کسر) سره په قافيه او د څپو په شمېر کې يو شان وي او ورپسې د
 سر بيت دويمه مسره د تکرار په ډول راځي. شکل يې داسې دی:

a _____
 a _____
 =b _____
 =b _____
 a _____
 a _____
 c _____
 c _____

a _____
a _____
d _____
d _____
a _____
a _____

۱۰- داستان:

داستانونه د ولسي ځانگړو سندرو د يوه ځانگړي فورم په توگه د شکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکېنت او بېل جوړښت لري او د ولسي ادب هر څېړونکی پر دې پوهېږي، چې زموږ ولسي ادبيات د مضمون له پلوه، زموږ د ولس د قامي ژوند هنداره او د شکل له پلوه هم زموږ د ژبې خاص ملي اهنگونه دي، چې زور اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يې په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي. داستانونه هم د ولسي خاصو سندو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او د لومړي ځل ويلو ځای او نېټه يې معلومه نه ده، يوازې د داستانو هغه بېلگې چې د پټې خزانه په واسطه لاسته راغلي، څلور سوه کلن عمر لري؛ په پټه خزانه کې د حافظ عبدالطيف اڅکزي د (سوی او اوبن) فولکوریک کوميدې او انتباهي داستان راغلی، چې دلته يې يو کسر او يو بند وړاندې کېږي:

غور ونيسی. يارانو د اوبن او سوی قصه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

يو سوي د اوښ اشنا سو

بې حده بې همرا سو

ياري به بې کوله يو له بله بې يارانه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

داستان د ډېرو اوږدو مضامينو د بيان لپاره پوره زغم لري. مطالب يې عموماً فولکوري، ديني، رزمي او تاريخي وي، لکه په اخلاقي برخه کې د ولسي شاعر غلام شاه د حاتم طايي د سخاوت روايتي داستان.

په وړاندې زمانه کې يو فقير و مستانه

غوښته يې شهزادگۍ پاچا ته ودرېده

په عشقي برخه کې د سيف الملوک او بدرۍ جمالي داستان:

روان شو شهزاده سيف الملوک باغ ارم ته

سفر د جدایۍ دی رخصت غواړي له پدريه

په ديني برخه کې د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت، حق او

رښتيا ويلو روايتي فولکوري داستان

د نمرود په زمانه کې

راغلی په کيسه کې

پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبر و

بېشکه پيغمبر و

داستان ويونکی د داستان ويلو پر وخت د تفريح او جلب لپاره لنډې هم وايي، چې د داستان خوند نور هم زياتوي. ځينې پوهان او اديبان د ولسي خاصو سندرو دغه فورم عربي مثنوي او قصيدو سره يوشان بولي او وايي چې ولسي داستانونه د عربي مثنوي او قصيدې په پيروي ويل شوي دي. بايد ووايو چې دلته داسې ډېر دلايل شته، چې د هغو له مخې مور ولسي داستانونه له کتابي مثنوي سره يو ډول نه بولو او لومړی اريايي فورم او دويم تقليدي شکل گڼو، لومړی دا چې د ولسي داستان د زنجير د سرکړۍ له لرغونو اريايي سرودونو سره نښلي او د عربي مثنوي او قصيدو په پيروي نه دي ويل شوي. د ولسي داستانونو ويونکي معمولاً ولسي او نالوستي شاعران دي. دغه ولسي سندري ټولې قافيه يي ازادۍ لري او هغه شرطونه چې په مثنوي او قصيدو کې شته، ولسي داستانونه يې پر منلو مکلف نه دي.

د ولسي مثنوي ډوله داستانونو په څېر نورې سندري هم په پښتو ادب کې لرو، چې مثنوي ته ورته دي، لکه د بېت نيکه مناجات، د شکلي جوړښت له مخې دغه مناجات هم د مثنوي په ډول دي، خو د تذکرة الاوليا مولف يې سندره بولي. دغه ډول د کاکړيو فورمي جوړښت هم د مثنوي په ډول دی، مگر هېچا له مثنوي سره يو شی نه دی بللی او نه يې مثنوي ته غاړې ويلې دي. دا هم د ولسي داستان يو څو بيتونه:

خان بآباد چكدرې چې په سفر لار
له دنيا نه د حق لور ته برابر لار
ظريف خان لعل بېگ ترې پاتې ماشومان شول
موريې مخكې مړه وه دواړه يتيمان شول
چې يې لور بي بي كو پاتې شوه يتيمه
پرېده به له دښمن ظالم غليمه

دا هم د يوه بل داستان يوه برخه:

نن مې وليد عجيبه ښكلې داستان
طلسمات به درته واړه كړم بيان
د يمن يو شهزاده و زما ياره
يوه ورځ ښكار ته وواته له ښاره (٢٤)

دا ډول داستان په پښتو كې په څو ډوله دي. مثلاً د حافظ
عبدالطيف خان اخكزي د (سوی او اوبښ) فولكلوريك كوميدې او
انتباهي داستان داسې دي، د كسر لومړۍ مسره اوږده او دويمه يې
لنډه، خو دواړه په خپل منځ كې هم قافيه وي. ورپسې بند راځي. د
بند د سر لومړۍ دوه مسرې په خپل منځ كې هم قافيه او لنډې دي.
درېيمه مسره يې د كسر له لومړۍ مسرې سره په اوږدوالي او قافيه

کې یو شان وي. د بند څلورمه مسره هماغه د کسر د دویمې مسرې
تکرار دی. شکل یې داسې دی:

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=b \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=b \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت داستان په دې فورم کې
دی، چې لومړۍ دوه لنډې هم قافیه مسرې چې تقریباً په څپو کې
برابري دي، ورپسې یوه اوږده مسره چې د هغو دواړو مسرو د څپو
له مجموعي شمېر سره یې څپې برابرې دي او ځانته بېله قافیه لري،
ورپسې یوه لنډه مسره راځي، چې په قافیه کې له دریمې او په څپو
کې له دویمې مسرې سره برابره وي. سکنت یې په دې ډول دی:

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=b \underline{\hspace{2cm}}$$

$$=b \underline{\hspace{2cm}}$$

بل ډول داستان چې زیات عمومیت لري، دا دی، چې هر بیت یې
ځانته قافیه لري، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې سره
برابروي:

$$=a \underline{\hspace{2cm}}$$

=a _____
=b _____
=b _____

او همدرانگه نور..

يادښت: د داستان په باب به دا خبره معقوله وي، چې ووايو داستان داسې يوه محتوا ده، چې په بېلابېلو شعري فورمونو، لکه غزل، قصيده، مثنوي او د پښتو نظم په نورو ولسي فورمونو کې ځايبدلای او دا فورمونه ورته کاربدلای شي، خو د دې ترڅنگ داسې ځانگړي فورمونه هم شته، چې د پښتو له نورو ولسي شعري فورمونو سره ورتوالی لري، خو د داستان لپاره کارول کېږي، خو بيا هم دې ډول ولسي فورمونو سره توپير په کې ليدل کېږي، که دې ډول فورم يا فورمونو ته د داستان فورم نوم ورکړل شي، معقوليت به ولري.

۱۱- بگتی:

په پښتو ولسي شعرونو کې دغه فورم ځانته د خوند او رنگ بېل بازار لري، بگتی پښتانه مجلسيان او سازيان له مقام، چاربيتو او بدلو څخه کله وروسته او کله هم په منع او پای کې په يوه گرم تال او وزن، خو په ورو او نرم او از (اهنگ) د مجلس د رنگ د بدلولو او د اورېدونکو د خوښۍ او خوشالی زياتولو لپاره وايي. د بگتيد اورېدلو پر وخت په مجلس کې ټول حاضر کسان په ولولو راځي، اتومات ټول ښورېږي او له مجلس نه خوند اخلي.

بگتۍ هم د بدلو او چاربيتو په څپر کسر لري، خو کسري يې معمولاً يو بيت (دوه مسرې) وي. بندونه يې هم ډېرې مسرې نه لري او په عمومي توگه د څلورو مسرو په شاوخوا کې وي. د بندونو شمېر يې هم محدود وي، خو بيا هم د بگتيو د بېلابېلو بېلگو خپلمنځي توپيرونه ډېر دي. په بگتيو کې هم هر ډول عشقي، تاريخي او افسانوي کيسې په لنډ ډول بيانېږي، دا يې هم يوه بېلگه ده:

وزیرستان باندي جنگونه
انگرېزان وايي چې سبا به جنگ له ځونه
انگرېزويلي چې خاونده شه اسرار دی
په سترگونه وينم غازيان، په ما ډزهار دی
نصیب مې نه شته، بری، بند مې شو توپونه

فقير ويلي دا ستلاس دې را درازوي
که د بغداد مېړنی ځوان زما همرازوي
په شان د ختوبه دې بند کړمه بمونه

وزیرستان باندي خونن سبا جگړې دي
غازيانو لاس کې پولادي تورې تېرې دي

ما شپرافضل يې په شعرو کرل صفتونه.(۶۵)

دا ډول بگتۍ د سر بيت د خپو د شمېر له مخې له لنډيو سره يو
 شان وي. يانې دا چې د لنډۍ لومړۍ مسره هم نهه او دويمه ديارلس
 خپې ده، خو په وزن کې هغه وزن نه لري چې لنډۍ يې لري خصوصاً
 لومړۍ مسره د بندونو دوه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه او
 درېيمه يې د کسريا د سر بيت له قافيه سره يو شان وي. د بگتۍ سر
 بيت له لومړۍ مسرې پرته نورې ټولې مسرې د خپو په شمېر کې
 سره مساوي وي. هندسي شکل يې داسې دی:

a _____

a _____

=b _____

=b _____

a _____

=c _____

=c _____

a _____

=d _____

=d _____

a _____

خلورم خپرکی

د پښتو ولسي شاعری، یا نظم ځینې نور فورمونه

په پښتو ولسي ادبیاتو کې د نظم یو شمېر نور داسې فورمونه شته، چې په هغو کې د ولس ځینو ستونزو، رېږو، دودونو، تاریخي روایاتو، نیمګړتیاوو، دردونو، ناخوالو او د چاپېریال پېښو انعکاس موندلی دی. دا فورمونه په دې ډول دي:

منظوم فالونه، د بي بي دستې سندرې، لنډکې، سولې، برغازي، سلسلې، انګې یا چغیان، د میندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کیسې، د ځوانانو سندرې، محلي پارچې یا ولسي نندارې، ساندي، نکلونه، د ښادۍ سندرې، تاریخي نارې، سنځر خېلې نارې، د مروتو کسرونه، سوزخواني او ځینې نور. څرنگه چې د نظم دا پورتنی فورمونه د پښتو نظم د ځینو نورو ولسي فورمونو لکه لنډې، سروکي، کاکړي غاړې، د اتني نارې، ببوللې، چاربيتې، بدلې، لوبې، بگتۍ او داستان په شان ډېر دود او اغېز نه لري، نو دلته یې یوازې د هره یوه د بېلګې په راولو سره بسنه کوو.

منظوم متلونه:

چې ډول دې وي په څنگ

له وهلو يې څه ننگ

امير چې ظلم کاروي

اور بل پر ټول دياروي

فالونه:

د جنت په منارې

سور چرگ وهي نارې

شېر د خدای تېرېرې

خلکو کاندې نندارې

د بي بي دستې سندرې:

د دوهي ملنگې سردې ولې توردی

سرمې داسې توردی پر موږ هم

بڼه لوی دین د محمدرسول الله دی

لا اله الله محمد رسول الله

برایي د شېرعلي د لور واده و

ملکی په وراالی له بڼه زړگي يې

د سترگو کسي سره وو
بڼه لوی دین د محمدرسول الله دی
لا اله الله محمدرسول الله

لنډکی:

ته چې جواري کرې ما به بایه کرې مینه
مه راپسې ژاړه وورکيه نه مې درکوينه
جگ کره مړوندونه جلی غېرې له درځمه

شولې:

شولې تکومه تکوم تا به واده کمه
په خدای مې دې قسم وي وپلاني ته به دې ورکمه
شولې تکومه تکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پلانی زور دی که یې وه کمه
شولې تکومه تکوم تا به وده کرمه
په خدای مې دې قسم وي وپلاني ته به دې ورکمه
شولې تکومه تکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی که یې وکمه.
برغازي:

بازار میان دی خولگی راوړه
چرگ اذان دی خولگی راوړه
لوړ سهار دی خولگی راوړه
زما تلوار دی خولگی راوړه

راځه وړې راځه چې ځو
د گل گڼې راځه چې ځو
نن سبا راځه چې ځو

الکانو کور مه چېرې دی
دلال تکر مه چېرې دی
دمستی غولی مه چېرې دی

سلسلې:

راوتلی پر سحریم
زه د بنو نجونو اجلیم
په شان د سپینکي ماریم
د هر چا تر اوډه تریم

انگې یا چغیان:

زه په خپل کور کې وم په راحت
بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نشته عزت
خود به ژړا کړم په هر ساعت

شینکۍ کوتره وم بنسور پدمه
نه چا نیومه نه چا کتمه
په هر یو تکی به پرېوتمه
نن ناولده یې کېنستمه

د ورو مشاعرې:

ددې خای اور سـیچو
چرگه راغله بې بچو.

ددې خای او ددې ډنډه
تیر پروت دی شل برغنده

تـه وایـه غـنم
خـبـرې دې مـنم.

کیسی:

په یورپ ځي اسمان ته
چار چاپېره ټول جهان ته (د سترگو لید)

د پاسه راغی سور بلوخ
اغوستي یې دي پنځه پنځوس (پياز)
د ځوانانو سندرې:

ابکه له کمه رالې

له بلخ و بخارا

په شادي څه شی دي

ورېځ او باران

ماينې دې څو دي

ويل يې اووه

نومونه يې څه دي

ويل يوه چيخته ده

يوه بخته ده

يو ترگوگ لاندې ورسته ده

يوه اسمان ته غرېده

پچکولمه بی و شلبده یوه سپینه زلیخا ده.

محلي پارچې یا ولسي نندارې:

۱- تمثيلي پارچې:

وئ وئ مرم ابی

بچی کوم خای دې خوږېږي

بچی کوم خای دې خوږېږي

ابی گېده مې خوږېږي

ابی گېده مې خوږېږي

گولی به درته راوړم

نه خورمه گولی

دا گولی له زارو ډکې دي

نه خورمه گولی

دا گولی له زارو ډکې دي

ابی گېده مې خوږېږي

بچی کوم طبیب دې خوښ دی

بچی کوم طبیب دی خوښ دی

دا (پلانکی) خان طبیب مې خوښ دی پرې رغېږمه

نه خورمه گولی دا گولی...

۲- کمیډي پارچي:

ما بورې نانگه خوړل

زامن مې بلا و خوړل

هی هی اجي ډومبک

ما بورې گذر راوړی

دوی د خاورو ډک خوړلی

هی هی اجي ډومبک

۳- عادي پارچي:

د یوې تاریخي پېښې په باب:

نواب مړ کړ په ځنگله کې نوابه گل

وینې یې راغلي په راده کې نوابه گل

د نواب سترگې غټې غټې نوابه

په هر میدان یې اړوي لکه سکروټې نوابه گل

نواب دې پټ مې تپرویه نوابه

دلته مې خورده او ورورمه راخبروئ نوابه گل.

ساندي:

په لنډيو کې ساندي:

(پلانکي) د خاورو لايق نه دی

دا (پلانکي) دې ورته جوړه کړي بالکي په سينگارونه

که نور دې هر څه ميراتبېري

ميراتبېري مه شه دا د غاړې تاويزونه

بې وروره خور په کوڅه راغله

ناره يې وکړه شپه به چا کره کومه

د نکلونو نارې (غږونه):

لکه د ادم او درخو په نکل کې چې د درخو روپياره (استازې) ادم
خان ته د درخو احوال وروړي، نو ادم پر خپلې بسځې توتيا داسې غږ
کوي:

(نکلچي وايي) ادم وويل:

زما توتيا عزت يې وکړه

دغه استازي د درخو راغلي تاته

کله چې درخانی د خپلې ملگرې بسوگي واده ته ځي، نو مور يې
منع کوي او داسې غږ کوي:

ته چې دې واده ته ځي سلا مې نه ده

اوس وتنه د همداسې نجونو نه ده

درخو وايي:

تر قيامته به کوي توري ماتوري

خان به جوړ کړم دواړه سترگې به کړم توري

د بسو واده ته هم ادکي موري.

د بنادي سندرې:

د کونج مېرمنې پاڅه که دې زړه شي

هومره خو پانه شي چې پلانکي خان دې لونگي په لاس درته رانه شي

زموره ناوې تيله داره ده نه ژاري

چې د (مېړه نوم يې اخلي) لغتې و خوري دا به بڼه ژاري.

تاريخي نارې:

د هوتکو د دورې:

شوک خبرو و چې تقدير به کوي داسې

شاه حسين به نادر نيسي

بيا به يې نورې د ايران ته بندي باسي

د احمد شاه بابا د وخت:

که زمري دی شاه ولي د جنگ زمري دی
له سنگرو يې ايستلی مېرني دی.

سنخر خېلې نارې:
سعدالله ول په پښې کې مې اخغی دی
اخغی مه راخه کارې.
تر ما لاندې د اودولو اوسلی دی

شاه نادر ويل زما له دا غونډيه ډار سي
دوست محمد پروزلی
دوست محمد پرېکړې راوليار سي

د مروتو کسرونه:
د سر (مطلع) يو دوه بېلگې:
ډېرې اند پښنې مې په زرگي شوې راچاپېرې
بنکلي محبوبه پېزوان په شونډو ريږده

د مروتو يو کسر:
چې په تا باندې بنيا هغه به وشي

چې په تا باندې بنيا نوره به نه شي
سلطان خپل موسيان گنجيو لشکري شي
الهي په تا باندې راولې خواري
خواري په تا باندې راولې آه سخته

سوز خواني:

د نورالله شاعر يوه سوز خواني:
يارانو ټول په وسلې وويولا سونه
نن بهار دی کربلا
شاميان نږدې شو ورته وترو صفونه
تور غبار دی کربلا
ورځ د لسم دی د علي د زويو ننگ دی
بېدار شو وخت د جنگ دی
عباسه وروره مخکې واخله نشانونه
نن گلزار دی کربلا. (۲۲)

پایله

کله چې ما د پښتو شعر د بېلابېلو فورمونو د لټون هڅه پیل کړه نو دا راته لاس ته راغله، چې د پښتو شاعری لمن ډېره پراخه ده. پښتو نه یوازې اکثره هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، راخپل کړي، بلکې په همدې فورمونو کې یې ډېر جویز زیاتون هم راوستی دی.

ددې شعري فورمونو شمېر هم تر هغو زیات دی، چې فکري کېږي. کله چې خپله د پښتو د ځانگړو شعري فورمونو خبره رامنځته کېږي، نو دلته هم سړي ته په ډاگه کېږي، چې تراوسه پورې ددې امکان برابر شوی نه دی، چې د پښتو شاعری ټول فورمونو دې معرفي شوي وي. البته د پښتو د ولسي او لوستي شاعری ځینې مشهور فورمونه له بېلگو سره معرفي شوي، خو بیا هم د پښتو ولسي شاعری لمن ډېره پراخه ده او تراوسه لا د هر فورم ټول ډولونه او د هغه بشپړې بېلگې نه دي معرفي شوي. په حقیقت کې د پښتو ولسي شاعری هر فورم باید په جلا جلا ډول وڅېړل شي. ځکه چې د ټولو څېړل د یوه کتاب له اوسېلې نه وځي.

په پښتو شاعری کې د مشترکو نظمونو، ازادو شعرونو او د ازادو شعرونو ترڅنګ ځینې نور داسې شعري فورمونه هم شته چې په پورتنیو یادو فورمونو کې نه راځي او پښتو شاعرانو د خپل فکر او ژوند د اړتیا له مخې د نورو شعري فورمونو له په پام کې نیولو پرته رامنځته کړي او کومه ځانگړې نومونه نه لري. دا برخه هم یو جلا باب غواړي، له همدې کبله که چېرې موږ د پښتو

شاعری د نظم د ټولو فورمونو او د هغو بېلابېل ډولونه په مجموعي ډول تر نظر تېر کړو، نو شمېر به یې تقریباً دوو سوو بېلابېلو جوړښتونو ته ورسېږي. گڼ شمېر نور داسې پښتو شعري فورمونه شته، چې هغه زموږ په لوستې او ولسي شاعری کې باب دي او په دې اثر کې له راغلو شعري فورمونو څخه جوت توپیر لري، په دې اثر کې نه دي څېړل شوي، یوازې هغه شعر فورمونه تر شنې لاندې نیول شوي، چې په پښتو شاعری کې ډېر زیات باب دي او یوه ټاکلې نومونه لري. په پوره ډول د پښتو د ټولو شعري شکلونو پېژندگلو، د بېلگو راوړل او د هغو د هندسي جوړښت ترسیم د یوه ټاکلي اثر په پاڼو کې نه ځایېږي.

ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنیار رتبه) لپاره د پښتو شاعری یو شمېر مشهور فورمونه څېړلي او د هغو هندسي رغښت مې انځور کړی دی. کېدی شي د ځینو فورمونو د پېژندنې ترمنځ ټکر هم پېښ شوی وي، خو دا ټوله هڅه د وړاندیز بڼه لري. د وخت د لنډون او د علمي ترفیع د معیار په پام کې ساتلو سره مې اوس پر همدې بسنه وکړه. هیله ده وخت ددې امکان برابر کړي، چې د خپلې ژبې د نورو درنو لیکوالو او پوهانو په مرسته دا هڅې نورې هم وغځوو.

اخځونه

- ۱- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي درسي لکچر نوټ.
- ۲- پوهاند زيار پښتو شعر څنگه جوړېږي؟ د اطلاعاتو او کلتور وزارت کابل، ۱۳۲۸ل کال.
- ۳- اورنگ زېب ارشاد، بديع او د پښتو شعر، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۲۹ل کال، ۹۵-۱۱۰ مخونه.
- ۴- خوشال بابا، ارمغان خوشال، پېښور، يونيورسټي بک ايجنسي، ۴۹۷ مخ.
- ۵- پيرمحمد کاروان، چنار خبرې کوي، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۲۵۳ مخ.
- ۶- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادم په زيار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۲۹ مخ.
- ۷- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادم په زيار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۳۰ مخ.
- ۸- عبدالمالک بېکسيار، سوچونه او کرلېچونه، ۱۳۷۲ل کال، ۱۹مخ.
- ۹- دروېش دراني، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۴۰مخ.

- ۱۰- اورنگ زيب ارشاد، بديع او د پښتو شعر، دانش کتابتون،
۱۳۲۹ل کال، ۴۲-۴۳ مخونه.
- ۱۱- اسحق ننگيال، هغه شېبې هغه کلونه، کابل، ۱۳۲۵ل کال،
۴۲-۴۷ مخونه.
- ۱۲- اسحق ننگيال، خاڅکي خاڅکي، د ليکوالو انجمن، ۱۳۲۸ل
کال، ۲۵ مخ.
- ۱۳- علي گل پيوند، سيلی او باولی، پېښور، دانش کتابتون،
۱۳۷۲ل کال، ۱۷-۱۸ مخونه.
- ۱۴- هيله دوه مياشتنی خپرونه، ۳ گڼه، ۱۳۷۲ل کال، ۲۰ مخ
- ۱۵- د خوشال رباعيات، کابل پښتو ټولنه، ۱۲ مخ.
- ۱۶- محمد صديق پسرلی، پسته اور، لاهور، ۱۳۷۴ل کال،
۱۸۷ مخ.
- ۱۷- حمزه شينواری، د خيبر وړمې کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۷۴ل
کال، ۸۴ مخ.
- ۱۸- ډاکتر سيد بهاوالدين مجروح، نا اشنا سندرې، پېښور،
۱۹۸۹م کال، ۱۰۹ مخ.
- ۱۹- ډاکتر امين الحق امين گوري وړېڅې، کابل، ۱۳۲۲ل کال،
۹۸ مخ.
- ۲۰- عاصي اشغری، توده وينه، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ل کال،
۱۸۵ مخ.

- ۲۱- پوهاند عبدالحی حبیبی، د پښتو ادب په تاریخ کې
قصیده، کابل، ۱۳۵۷ل کال، ۱ مخ.
- ۲۲- محمد هوتک، پته خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمېل په
زیار، کابل، ۱۳۲۵ل کال، ۱۹-۲۳ مخونه.
- ۲۳- پیرمحمد کاروان، چنار خبرې کوي، پېښور، دانش
کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۴۸ مخ.
- ۲۴- دروېش درانی، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۵-
۲۰ مخونه.
- ۲۵- پوهندوی عبدالحق رشید، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي
درسي لکچر نوټه.
- ۲۶- اورنگ زېب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، پېښور، دانش
کتابتون، ۱۳۲۹ل کال.
- ۲۷- د حاجي جمعه خان بارکزي دېوان، د زلمي هېوادمېل تدوین،
کابل، د علومو اکاډمۍ، ۱۳۲۰ل کال، ۱۸۵ مخ.
- ۲۸- د عبدالحمید مومند دېوان، کابل، د علومو اکاډمۍ،
۱۳۲۳ل کال، ۴۰۷ مخ.
- ۲۹- د معزالله خان دېوان، د خیال بخاري ترتیب او تدوین،
پېښور، پښتو اکاډمۍ، ۱۱۲-۱۱۳ مخونه.
- ۳۰- د جمعه خان بارکزي دېوان، کابل، ۱۳۲۰ل کال، ۱۹۰ مخ.
- ۳۱- د نورمحمد لاهو شعري مجموعه، ناچاپ.
- ۳۲- د معزالله خان دېوان، ۱۱۴-۱۱۵ مخونه.

- ۳۳- پوهندوی نور احمد شاکر، بدیع او بیان، کابل، ۱۳۲۵ ال کال، ۲۵-۲۲ مخونه.
- ۳۴- د حنان بارکزي د پوان، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۳۲ ال کال، ۲۲۹-۲۳۳ مخونه.
- ۳۵- اسمعیل یون، متکور (شعري مجموعه)، د لیکوالو انجمن، ۱۳۲۹ ال کال، ۸۸-۸۹ مخونه.
- ۳۶- عبدالغفور لېوال، فرهنگ مجله، ۲ ګڼه، ۱۳۵۷ ال کال.
- ۳۷- اسحق تنګیال، هغه شېبې هغه کلونه، کابل، ۱۳۲۵ ال کال، ۱۳۵-۱۳۷ مخونه.
- ۳۸- پوهاند زیار پښتو شعر څنگه جوړېږي؟ ۱۴۲ مخ.
- ۳۹- اسدالله اسد، د کانیو موسکا، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۵۲ مخ.
- ۴۰- عبدالغفور لېوال، مخه بنه، پېښور، ۱۳۲۷ ال کال، ۱-۱۱ مخونه.
- ۴۱- علي گل پیوند، سیلی، د لیکوالو انجمن، ۷۱-۷۲ مخونه.
- ۴۲- کمال الدین مستان، د پانیو شهادت، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، ۱۳۲۹ ال کال، ۵۰ مخ.
- ۴۳- احمد تکل، کرونده، کابل، د لیکوالو انجمن، ۱۳۲۹ ال کال.
- ۴۴- غوتی، خاوري د پښتو شفاهي ادبیات (شکل او مضمون) د علومو اکاډمی، ۱۳۲۲ ال کال، ۵۹-۲۱ مخونه.
- ۴۵- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

- ۴۶- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.
- ۴۷- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.
- ۴۸- غوتی- خاوري هماغه اثر، ۵۵-۵۶ مخونه.
- ۴۹- محمد گل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ ال
کال، هـ مخ.
- ۵۰- محمد گل نوري، همدا اثر، بېلابېل مخونه.
- ۵۱- محمد گل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ ال
کال، ح، ط، ی مخونه.
- ۵۲- محمد گل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ ال
کال، ک مخ.
- ۵۳- محمد گل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ ال
کال، ح مخ.
- ۵۴- محمد گل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ ال
کال، بېلابېل مخونه.
- ۵۵- پوهنيار احمد شاه زغم، پښتو چاربيتته (د پوهنملى-
تيزس) ۱۳۷۱ ال کال، ۱ مخ.
- ۵۶- غوتی- خاوري هماغه اثر، ۸۲-۸۳ مخونه.
- ۵۷- پوهنيار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۱۴-۱۵ مخونه.
- ۵۸- سرمحقق زلمی هېوادمل، ولسي سندرې، ۲ ټوک، ۱۳۲۲ ال
کال، ۸۲ مخ.
- ۵۹- پوهنيار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۱۸-۱۹ مخونه.

- ۲۰- پوهنيار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۲۰-۲۱ مخونه.
۲۱- غوتی خاورې، هماغه اثر، ۸۳ مخ.
۲۲- غوتی خاورې، هماغه اثر، ۸۹-۹۱ مخونه.
۲۳- غوتی خاورې، هماغه اثر، ۹۲-۹۷ مخونه.
۲۴- غوتی خاورې، هماغه اثر، ۱۰۱-۱۰۲ مخونه.
۲۵- غوتی خاورې، هماغه اثر، ۹۸-۹۹ مخونه.
۲۶- غوتی خاورې، هماغه اثر، بېلابېل مخونه.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل

یون د حاجي

محمد خان زوی

پر ۱۳۴۶ ال کال،

د لغمان ولایت د

الینگار

ولسوالۍ

دنیا زیو په یوې

روښنفکرې

کورنۍ کې

زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او
په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ ال کال له نوموړې لېسې
څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ ال کال د کابل پوهنتون د ژبو
او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ ال کال له
نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته
د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ ال کال په نوموړې څانګه

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډبرنبه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلي)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په نښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکي ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیاد جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شو. استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي ولسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د بنمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توگه خپل فعال رول ادا

کړي. ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوره دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي زه ددې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولني) د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو

اشار، ايديتو او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي

سربيره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اشارو يادونه وکړو:

اشار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالي	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو اناياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• داستاد الفت نثري کليات	داستاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق تنگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه		
	د پوهنوال روستار تره کي اثر	دويم ۱۳۸۷

- د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
- دويم ۱۳۸۷ د نينسي دوپري اثر
- په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه
- دويم ۱۳۸۷ د پوهنوال روستار تره کی اثر
- د- يونليکني:
 - د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
 - که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
 - د پنتاگون ترخنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- ه- خپرنې او شننې:
 - د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
 - استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
 - د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
 - د افغانستان فرهنگ ته اوبستي زيانونه دويم ۱۳۸۷
 - د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
 - له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
 - ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
 - بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
 - انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
 - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
 - کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
 - فرهنگي فقر لومړی ۱۳۸۷
 - مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
 - خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
 - د کتابونو په وړېمو کې لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سياسي کرليچ کې لومړی ۱۳۸۷
 - پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
 - اوسنی رسنی لومړی ۱۳۸۷
 - که نړيوال ماته وځوري؟ لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په
فرهنگي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هیله لرم.
په درناوي
وفالرحمن وفا
کابل-افغانستان

dəpašto šer
handosi joṛəšt

**(Geometrical Structure
of Pashto Poem)**

BY:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-12-9

9 789936 500129 >

د خپرونو لړۍ: (۱۳)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**